BOSANSKI USTAV
1910. god.

BOSNAE

BIBLIOTEKA »MUSLIMANSKOG GLASA«
U VLASTITOJ NAKLADI PRIREĐIVAČA

Urednik
Dr UZEIR BAVČIĆ

CIP — Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
Sarajevo

342.4(497.15)»1910«

BOSNA i Hercegovina. Zakoni
Bosanski ustav ; priredio i uvodnu riječ napisao Uzeir Bavčić ; autor uvodne studije Mustafa Imamović. — Sarajevo : Muslimanski glas, 1991. — 194 str., [1] presavijeni list sa histor. kartom ; 33 cm. — (Biblioteka Muslimanskog glasa)

Fototipsko izd. iz 1910. — Uvodna riječ: str. 7—10. — Ustav Bosne i Hercegovine:3—56. — Bibliografska bilješka / M. Imamović: str. 192—193

ISBN 86-7267-037-X
1. Gl. stv. nasl.
2. Bavčić, Uzeir

2998022

BOSANSKI USTAV

fototip izdanja iz 1910. godine

Priredio i uvodnu riječ napisao
DR UZEIR BAVČIĆ

Autor uvodne studije
PROF. DR MUSTAFA IMAMOVIĆ

»MUSLIMANSKI GLAS«, SARAJEVO 1991.

GRAĐ
3065650
5-5-12
2-25-98

Sadržaj

UVODNA RIJEČ

7

USTAV BOSNE I HERCEGOVINE

13

ZAKONI O USTAVNIM UREDBAMA ZA BOSNU I HERCEGOVINU, ODOBRENI PREVIŠNJIM RJEŠENJEM OD 17. FEBRUARA 1910.

59

BIBLIOGRAFSKA BILJEŠKA

192

Uvodna riječ

Današnje objavljivanje Bosanskog ustava iz davne 1910. godine, nakon osam decenija, ispunjenih sudbonosnim događajima u Evropi i na Balkanu, prvog i drugog svjetskog rata, međuratnog cijepanja bosanskohercegovačke teritorijalne cjelovitosti ukidanjem Vidovdanskog ustava i zavođenjem šestojanuarske diktature 1929, stradalništva u posljednjem ratu, poslijeratne represije i najnovijih ratnih zbivanja na južnoslavenskim prostorima — doista je moralo biti motivirano valjanim i uvjerljivim razlozima.

U nizu takvih razloga, najuočljiviji je onaj koji proistječe iz naše političke zbilje, surovih ratnih stradanja na tlu Hrvatske, uznemirujućih zbivanja u Bosni i Hercegovini, kojoj prijeti totalni požar rata, što ne bi poštedio nijednu stopu balkanskog geopolitičkog prostora, jer bi se u njoj svodili računi svih nacionalizama iz našeg susjedstva, na razornoj podlozi etničkog nacionalizma, naslijeđena i iz bivše — stare i bivše — nove socijalističke Jugoslavije, s centraliziranim partijskim i državnim aparatom.

Takva zbilja, surova i neizvjesna, prepoznatljiva je, tako reći, na svakom koraku, ove ratne 1991. go-

dine, koja podsjeća na vrijeme pred drugi svjetski rat, neposredno nakon sporazuma Cvetković — Maček (26. avgusta 1939. godine). I tada se novoformirana vlada Cvetković — Maček, poput današnjih »federalnih« i republičkih političkih tijela, s uporištem u nacionalnim centrima političke moći, bavila pitanjem administrativnog i teritorijalnog preuređenja jugoslavenske državne zajednice. S jednom ali značajnom razlikom, što srpski i hrvatski političari tog vremena svoje nacionalne ciljeve nisu ostvarivali vojnim sredstvima. U osnovi se tog sporazuma, kao i današnjeg srpsko-hrvatskog sukoba, kao ključno, izdvajalo pitanje statusa Bosne i Hercegovine. Današnje su težnje muslimanskog naroda, predvođene vodećom muslimanskom strankom, na liniji ondašnjeg Pokreta za autonomiju Bosne i Hercegovine. Jer se odlučnost muslimanskih masa jasno ispoljava u nemirenju s procesom etničkog komadanja bosanskohercegovačke teritorije i nastojanju da posredstvom svojih zastupnika (kao što je to bio slučaj tokom posljednjeg zasjedanja u bosanskohercegovačkom parlamentu, prilikom usvajanja Memoranduma o suverenoj Bosni i Hercegovini) upozore na činjenicu da vodeći krugovi u zemlji, kao i vani, moraju računati na njihovu političku volju u političkim sukobima na planu redefiniranja i novog ustrojenja državnopravnog prostora dosadašnje Jugoslavije.

Ideja autonomije i teritorijalne cjelovitosti Bosne i Hercegovine, može se, napokon, dovoditi u ve-

zu sa pokretima i ustancima iz druge polovine prošlog i početkom ovog stoljeća, kada izrazitije jačaju autonomistički pokreti. Rezultat je takvih pokreta objavljivanje carske proklamacije 1908. U njoj se najavljuje donošenje bosanskohercegovačkog ustava, koji je odobren carskim rješenjem u Beču 17. februara 1910. godine.

I u godinama nakon aneksije, austrougarske su vlasti, slično našoj političkoj praksi posljednjih godina, odugovlačile njegovo donošenje. U tom smislu objavljivanje Bosanskog ustava iz 1910. godine, u vrijeme kad se vode rasprave o donošenju novog ustava Bosne i Hercegovine, može biti podsticajno i u političko-pravnom i nacionalno-kulturnom smislu. Ponajprije zbog činjenice što je uvid u početne tokove moderne bosanskohercegovačke ustavnosti i izgradnje sistema javne vlasti i pravne države, nužno potreban i pravniku i političkom djelatniku. Pravniku — zbog potrebe da, proničući u ustavnu povijest, obogati svoja saznanja o djelatnosti savremenih političkih institucija, i u tom smislu, u domenu svoje struke, djelotvorno utječe na donošenje najboljih rješenja državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine. Političkom djelatniku — zbog potrebe, da na liniji istovjetnih interesovanja upozna bosansku historiju, i u njenu diskontinutetu (smjenjivanju različitih kultura i civilizacija, osmanske-islamske i austrougarske-zapadnjačke, o kojem se rječito i upečatljivo govori u uvodnoj studiji ove knjige) vlastitu političku praksu, proisteklu kao iz-

raz volje njenih građana, ukorijenjenih u tlo Bosne i Hercegovine, učvrsti spoznajom o osmostoljetnom kontinuitetu njena državnopravnog i političko-teritorijalnog jedinstva. I, napokon, u nacionalno-kulturnom smislu, objavljivanje Bosanskog ustava u izvornom obliku s opsežnom studijom prof. dra Mustafe Imamovića, može biti i u funkciji pojačanog interesovanja za prošlost, i našu bosansku, u vrijeme kad se bosanska historiografska tradicija nanovo oživljuje, preispituje i obogaćuje, s ciljem da konfrontaciju između različitih kultura, civilizacija i naroda zamijeni dijalog i plodotvorna težnja za međusobnim upoznavanjem.

Uzeir Bavčić

USTAV BOSNE I HERCEGOVINE

Uvod

U svekolikoj današnjoj političkoj borbi za redefiniranje i preoblikovanje jugoslavenskog državnopravnog prostora, nužno se nameće pitanje ustava Bosne i Hercegovine. Kao geopolitički pojam Bosna i Hercegovina postoji i traje već punih osam stoljeća. Tokom svih tih osam stoljeća održan je puni kontinuitet njenog državno-pravnog i političko-teritorijalnog jedinstva. Ta je razvojna linija danas, kao i državnopravna tradicija, sa raznih strana ugrožena. Bosni i Hercegovini je zato potreban novi ustav. Ništa više, ali niti manje od toga. U tom je smislu potrebno ukazati na početke moderne bosansko-hercegovačke ustavnosti i izgradnje sistema javne vlasti i pravne države.

Pod ustavom se i ustavnim poretkom, u najširem smislu, podrazumijeva način organizacije jednog društva. U tom smislu svaka globalna ljudska zajednica, kako rodovsko-plemenska, tako i kasnija — klasna, ima svoj — bilo nepisani, bilo pisani — osnovni zakon kojim su uređeni odnosi unutar datog društva. Ustav, prema tome, u širem smislu znači cijeli sistem pravila po kojima se jedno društvo ili jedna zemlja vladaju i upravljaju. Taj sistem uklju-

čuje mnogo štošta što je izvan i iznad prava u užem smislu. Odatle svaki pravnik, koji se svakodnevno sreće sa ustavom, mora stalno bacati pogled unatrag na ustavnu povijest i istovremeno držati na oku tekuću političku praksu i rad političkih institucija. U svom užem, pravnotehničkom značenju, ustav predstavljaju vodeća pravna pravila, obično sakupljena u neki dokumenat koji se općenito poštuje kao »ustav«. Nikada se u stvarnosti ustav neke zemlje ne može sažeti i sabiti u okvir jednog dokumenta. Čak i tamo gdje je takav pokušaj učinjen, neophodno je za utvrđivanje ustavnosti i datog ustavnog poretka razmotriti ekstrapravna pravila, običaje i konvencije koje izrastaju oko formalnog dokumenta kao ustava.

Pojam ustava u modernom je smislu riječi nastao dosta kasno, mada je kao termin s istim ili sličnim značenjem upotrebljavan još u antičkoj Grčkoj i Starom Rimu. Termin ustav je u većini jezika izveden iz latinske riječi constitutio. Konstitucijama su u Rimskom Carstvu nazivani imperatorski edikti kojima su regulirana najvažnija privredna i politička pitanja i pitanja državne organizacije. U borbama za građanska prava i ograničavanje apsolutne vlasti monarha, razvila se tokom XVIII stoljeća ideja da se jednim čvrstim i pisanim dokumentom konstituiraju organizacija i granice državne vlasti. To je značilo potrebu da se nekom konstitucijom utvrdi izvjesna brana ili ustava apsolutnoj vlasti vladara. Vje-

rovatno je odatle u našem jeziku nastao termin ustav. Bitno je u tom pogledu utvrditi da je ustavna vlada ograničena vlada. Ustav odatle u biti znači zahtjev da se javna vlast vrši u skladu sa pravom. Stepen normativnog ograničenja nosilaca javne vlasti zavisi uvijek od konkretnog odnosa političkih snaga. Odatle se svaki ustav javlja u isto vrijeme i kao normativni poredak i kao dato stanje političkih odnosa.

Tokom druge polovine XVIII i prve polovine XIX stoljeća ustav u svom modernom značenju ulazi u opću upotrebu. To se razdoblje naziva »vijekom konstitucionaizma«. Kao pisani pravni akti sa najvišom pravnom snagom ustavi se u pravilu donose po posebnoj proceduri, obično uz svečano proglašavanje i uvođenje u život. Prvi takav sistematski dokument o državnoj organizaciji, nazvan »Instrumenti vlasti» (Instruments of Government), donio je tokom engleske revolucije Oliver Cromwell (Kromvel) 1649. godine. Ovaj akt nije u praksi nikad stupio na snagu. Najveća tadašnja engleska kolonija u Sjevernoj Americi, Virdžinija, donijela je svoj ustav uporedo sa američkom deklaracijom nezavisnosti 1776. godine. Jedanaest godina kasnije, 1787, donijet je federalni ustav SAD. Svoj prvi ustav Francuska je dobila 1791, u trećoj godini velike revolucije. Ove su primjere slijedile i druge evropske zemlje. Na svim se stranama težilo da izvojevana prava i ostvarena ograničenja vlasti što prije dobiju

karakter svečanog pisanog akta, kao osnovnog zakona jedne zemlje. Počelo se čak smatrati da bez takvog akta i nema ustava. Takvo je mišljenje posebno i uspješno osporavala engleska politička misao. Engleski pravni pisci su razvili podjelu na pisane i nepisane ili historijske ustave koji proistječu iz same političke prakse. Oni su istovremeno isticali da su nepisani ustavi u prednosti nad pisanim, jer su fluidni, tj. tečni, pa se lako prilagođavaju novim društvenim prilikama i odnosima.

Prema tome, ustav je osnovni zakon jedne države, koji može biti u pisanom ili nepisanom obliku, izražen u nedvosmislenim i izričitim pravilima ponašanja, u vidu cjelovitih zakona ili političke prakse, koja je, kao kod engleskog ustava, sankcionirana vremenom i dugotrajnom primjenom. Ova se opća zakonitost u ustavno-pravnom razvitku može pratiti i kroz više od osam stotina godina državnopravnog i političko-teritorijalnog razvitka Bosne i Hercegovine. Bosanska srednjovjekovna država je u doba najvećeg uspona po svom uređenju bila znatno ograničena, a često i zavisna od volje krupne vlastele. Organi centralne vlasti bili su vladar (ban, kralj) i državni sabor (stanak), kao staleška skupština bosanske vlastele. Na saboru su se raspravljala i rješavala najvažnija pitanja unutrašnje i spoljne politike bosanske države: izbor i krunisanje vladara, darivanje i oduzimanje baština, otuđivanje državne teritorije i određivanje spoljne politike. Teritorij bo-

sanske države se u XIV stoljeću, za vrijeme vladavine bana Stjepana II Kotromanića i njegovog nasljednika kralja Tvrtka I, znatno proširio, obuhvativši mnoge zemlje i krajeve sa juga, jugoistoka i zapada Bosne i Hercegovine. U anglosaksonskoj historijskoj literaturi za Tvrtkovu Bosnu se obično kaže da je u teritorijalnom pogledu, od svih južnoslovenskih srednjovjekovnih država, najbliža današnjoj Jugoslaviji.

Kasnije je pod osmanskom vlašću na tlu matične zemlje Bosne formiran 1463. godine bosanski sandžak, a nešto poslije hercegovački i zvornički. Od ovih sandžaka sa daljim osmanskim osvajanjima na Balkanu i Srednjoj Evropi nastao je krajem XVI stoljeća Bosanski ejalet ili pašaluk. To je bila jedina osmanska provincija u Evropi, sastavljena isključivo od zemalja koje su nastanjivali južnoslavenski narodi. Kada je osnovan, Bosanski je pašaluk obuhvatao cijelo područje današnje Bosne i Hercegovine, dijelove Slavonije i Banije, Liku i Krbavu, te znatne dijelove Dalmacije, zatim dijelove današnje zapadne i jugozapadne Srbije, zapadne i sjeverne Crne Gore. Tako je Bosanski pašaluk praktično obuhvatio sve okolne zemlje koje je još kralj Tvrtko držao, čime je u novim uslovima održan teritorijalno-politički kontinuitet sa srednjovjekovnom Bosnom.

Upravna struktura Bosanskog pašaluka nije se razlikovala od organizacije ostalih osmanskih provincija. Na čelu pašaluka nalazio se beglerbeg, za

kojeg se od XVI stoljeća uobičajio naziv vezir ili valija. Pašaluk se, kao i drugdje, dijelio na sandžake, kao upravno-vojne teritorijalne jedinice, i kadiluke, kao sudske okruge. Kadiluci su bili jezgro lokalne uprave u Osmanskom Carstvu. Kadija je prvenstveno bio sudija, ali je istovremeno smatran za čuvara zakona i izvršioca naredaba centralne vlasti, te je bio ovlašten da nadzire postupke i djelovanje svih državnih službenika na svom području, pa i u cijelom sandžaku, i da o svakoj nepravilnosti u njihovom radu izvještava cara i vezira. Dok je centralna vlast bila jaka, rad kadije bio je djelotvoran. Sa slabljenjem centralne vlasti, od početka XVIII stoljeća slabio je i autoritet kadije, čime je slabila i efikasnost njegovog djelovanja.

U ratovima koje su Osmanlije vodili sa Habsburgovcima i Mlečanima krajem XVII i tokom XVIII stoljeća, u kojima je sa obje strane učestvovao veliki broj pripadnika svih jugoslavenskih naroda, teritorij Bosanskog pašaluka se postepeno smanjio i izmijenio. Najveće teritorijalne promjene pretrpio je Bosanski pašaluk u toku velikog austro-turskog rata 1683—1699, kada su odredbama Karlovačkog mira njegove sjeverne, zapadne i južne granice, sa neznatnim razlikama, svedene na liniju koju su imale u vrijeme Berlinskog kongresa 1878. godine. Izvan tih granica u sastavu Bosanskog pašaluka ostali su 1699. neki gradovi i kadiluci u Lici i Dalmaciji. U ratovima tokom XVIII stoljeća, odnosno

mirovnim ugovorima, Požarevačkim 1718, Beogradskim 1739. i Svištovskim 1791, kojima su registrirani ratni ishodi, Osmanlije su izgubili preostale posjede u Lici i Dalmaciji. Zahvaljujući nastojanjima Dubrovčana da se osmanskom teritorijom zaštite i odvoje od mletačkih posjeda u Dalmaciji i Boki, Osmanlije su zadržali u sastavu Bosanskog pašaluka dva uzana izlaza na more, Klek-Neum i Sutorinu. Time su sjeverne, zapadne i južne granice Bosne i Hercegovine dobile već tokom XVIII stoljeća tra-jan historijski karakter.

U posljednjoj deceniji osmanske vladavine dobila je Bosna svoj prvi pisani ustav. Izdavanjem Ustavnog zakona Vilajeta Bosanskog 1867. godine izvršena je posljednja upravno-politička reforma Bosanskog pašaluka. Ovim zakonom Bosanski vilajet se dijelio na sedam sandžaka ili mutesarifluka: sarajevski, travnički, bihaćki, zvornički, hercegovački i novopazarski. Upravnici sandžaka dobili su naziv mutesarif, a kotareva kajmekam. Istovremeno su pri svim administrativnim instancama formirana upravna vijeća (idare medžlis) kao savjetodavni organi valije, odnosno mutesarifa i kajmekama. Ustavni zakon je odredio da se za članove udruženja uzimaju ugledni, pouzdani i utjecajni ljudi svih vjeroispovijesti, koji poznaju prilike i potrebe zemlje. Pri njihovom formiranju nije poštovan princip proporcionalnosti, pošto je Muslimanima, bez obzira na njihov ukupan broj u vilajetu, nekom sandžaku ili ko-

taru, pripadala polovina svih mjesta, a druga se polovina dijelila između predstavnika ostalih konfesija. Istovremeno je izvršena izvjesna reforma sudstva pretvaranjem šerijatskog suda od suda opće nadležnosti u specijalni sud za vođenje i rješavanje bračnih, porodičnih, nasljednopravnih i vakufskih poslova muslimanskog stanovništva. Sve ostale građanske stvari, kako Muslimana, tako i drugih, te krivična jurisdikcija nad cjelokupnim stanovništvom, dati su u nadležnost novoosnovanih građanskih i trgovačkih sudova koji su organizirani u tri stepena.

Tokom XIX stoljeća i istočna granica Bosne i Hercegovine dobija svoje konačne historijske međe. Knez Miloš je kao nagradu za vjernost sultanu u vrijeme bune Husein-kapetana Gradaščevića dobio 1833. nahije Jadar, Rađevinu i Stari Vlah, čime je granica Srbije prema Bosni došla na Drinu kao svoju prirodnu među. U ratovima 1876—1878. istočne granice Bosanskog pašaluka pretrpjele su dalje izmjene. Nikšić i drugi dijelovi istočne Hercegovine pripali su Crnoj Gori. Novopazarski Sandžak je već početkom sedamdesetih godina izdvojen u posebnu administrativnu jedinicu, te kao takav sve do prvog balkanskog rata 1912. ostao u sastavu Carstva. Tako je pred početak Berlinskog kongresa 1878. godine Bosanski vilajet faktički i pravno došao u granice današnje Bosne i Hercegovine. Svim ovim teritorijalnim, a posebno institucionalnim promjenama, ko-

je je donio vilajetski ustavni zakon, spremala se Bosna i Hercegovina za opći civilizacijski i politički preokret koji će nastupiti sa austrougarskom okupacijom 1878. godine.

Austrougarska okupacija i uređenje okupacione uprave

Izbijanjem velike istočne krize, sa ustanicima u istočnoj Hercegovini i Bosanskoj krajini u ljeto 1875, Austro-Ugarska je pred diplomatiju evropskih sila otvoreno postavila pitanje dalje političke sudbine Bosne i Hercegovine. Ona je dokazivala kako je osmanska vlada nesposobna da održava red i mir u BiH i sprovede odgovarajuće reforme, te da kao takva ugrožava opću evropsku stabilnost i ravnotežu. U tom smislu isticalo se da samo Austro-Ugarska kao nepristrana sila može zavesti red i održati poredak u BiH, te time otkloniti svaku opasnost po evropski mir. Habsburgovci su držali da zaposjedanjem BiH osiguravaju svoj položaj na jadranskoj obali, da preduzimaju veliki korak u ekonomskoj i političkoj ekspanziji prema jugoistoku te sprečavaju stvaranje neke velike slavenske države na svojim južnim granicama. Upornom diplomatskom akcijom, uz podršku Njemačke i Velike Britanije, Austro-Ugarska je, odlukom Berlinskog kongresa 4. jula 1878, uspjela dobiti mandat da okupira BiH.

Članom XXV Berlinskog ugovora određeno je da će Austro-Ugarska »okupirati i upravljati pokrajinama Bosnom i Hercegovinom«. Istovremeno je Austro-Ugarska dobila pravo da na području Novopazarskog Sandžaka drži svoje garnizone, o čemu će se naknadno sporazumjeti sa Portom. Pri zaposjedanju BiH, naišla je Austro-Ugarska na snažan otpor bosanskohercegovačkog stanovništva, prije svega muslimanskog. Tek nakon tri mjeseca i uz velike žrtve i angažiranje jedne trećine svoje oružane sile uspjela je Austro-Ugarska u cijelosti zaposjesti BiH. Borbe su trajale od kraja jula do 20. oktobra 1878. Nakon toga Porta i Austro-Ugarska zaključile su 21. aprila 1879. međusobni sporazum, poznat kao Carigradska ili Novopazarska konvencija. U uvodu tog sporazuma na prvom se mjestu ističe da »činjenica okupacije ne vrijeđa suverena prava« sultana nad BiH. Konvencija je garantirala slobodu vjerois-

povijesti svim stanovnicima okupirane zemlje. Muslimanima se posebno jamčila lična i imovinska sloboda i sigurnost, te pravo da održavaju veze sa svojim duhovnim poglavarom u Carigradu. Konvencijom je određeno da se prihodi BiH mogu koristiti isključivo za upravu i potrebe ove pokrajine. Time je postavljen princip samofinansiranja bosanskohercegovačke uprave, kojeg se Austro-Ugarska cijelo vrijeme svoje vladavine pridržavala.

U trenutku okupacije Austro-Ugarska nije imala nikakav konzistentan i jasan koncept organizacije

vlasti u Bosni i Hercegovini. Ni austrijska konzularna služba, koja je decenijama prije okupacije djelovala u BiH, nije u tom pogledu mogla ponuditi svojoj vladi nikakvo konkretno rješenje. U raspravama koje su u vrhovima Austro-Ugarske počele još dok su u BiH trajale vojne operacije, preovladalo je mišljenje da bi svaki radikalniji upravno-politički zahvat u okupiranoj zemlji doveo u pitanje dualističku strukturu Monarhije. Pored toga, izazvao bi i spoljnopolitičke teškoće, jer bi se mogao shvatiti kao povreda sultanovog suvereniteta. Sve je to, a posebno nespremnost i nemogućnost nijedne od dviju država Monarhije (i Austrije i Ugarske) da u većoj mjeri podnose finansijske terete politike radikalnih promjena u BiH, logično vodilo preuzimanju, postepenom mijenjanju i poboljšavanju zatečenog osmanskog pravnog i upravnog poretka.

Austro-Ugarska je, tako, u biti zadržala zatečenu osmansku administrativnu organizaciju u BiH, pravni poredak, poreski sistem i postojeće stanje agrarnih odnosa. Time je Bosna Vilajet postao Reichsland, sandžaci ili live postali su okruzi (Kreise), kaze su (srezovi) pretvorene u kotare (Bezirke), a nahije u kotarske ispostave (Exposituren). Valija je postao zemaljski poglavar (Landesschef), mutesarifi (upravnici sandžaka) su postali okružni predstojnici (Kreisleiter, Kreishauptmann), a kajmakami ili mudiri (upravnici srezova) preimenovani u katarske predstojnike (Bezirksleiters). U cijelosti je zadržana

osmanska administrativno-teritorijalna podjela na šest okruga i 54 kotara sa 23 kotarske ispostave, mada se njihov broj kasnije povremeno mijenjao. Pored ove državne upravne strukture, okupacija je zatekla u BiH sistem općinskih samouprava u okviru seoskih općina (džemata) i gradskih općina ili beledija. Nova vlast je zadržala ovu općinsku strukturu, ali su njena samoupravna prava i djelokrug bili veoma ograničeni.

Slično upravi, i u pravosuđu je zadržana osmanska organizacija sudstva. Prvostepeni su bili kotarski sudovi (Bezirksgerichte) kojih je bilo 48. Apelacionu vlast vršilo je šest okružnih sudova (Kreisgerichte). U Sarajevu je od 7. jula 1879. počeo djelovati Vrhovni zemaljski sud (Landesgericht). Pri svim kotarskim sudovima postojali su i šerijatski sudovi (Scheriatsgericht) za porodične i nasljednopravne poslove Muslimana. Pri Vrhovnom sudu u Sarajevu djelovao je u svojstvu apelacije Vrhovni šerijatski sud (Scheriatsobergericht). Okružni sudovi su djelovali i kao trgovački sudovi.

Svi operativni poslovi vlasti povjereni su Zemaljskoj vladi (Landesregierung) za Bosnu i Hercegovinu koja je ustanovljena carskom naredbom od 29. oktobra 1878. Zemaljska vlada sa sjedištem u Sarajevu počela je svoj službeni rad 1. januara 1879. Vlada se sastojala od tri odjeljenja: za unutrašnju upravu, za pravosuđe i za finansije. Tako je u njenoj organizaciji zadržan raniji osmanski sistem, u

kojem je kod viših upravnih organa postojala podjela vlasti na unutrašnju, sudsku i finansijsku, dok su se u kotaru kao najnižoj upravnoj instanci sjedinjavale sve tri grane poslova. Vrhovna upravna vlast nad BiH povjerena je zajedničkoj (austro-ugarskoj) vladi, u čije je ime administraciju vršilo zajedničko ministarstvo finansija. Pri zajedničkom ministarstvu finansija u Beču postojao je Bosanski biro koji je preko Zemaljske vlade u Sarajevu upravljao poslovima BiH. Zemaljsku vladu su sačinjavali zemaljski poglavar, civilni adlatus i šefovi odjeljenja. Titularni šef vlade bio je zemaljski poglavar, ali je njenim radom stvarno rukovodio civilni adlatus, neposredno potčinjen Bosanskom birou, odnosno zajedničkom ministru finansija. Reorganizacijom zemaljske uprave 1912. godine ukinut je položaj civilnog adlatusa, a rukovođenje vladom povjereno je neposredno zemaljskom poglavaru, kojem je u tom pogledu pomagao »zamjenik zemaljskog poglavara«. Zemaljski poglavar je istovremeno bio komandant okupacionog korpusa, pa su tu funkciju u BiH stalno obavljali i onašali visoki carski oficiri.

Prilikom preuzimanja osmanske uprave i prava austrougarske vlasti su se strogo držale načela da se mogu prihvatiti samo one turske institucije i zakoni koji nisu u suprotnosti sa interesima Monarhije i ocim javnim principima. U tom smislu nikako nije dolazilo u obzir aktiviranje odredaba liberalnog osmanskog Midhat-pašinog ustava iz 1876. godine o

sazivanju bosanskog sabora. Da bi u upravi okupirane zemlje osigurala pred svojom i evropskom javnošću »sudjelovanje u nekoj mjeri samih urođenih stanovnika«, Austro-Ugarska je zadržala u prvo vrijeme instituciju takozvanih upravnih vijeća pri Zemaljskoj vladi, okružnim i kotarskim uredima i njihovim ispostavama. Zajednička vlada je posebnom uredbom, 20. jula 1879, regulirala rad ovih vijeća. Uredba se oslanjala na član 13. Ustavnog zakona Vilajeta Bosanskog iz 1867. godine, po kojem je ustanovljena institucija upravnog vijeća (idare medžlis) kao pomoćnog upravnog organa valije, odnosno mutesarifa i kajmakama. Prema članu 2. navedene uredbe, upravno vijeće pri Zemaljskoj vladi sastojalo se od 12 članova, pri okružnim oblastima od 6, a u kotarima i političkim ispostavama od 4 člana. Šefovi ovih organa imenovali su članove vijeća, »pazeći pri tom da to budu pouzdani ljudi koji imaju uticaja na stanovništvo i koji poznaju prilike i potrebe zemlje«. Članovi vijeća su imali savjetodavno pravo glasa a funkciju su vršili počasno.

Institucija zemaljskih vijeća može se posmatrati kao eventualni začetak postepenog uvođenja predstavničkog sistema i ustavnosti, iako je razvoj prilika u Bosni i Hercegovini i oko nje išao drugim pravcem. Događaji koji su se zbili krajem 1881. i početkom 1882. godine konačno su učvrstili apsolutističku opciju u organizaciji austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Krajem 1881. godine, poslije

višemjesečnih rasprava u vrhovima austrougarske politike, proglašen je privremeni odbrambeni zakon za BiH, kojim je bosanskohercegovačko stanovništvo obuhvaćeno redovnom vojnom obavezom. Bez obzira što je time u biti povrijeđen sultanov suverenitet nad BiH, zakon nije izazvao širu diplomatsku krizu. Ni u najvećem dijelu Bosne i Hercegovine nije bilo nekih značajnijih potresa, mada je zakon unio izvjestan nemir među muslimansko i srpsko stanovništvo. Jedino je u istočnoj Hercegovini krajem decembra 1881. i početkom januara 1882. došlo do oružanog ustanka u kojem je zajedno učestvovalo srpsko i muslimansko seljaštvo. Poslije dva-tri mjeseca borbi austrougarske trupe su ugušile ovaj ustanak.

Mada ustanak nije izazvao šira politička gibanja u Bosni i Hercegovini, on je za austrougarske političke vrhove predstavljao upozorenje da je nužno poboljšati efikasnost organa vlasti u okupiranoj zemlji i konačno riješiti pitanje oblika njene uprave, s obzirom na sve unutrašnje i međunarodne okolnosti u kojima Monarhija izvršava svoj okupacioni mandat. Kako je za cara i kralja Franju Josipa i vojne krugove oko njega Bosna i Hercegovina bila samo polazna tačka za ostvarenje njihovih daljih planova na Balkanu, to je bilo neophodno učvrstiti poziciju Monarhije u njoj i privremenu okupaciju pretvoriti u aneksiju. Za pripremu aneksije i njeno izvršenje odabran je kao najpogodnija ličnost Benja-

min Kalaj (Kállay), u to vrijeme načelnik odjeljenja u Ministarstvu spoljnih poslova. On je 4. juna 1882. imenovan za zajedničkog ministra finansija, čime je neposredno preuzeo odgovornost za upravu Bosne i Hercegovine. Car je polagao posebne nade u Kalaja koji je važio za najboljeg poznavaoca Balkana u Monarhiji.

Kalaj je smatrao da bosanskohercegovačka uprava mora djelovati kao da je okupirana zemlja već sastavni dio Monarhije. Po Berlinskom ugovoru i Carigradskoj konvenciji suverenitet nad BiH pripada sultanu, ali je u stvarnosti to njegovo pravo »nudum ius«, jer je stvarno vršenje vlasti u rukama Austro-Ugarske. Kako bi se odmah vidjelo da okupacija nije privremeno stanje, Kalaj je veoma ojačao ulogu zajedničkog ministarstva finansija u bosanskim poslovima, ograničivši nadležnost Ministarstva rata na čisto vojne poslove. Time je bosanskohercegovačka uprava u osnovi dobila građanski karakter, pod neposrednim ravnanjem civilnog adlatusa. Osnovni instrument za ostvarenje svoje aneksionističke politike Kalaj je vidio u visokoobrazovanom i strogo odabranom činovništvu. To je odgovaralo osnovnom konceptu njegove apsolutističke uprave: vladati bez naroda, ali istovremeno raditi na poboljšanju njegovog položaja u obimu koji dozvoljavaju bosanske finansije i interesi Monarhije. To je u osnovi bio sistem prosvijećenog apsolutizma, koji je

prema Kalajevoj zamisli trebao postepeno osigurati uslove za pretvaranje okupacije u aneksiju.

Uz sva nastojanja i znatne rezultate na privrednom polju, Kalaj nije uspio izmijeniti državnopravni i politički položaj Bosne i Hercegovine. Cijelo vrijeme njegove uprave do 1903, pa čak i kasnije, nakon aneksije 1908, upravnopolitički i ustavni režim u Bosni i Hercegovini zadržao je dva bitna obilježja svog državnopravnog provizorijuma. (1) Vrhovna upravna vlast pripadala je zajedničkoj austrougarskoj vladi u čije je ime administraciju vršilo zajedničko Ministarstvo finansija, što nije bio slučaj ni sa jednom drugom pokrajinom ili zemljom u Monarhiji. (2) Cijelo vrijeme austrougarske vladavine, u Bosni i Hercegovini nije bila potpuno odvojena ni razgraničena civilna od vojne vlasti. Šta više, reorganizacijom zemaljske uprave 1912. godine i ukidanjem položaja civilnog adlatusa dobili su vojni činioci neposredan utjecaj u građanskoj upravi Bosne i Hercegovine.

Aneksija i postanak bosanskohercegovačkog ustava

Aneksija je od početka predstavljala stalni cilj austrougarske politike u Bosni i Hercegovini. Samo tako mogla je Austro-Ugarska ostvariti svoje dalekosežne planove vezane za Bosnu i Hercegovinu i

balkanski prostor. U tom smislu, neko je u literaturi davno primijetio da je aneksija starija i od same okupacije. Prema jednom aneksu Trojecarskog saveza iz maja 1881. godine, Monarhija je mogla da izvrši aneksiju Bosne i Hercegovine kada ocijeni da je to zgodno. Austrougarski ministar spoljnih poslova Đula Andraši (Gyula Andrássy) se čak nadao da bi aneksiju »mogli da proglase sami stanovnici« Bosne i Hercegovine. Vojni zakon, ustanak u ističnoj Hercegovini i finansijske i druge teškoće provizorne uprave u BiH podsticali su među vodećim činiocima austrougarske politike razmišljanja o aneksiji. Engleski novinar Džems Minčin (Minchin) je prilikom posjete Bosni, poslije uvođenja vojne obaveze i ustanka u Hercegovini 1882. godine, ocijenio da Monarhija, ukoliko bi »sada anektirala pokrajine koje je okupirala«, ne bi naišla ni na kakav ozbiljan otpor iz Turske, upozoravajući, pri tom, kako »svaka godina odlaganja čini aneksiju težom«. Kasniji su događaji pokazali da je ova ocjena u suštini bila tačna. Austro-Ugarska je vjerovatno lakše mogla sprovesti aneksiju 1882, nego u sličnom pokušaju 1896, ili konačno 1908. godine, kada je izvršena aneksija, koja je stvarno značila i početak kraja njene vladavine u BiH.

Tokom cijele 1882. godine raspravljalo se u vrhovima Monarhije o aneksiji. Došlo se do zaključka da po Carigradskoj konvenciji sultan ne može zahtijevati od Austro-Ugarske da napusti

BiH, niti da Monarhija, s druge strane, može izvršiti formalnu aneksiju bez povrede sultanovih suverenih prava. Zato je samo pitanje obzira prema sultanu da li će se aneksija izvršiti via facti ili po prethodnom sporazumu sa Portom. Svako eventualno miješanje neke treće sile bilo bi u suprotnosti sa Berlinskim ugovorom. U raspravama je preovladalo uvjerenje da se spoljnopolitičke teškoće koje bi izazvala aneksija mogu otkloniti, ali se pokazalo da se unutrašnje razlike između austrijske i ugarske vlade ne mogu prevladati. Mađarska vlada je tražila aneksiju na bazi podjele BiH, tako što bi dva okruga (Banja Luka i Bihać) pripala Ugarskoj, a ostali (Sarajevo, Travnik, Mostar i Tuzla) Austriji. Tome se protivila austrijska vlada, pa je car pitanje aneksije odložio za kasnije.

Rasprave o aneksiji obnovljene su u ljeto 1896. u vezi sa krizom u Turskoj, izazvanoj jermenskim ustankom i ustankom na Kritu. Zajednička austrougarska vlada je na sjednici 26. avgusta 1896. odlučila da izvrši aneksiju Bosne i Hercegovine u času »kad Turska padne pod likvidaciju«. Izbijanjem mladoturske revolucije u julu 1908. ocijenjeno je da je taj uslov ispunjen te da je došao trenutak za aneksiju. Kada su mladoturci 24. jula 1908. vratili u život liberalni osmanski ustav iz 1876. godine, pokrenule su Muslimanska i Srpska narodna organizacija zajedničku akciju da Bosna i Hercegovina kao formalnopravno sastavni dio Osmanske Carevine

dobije svoj ustav. Zajednička deputacija koju su vodili predsjednici dviju organizacija, Alibeg Firdus i Gligorije Jeftanović, predala je, u tom smislu, predstavku austrougarskom ministru finasija Ištvanu Burijanu (István Burián) 7. septembra 1908. na Ilidži kod Sarajeva. Tu se zahtijevao »što skoriji, savremen i potpun Ustav za pripadnike Bosne i Hercegovine, bez rješavanja državnopravnog položaja ovih zemalja«, tj. bez aneksije. Ustavom bi se garantirala jednakost, građanske i političke slobode, te uveo parlament. Pri predaji predstavke, Firdus je i usmeno naglasio Burijanu da se ustav traži »bezuslovno, tj. da se ne dira u državnopravni položaj naše otadžbine«.

Zajednička muslimansko-srpska deputacija krenula je početkom oktobra u Budimpeštu, da pred Delegacijama austrijskog i ugarskog parlamenta iznese zahtjev za uvođenjem ustava. Članove deputacije je na putu, 7. oktobra 1908, stigla vijest o proglašenju aneksije. Tekst proglasa o aneksiji pažljivo je pripreman. Proglas je na bosanski jezik preveo vladin savjetnik Lajoš Taloci (Lajos Thallóczy), uz pomoć svog koncipijenta dr Bože Čerovića, »hercegovačkog Srbina«, kojeg je prethodno zakleo na šutnju. O prijevodu proglasa Taloci je u svom dnevniku zapisao: »Mislim da glasi dosta dobro i narodski«. Carska proklamacija o aneksiji, upućena Bosancima i Hercegovcima, objavljena je u Sarajevu 7. oktobra 1908. U njoj car i kralj opravdava aneksiju

potrebom uvođenja ustava. On je, cijeneći »političku zrelost« stanovnika Bosne i Hercegovine, odlučio da im daruje »konstitucionalne ustanove koje će odgovarati njihovim prilikama i zajedničkim interesima i stvoriti na taj način zakonsku podlogu za predstavništvo njihovih želja i koristi«. Prvi je i neophodni uslov za uvođenje »ove zemaljske ustavnosti« određenje »jasna i nesumnjiva pravnog položaja« Bosne i Hercegovine. Zato car i kralj proteže na nju svoju suverenost«.

Proglasom aneksije stavljene su evropske sile pred svršen čin. Proklamacija i sam akt aneksije, koje je londonski »Times« označio kao primjer »jezuitske kazuistike i političkog cinizma«, izazvali su veliku diplomatsku krizu. Britanija i Francuska su smatrale da je aneksijom Austro-Ugarska jednostrano izmijenila Berlinski ugovor, te da takav postupak, po riječima britanskog ministra inostranih poslova Edvarda Greja (Edward Gray), predstavlja »veliki udarac javnom povjerenju«. Aneksija je izazvala veliko uzbuđenje i u Italiji i Rusiji, a posebno u Srbiji, Crnoj Gori i Turskoj, gdje je proglašen bojkot austrougarske robe, a vršene su i izvjesne vojne pripreme. Za smirivanje čitave krize presudan je bio stav Njemačke koja je odlučno podržala Austro-Ugarsku. Posredstvom njemačke diplomatije, Turska je poslije kraćih pregovora sa Austro-Ugarskom priznala aneksiju 26. februara 1909, čime je Bosna i Hercegovina i formalnopravno došla pod habsbur-

govski suverenitet. Tom prilikom Austro-Ugarska se odrekla svojih prava u Novopazarskom Sandžaku, obavezala se da će Porti isplatiti 2,5 miliona funti odštete i dati joj druge ekonomske koncesije te posebno osigurati punu vjersku slobodu muslimanskog stanovništva u BiH. Nakon što je Njemačka, 21. marta 1909, predala vladi u Petrogradu ultimatum (»najvažniji dokumenat u krizi«), kojim je tražila da Rusija jasno i formalno prizna aneksiju — što je ova odmah i učinila — ovaj državnopravni čin priznale su konačno Srbija i Crna Gora, 31. marta, odnosno 5. aprila 1909. godine.

Proglas aneksije prošao je u Bosni i Hercegovini uglavnom bez većih potresa. Vlasti su u cijeloj Bosni i Hercegovini pridavale proglasu aneksije veliki značaj, a samom činu svečani karakter. Proglas aneksije je u stvarnosti izazvao uznemirenje i teško se dojmio velikog dijela stanovništva Sarajeva i cijele Bosne i Hercegovine. Kod velike većine Muslimana iznenadna i brzo sprovedena aneksija izazvala je zaprepašćenje, pa su vlasti cijenile da će među njima na proljeće vjerovatno doći do iseljeničkog pokreta. Među Muslimanima je, cijenile su vlasti, obećanje ustava imalo malo razumijevanja. Aneksija je kod Srba, uglavnom građana, izazvala težak utisak. I pored toga, krugovi oko srpskih crkvenih opština oprezno su davali izraze lojalnosti vlastima. Na selu se, po ocjeni vlasti, ne osjeća potištenost. Seljaštvo bi se sigurno jako opiralo povratku turske vlasti,

dok za uspostavljanje samostalne vladavine svojih gazda, srpski seljak nema mnogo razumijevanja. Zato prihvata aneksiju bez uzbuđenja, sa nadom u bolji i lakši život.

Režimu je bilo veoma stalo do spoljnih manifestacija lojalnosti i podrške aneksiji. Nastojalo se uputiti što više poklonstvenih deputacija i delegacija u Beč, kako bi se vladaru izrazila zahvalnost za aneksiju i obećani ustav. U tom pogledu neprocjenjive usluge režimu učinio je dr Nikola Mandić, predsjednik Hrvatske narodne zajednice. On se posebno zauzeo oko otpremanja delegacije Srpske samostalne stranke dr Lazara Dimitrijevića. Početkom novembra 1908. dr Dimitrijević je doveo u Beč jednu delegaciju od osamnaest Srba seljaka koji su se poklonili i zahvalili caru za aneksiju. Sarajevski gradonačelnik i jedan od vođa »naprednih« Muslimana, Esad ef. Kulović, predvodio je 9. novembra 1908, u audijenciji kod cara, muslimansku deputaciju sastavljenu od 64 gradonačelnika, veleposjednika, duhovna lica i trgovca. Vrhbosanski nadbiskup dr Josip Štadler pripremio je i predvodio najbrojniju poklonstvenu deputaciju, sastavljenu od 430 lica, koja je u Beč otpremljena u dva posebna voza.

Aneksiji su jedino oponirale Muslimanska i Srpska narodna organizacija. Nesigurni u svoju snagu, i muslimanski i srpski političari i vođe ovih dviju organizacija savjetovali su narodu strpljivost i mirno držanje. Izvjesnu nadu, da bi se čin aneksije mo-

gao poništiti, polagali su u konferenciju velikih sila, koju je ruski ministar inostranih poslova bezuspješno zagovarao. Nakon što je Kraljevina Srbija priznala aneksiju, a »Beograd dao blagoslov delegaciji«, Jeftanovićeva grupa Srpske narodne organizacije posjetila je u Beču ministra Burijana (3. maja 1909) i dala izjavu kojom priznaje aneksiju. Činu aneksije i dalje je jedino oponirala Muslimanska narodna organizacija. Tek na nekoliko dana pred sankcioniranje Ustava, februara 1910. i ova organizacija je priznala aneksiju. To je bilo logično, jer je i ona, kao i sve druge građanske političke stranke, htjela u novim ustavnim prilikama legalno djelovati, a prvi uvjet za to bilo je priznanje habsburškog suvereniteta nad Bosnom i Hercegovinom.

Poslije diplomatskog i unutrašnjeg političkog sređivanja aneksione krize ostalo je i dalje otvoreno pitanje državnopravnog uključivanja Bosne i Hercegovine u postojeću ustavnu strukturu Dvojne Monarhije. Aneksija BiH je podstakla na raznim stranama, posebno u Hrvatskoj i među bosanskohercegovačkim hrvatskim političarima i prvacima, izvjesne nade u trijalističko preuređenje Habsburške Carevine. Hrvatska javnost je nakon aneksije skoro jednodušno tražila »sjedinjenje Herceg-Bosne s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom u jedno državnopravno tijelo«. Car i kralj Franjo Josip ponovo se iskazao kao vjerni pristalica dualizma, pa su planovi da se državnopravni položaj BiH riješi

na trijalističkoj osnovi bili lišeni svake realne podloge. Aneksija je, u stvari, trajno razrušila takvu mogućnost, mada se propagandna temperatura i kombinatorika u Hrvatskoj veoma podigla. Ravnoteža odlučujućih činilaca u Monarhiji održala je i učvrstila kao politički najjednostavnije državnopravno rješenje i u novim postaneksionim uslovima: Bosnu i Hercegovinu kao krunski corpus separatum sa nekom vrstom ustava i sabora.

Kako je aneksija prošla uglavnom bez težih političkih posljedica u zemlji, a diplomatska kriza se smirivala, to je Zemaljska vlada početkom 1909. ubrzala pripreme za donošenje ustava. Uglavnom radi umirenja javnog mnijenja, vlada se odlučila da za 8. februar 1909. sazove ustavnu anketu u Sarajevu. U radu ankete učestvovali su predstavnici svih političkih stranaka, osim Muslimanske i Srpske narodne organizacije, te Socijal-demokratske stranke za BiH. Anketu je otvorio civilni adlatus baron Isidor Benko, koji je u dužem govoru izložio principe budućeg ustava. On je uglavnom govorio o sastavu budućeg bosanskohercegovačkog sabora i njegovoj nadležnosti. Tvrdio je, prije svega, kako »zemaljsko zastupstvo mora odgovarati vjerskim prilikama i čuvati od starine naslijeđeni društveni razmjer«. To je faktički značilo da će budući sabor biti konstituiran po posebnim kurijama u kojima će biti zastupljeni: »odlični dostojanstvenici; osobe koje su obrazovanjem i imanjem na prvom mjestu; stanovnici grado-

va; i seoskih općina«. Pošto je prethodno naglasio da će ustavom biti zajamčena građanska prava, baron Benko je odredio djelokrug tako sastavljenog sabora. Iz njegove nadležnosti izuzeti su takozvani zajednički poslovi koji se u Austro-Ugarskoj »uređuju na temelju sporazuma obiju država Monarhije«. Prema austro-ugarskoj Nagodbi (Ausgleich) iz 1867. godine to su bili diplomatsko-vojni i carinski i monopolni poslovi. To je praktično značilo da Bosna i Hercegovina, mada sa stanovišta unutrašnjeg pravnog poretka treća država unutar Monarhije, neće biti ravnopravna njenim drugim dvjema državama, Austriji i Ugarskoj. Odatle saboru pripada »pravo nadzora nad upravom i pravo zakonodavstva i kontrole u svim predmetima koji se tiču uprave i sudstva samo u Bosni i Hercegovini«. To područje nije bilo beznačajno, ali ni u tim pitanjima sabor ne bi imao stvarnu zakonodavnu vlast, pošto njegov zaključak postaje zakon samo »uz sankciju vladara«.

Bez obzira na brojne razlike među političkim strankama i grupama koje su se odazvale anketi, ispoljeno je i određeno njihovo jedinstvo, prije svega u pitanjima zaštite i bržeg ekonomskog razvitka domaćeg građanstva. Predstavnici svih političkih grupa kritikovali su vladinu željezničku i tarifnu politiku. Posebno su zahtijevali da pitanje carina, indirektnih poreza i monopola bude u nadležnosti bosanskog sabora. Na sve ove brojne i argumentirane

zahtjeve, baron Benko i drugi vladini predstavnici su samo odgovarali da će »bosanski sabor imati pravo adrese, te će moći sve svoje želje u adresi istaći«. Na drugoj strani, prijedlog Ademage Mešića, da i Bosna i Hercegovina, iako siromašna, daje jednu svotu za dvorsku civilnu listu odmah je prihvaćen.

Cilj austrougarskih zvaničnih faktora bio je da se odugovlači sa ustavnim pripremama, o čemu svjedoči L. Taloci u svom dnevniku 15. februara 1909. Austrougarski činovnici, koji su obrađivali materijal ustavne ankete iz Sarajeva, nisu o njoj imali visoko mišljenje. Po Talocijevom mišljenju »poštovani uzvanici nisu mnogo rekli, zato ih nije bilo teško korigirati«. Istovremeno se prijedlog da se »Bosanci priključe civillisti« dvoru mnogo dopao, »jer naravno, novac primaju bilo od kud da dođe«. Rad na ustavu tekao je krajnje sporo i bezvoljno. Na ovu sporost i odugovlačenje sa ustavom stavljali su ozbiljne prigovore i neki ugledni članovi Carevinskog vijeća u Beču. Protiv odugovlačenja sa bosanskim ustavom oštro je protestirao član Vijeća (austrijskog parlamenta) profesor Tomas Masarik (Masaryk), kada je septembra 1909. posjetio Sarajevo. Šef pravosudnog odjela Zemaljske vlade, Adalbert Šek (Schek), izvinjavao mu se, navodeći da to pitanje ne zavisi samo od bosanske vlade, već i od drugih faktora.

Poslije skoro godinu i po dana rada, car Franjo Josip je, konačno, 17. februara 1910. sankcionirao Ustav i za njega vezane zakone. Ustav, odnosno Ze-

maljski štatut za Bosnu i Hercegovinu, svečano je proglašen u velikoj dvorani Zemaljske vlade u Sarajevu, 20. februara 1910. Svečano proglašenje Ustava izvršio je zemaljski poglavar Marjan Varešanin pred svim članovima vlade, višim činovnicima i predstavnicima građanskih i vojnih vlasti, poglavarima svih vjerskih zajednica, predstavnicima gradske općine, autonomnih oblasti i korporacija, kao i drugim uglednim građanima.

Sistem bosanskohercegovačkog ustava

Ustavni poredak u Bosni i Hercegovini reguliran je 1910. godine sa šest zakona koji predstavljaju cjelinu: (1) Zemaljski ustav (štatut); (2) Izborni red; (3) Saborski poslovni red; (4) Zakon o društvima za BiH; (5) Zakon o skupljanju za BiH; i (6) Zakon o kotarskim vijećima.

Bosanski ustavni poredak se zasnivao na ideji takozvane »piramidalne ustavnosti«, prema kojoj se prvobitna minimalna ustavna prava, zajamčena ovim zakonima, imaju postepeno proširivati novim demokratskim ustanovama i u vidu poklona povremeno davati narodu. Ovakav koncept ograničene ustavnosti bio je, po zvaničnom tvrđenju, logična posljedica kulturne zaostalosti naroda u Bosni i Hercegovini.

Prema klasičnoj teoriji ustavno pravo se u pravilu bavi organizacijom zakonodavne vlasti. Što se tiče upravne vlasti u materiju ustavnog prava ulaze samo njeni vrhovni organi, tj. njen šef i članovi vlade ili ministri, dok detalji njene organizacije pripadaju administrativnom pravu. Ustav nije donio nikakve promjene u organizaciji upravne vlasti u Bosni i Hercegovini. Vrhovna upravna vlast ostala je u nadležnosti Zajedničkog ministarstva financija u Beču i činovničke Zemljaske vlade u Sarajevu kao njegove agencije. To se izričito utvrđivalo u prvom članu Ustava. Sabor nije mogao imati nikakvog utjecaja na upravne poslove. Poslanici nisu čak mogli postavljati pitanja vladi o njenom radu. Članom 34. Ustava dato je članovima Sabora pravo da stavljaju »interpelacije na zemaljsku vladu«. Prema članu 47. Saborskog poslovnog reda interpelacija je morala biti pismeno sastavljena i potpisana od najmanje deset poslanika. »Ni interpelacije niti odgovor zemaljske vlade ne mogu biti predmetom pretresanja.«

Što se zakonodavne vlasti tiče, ona je po Ustavu i dalje ostala u nadležnosti cara, odnosno vlada u Beču i Budimpešti i Zajedničkog ministarstva financija. Uloga bosanskog Sabora u zakonodavstvu određena je članom 21. Ustava ili Štatuta: »Na zakonima sarađivaće Sabor u koji će stanovništvo Bosne i Hercegovine odašiljati poslanike.« Bosanski sabor nije imao pravo čak ni sarađivati na svim zakonima Njegova nadležnost protezala se »isključivo na bo

sanskohercegovačke poslove«. Članom 41. određeno je da Sabor ne može odlučivati u poslovima »koji se tiču oružane sile«, »zatim »o uređenju međusobnih trgovačkih i prometnih sveza«, te o carinskim pitanjima i ostalim poslovima koji u BiH mogu biti uređeni na osnovu paralelnog austrijskog i ugarskog Zakona o upravi BiH iz 1880. godine. Ovi su poslovi spadali u isključivu nadležnost austrijskog Carevinskog vijeća i Ugarskog sabora i njihove su odluke obavezivale istovremeno Bosnu i Hercegovinu. U tom je smislu i budžetsko pravo Sabora bilo ograničeno na pretresanje proračuna zemaljskih prihoda i rashoda. Stavke proračuna koje se odnose na potrebe bosanskohercegovačkih četa i vojničkih zavoda, zatim na poslove »koji su u objema državama monarhije uređeni zajedničkim sporazumom«, te poslove i prihode monopola, »nijesu predmet raspravljanja u saboru«.

Pored budžeta, uz navedena ograničenja, prema članu 42. Ustava spadali su u zakonodavnu nadležnost Sabora slijedeći poslovi: zaključivanje i konvertiranje postojećih zajmova; otuđenje i opterećivanje zemljaskog imanja; krivično pravosuđe i policija; nadzor nad strancima, putne isprave i popis stanovništva; građansko pravo (sa jednim izuzetkom, što je član 10. Ustava garantirao »da će se među Muslimanima primjenjivati šerijatsko pravo na porodične i ženidbene poslove te na nasljedstvo u mulku«); javne knjige; trgovačko i mjenično pravo;

šumsko i rudarsko pravo; akcionarska i osiguravajuća društva i zadruge; pravo udruživanja i skupljanja; štampa i autorsko pravo; svi zdravstveni poslovi; obrtno-pravni poslovi i njihov nadzor; svi socijalno-politički poslovi; nastava u svim naučnim i nastavnim zavodima; vjerski poslovi; agrarno-pravni odnosi; podizanje novih i promjena postojećih gospodarskih zavoda; opće mjere za podizanje i unapređenje gospodarstva; svi propisi o posjedu u području šumarstva; povećavanje i uvođenje novih poreza; katastar; kaznionice; gradnja željeznica, gradnja cesta i drugih komunikacija; kupališta i lječilišta i sastav općina. Da bi saborski zaključak bio valjan, potrebno je prisustvo više od polovine članova sabora i apsolutna većina glasova prisutnih lica.

Obim navednih poslova nije mali, pa bi nadležnost Sabora bila dosta široka, bez obzira na značaj poslova koji su izuzeti iz njegove nadležnosti, da nije bilo odredbe člana 37, prema kojoj na sve zakonske osnove koje spadaju u njegov djelokrug »treba da pristanu vlade obiju država monarhije prije, nego će biti predane saboru«. Pored toga, po odredbi 38. za zakone, »koje je usvojio sabor, treba Previšnja potvrda« (sankcija) koju će isposlovati zajednički ministar finansija, pošto prethodno dobije pristanak obje države Monarhije.

Bez obzira na sva ograničenja u pogledu zakonodavstva i uprave koja su nametnuta bosanskohercegovačkoj autonomiji, Ustav i njegovi prateći za-

koni uveli su u politički život zemlje tri nove institucije: sabor, zemaljski savjet i kotarsko vijeće. Uz to je bilo neophodno zakonski garantirati osnovna građanska prava i regulirati javno udruživanje i sakupljanje, jer se bez toga ne bi mogao ostvariti ni onaj minimum parlamentarnog života za koji je ustavom stvoren izvjestan prostor. Prema tome, sistem bosanskohercegovačkog Ustava obuhvata četiri pitanja: sabor sa njegovim izbornim redom, zemaljski savjet, kotarsko vijeće i opća građanska prava.

(1) Sabor je sastavljen kombinacijom socijalnog, konfesionalnog i virilističkog kurijalnog sistema, veoma složenog karaktera. Za razliku od drugih anahronih predstavničkih ustanova u Monarhiji, bosanskohercegovački sabor se nije zasnivao ni na nekoj posebnoj domaćoj tradiciji. Prema izbornom saborskom redu, građani su po konfesionalnoj pripadnosti bili podijeljeni u tri kurije. Tako je svakoj etničko-vjerskoj grupi osiguravan određeni broj poslaničkih mjesta, srazmjerno njenoj brojnosti i udjelu u ukupnom stanovništvu zemlje. Unutar konfesionalnog izbornog tijela postojale su posebne kurije na socijalnoj bazi: gradska, seoska, veleposjednička i kurija inteligencije. Pored izabranih poslanika, u Sabor je ulazio i određeni broj virilista. Takvih je prema članu 22. Ustava ukupno bilo dvadeset: reis-ul-ulema, vakufsko-mearifski direktor, sarajevski i mostarski muftija i po imenovanju najstariji muftija; četiri srpsko-pravoslavna mitropolita i potpred-

sjednik Velikog upravnog i prosvjetnog savjeta SPC; rimokatolički nadbiskuip, te oba provincijala (redodržavnika) franjevačkog reda; sefardski nadrabin; predsjednik Vrhovnog suda; predsjednik Advokatske komore u Sarajevu; načelnik zemaljskog glavnog grada Sarajeva i predsjednik Trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu.

Zemaljska vlada je predložila da se na 25.000 stanovnika bira jedan zastupnik. Prema popisu stanovništva 1895. godine bilo je u Bosni i Hercegovini 1.568.092 žitelja. Od tog broja otpadalo je na Muslimane 548.632, pravoslavne 673.246 i na katolike 334.142 stanovnika. Zemaljski odjel za statistiku procijenio je da je krajem 1909. godine bilo 1.800.000 stanovnika (popis izvršen u oktobru 1910. pokazao je da u zemlji živi 1.898.044 stanovnika). Prema tom kriterijumu utvrđeno je da će se u Sabor birati 72 zastupnika. Ovaj se broj imao srazmjerno podijeliti na tri spomenute kurije.

Prva se kurija sastojala iz dva izborna razreda. U prvom izbornom razredu bili su »svi muslimanski posjednici zemlje koji plaćaju zemljarine barem 140 kruna«. Veleposjednici drugih vjeroispovijesti mogli su glasati po vlastitoj želji u ovom izbornom razredu ili u drugom. Pravo da glasaju u drugom izbornom razredu imala su sva ona lica koja plaćaju najmanje 500 kruna neposrednog poreza. Tu su glasali i svi oni koji su završili neku visoku školu u Monarhiji, ili neki drugi njoj ravan naučno-nastavni za-

vod, zatim svećenici svih priznatih vjeroispovijesti, svi aktivni i umirovljeni zemaljski činovnici, učitelji, željezničari i vojni činovnici i penzionirani oficiri.

Drugu kuriju sačinjavali su svi stanovnici gradova koji ne spadaju u neku od naprijed spomenutih kategorija. Najzad, svi stanovnici seoskih općina koji ne pripadaju prvoj kuriji (veleposjednici) predstavljaju birače treće kurije.

Aktivno biračko pravo, prema članu 1. Saborskog izbornog reda imali su »svi bosansko-hercegovački pripadnici muškog spola, koji su na dan izbora navršili 24. godine, samovlasni su i koji u zemlji stanuju barem od jedne godine amo«. Pored toga, aktivno biračko pravo su imali i austrijski i ugarski državljani ukoliko su namješteni u upravnoj, prosvjetnoj i željezničarskoj službi u BiH. Jedino su žene veleposjednice, ukoliko plaćaju 140 kruna zemljarine, imale aktivno biračko pravo u prvom razredu prve kurije. Pravo glasa nemaju lica koja se nalaze pod stečajem, dok traje postupak, lica u aktivnoj vojnoj službi, kao i ona, koja su pod istragom ili su već osuđivana zbog krivičnih djela. Pasivno biračko pravo, prema članu četvrtom Izbornog reda, imali su muškarci sa navršenih 30 godina, ukoliko uživaju sva građanska prava. Lica u aktivnoj državnoj službi, u upravi, željeznicama i javnim školama, nisu imala pasivno biračko pravo.

Od 72 birana zastupnika otpadalo je na prvu kuriju 18, na drugu 20, a na treću 24. Mandati su u

kurijama dijeljeni na sve vjeroispovijesti, srazmjerno broju njihovih pripadnika. Članom petim Izbornog reda određeno je da u prvoj kuriji pripadaju katolicima četiri mandata, muslimanima šest i pravoslavnim osam. U drugoj i trećoj kuriji zajedno katolicima je pripadalo 12, muslimanima 18 i pravoslavnima 23 mandata. Jedan mandat u drugoj kuriji pripadao je Jevrejima. To je značilo da je u Saboru katolicima pripadalo 16, muslimanima 24 i pravoslavnima 31 mandat, od ukupno 73 mandata. Birači prve kurije su bili izrazito favorizirani. U cijeloj zemlji bilo je svega 4.598 lica, s pravom glasa u dva razreda ove kurije i sa 18 mandata. Vlada je očito smatrala normalnim da ovom vodećem ekonomskom i političkom sloju u zemlji, na čiju je saradnju bila upućena, osigura povlašten položaj pri dodjeli mandata. U drugoj i trećoj kuriji zajedno jedan pravoslavni mandat dolazi na 33.714 stanovnika, muslimanski na 33.355, a katolički na 33.373 stanovnika. Očigledno je pri izborima vlada željela održati ravnotežu i paritet između etničkih grupa. Držanje ove ravnoteže i pariteta bio je jedan od osnovnih principa austrougarske politike u BiH.

Prema članu 24. Ustava mandat zastupnika trajao je pet godina. Član 25. izričito je uskraćivao biračima pravo opoziva. Predsjednika i potpredsjednika Sabora nisu birali poslanici, nego ih je na početku svakog zasjedanja imenovao car. Pri tome je morao paziti da na položaj predsjednika naizmjenično

dolaze pripadnici sve tri konfesije. Članom 26. je određeno da Sabor treba da se »na previšnji poziv po pravilu svake godine jedanput sastane u zemaljskom glavnom gradu Sarajevu«. Vlada je očigledno željela osigurati jedan konzervativan sabor. Mada je to način izbora Sabora u osnovi osiguravao, vlada se za svaki slučaj osigurala odredbom člana 35, po kojem »Sabor ne smije općiti sa drugim predstavništvima niti smije izdavati kakvih objava«. Na saborsku sjednicu se ne smiju pustiti nikakve deputacije, a sam Sabor smije slati »odaslanstva« na dvor »samo onda, kad se isposluje prethodno previšnje odobrenje«.

(2) Zemaljski savjet je kao poseban organ preuzeo u takvim uslovima sve poslove komuniciranja Sabora sa ostalim organima vlasti. Ovaj savjet od devet članova (četiri pravoslavna, tri muslimana i dva katolika) birali su saborski zastupnici »iz svoje sredine za sav saborski period«. Članom 39. Ustava je određeno da Zemaljski savjet »daje na zahtjev Zemaljske vlade izjave ili mnijenja o takvim javnim poslovima, u kojima ima Bosna i Hercegovina dijela«. Vlade obje države Monarhije mogu sporazumno preko zajedničkog ministra finansija »pitati Zemaljski savjet ili se on može istim putem obraćati na njih istovjetnim predstavkama«. Predsjednik Sabora je jednovremeno predsjednik Zemaljskog savjeta.

(3) Zajedno sa ustavom donijet je i Zakon o kotarskim vijećima, kojima su ukinuti dotadašnji ko-

tarski upravni medžlisi sa savjetodavnim pravom glasa, a uvedena kotarska vijeća kao neka vrsta izbornih samoupravnih organa. Izbor kotarskog vijeća vršen je također prema konfesionalnom ključu. Jedan mandat je dolazio na 1.500 pripadnika određene konfesije u seoskim općinama i na 750 pripadnika u gradovima. Mandat članova vijeća trajao je šest godina. Svaki izabrani vijećnik, ukoliko nije stariji od 60 godina ili nije bolestan, morao je obavezno prihvatiti mandat.

Zakonom je predviđeno da se kotarsko vijeće »na poziv kotarskog predstojnika po pravilu dva puta na godinu sastane u kotarskome mjestu«. »Politički, vjerski i narodnosni poslovi kao i opći zakoni i naredbe, koje se tiču cijele zemlje, isključeni su od raspravljanja i odlučivanja kotarskog vijeća.« Zadatak kotarskog vijeća svodi se na učestvovanje »u upravi javnih poslova kotara«. Član 44. zakona o kotarskim vijećima je odredio da u te poslove spadaju: javni radovi u kotaru, mjere za podizanje ratarstva i stočarstva, javna nastava, sajmovi, pomoć pri elementarnim nesrećama, saradnja u upravi kotarske potporne zaklade i zaklade za gajenje stoke, osnivanje i upravljanje kotarskih zavoda za opskrbu sirotinje i njegovanje bolesnika i uopće saradnja u zdravstvenoj i veterinarskoj upravi i nadzor nad radom seoskih općina. Sredstva za obavljanje ovih poslova, koja su članom 56. zakona stavljena vijeću na raspolaganje, bila su veoma ograničena. Za obavlja-

nje poslova iz svoje nadležnosti, vijeće se moglo koristiti mogućim viškovima kamata raznih kotarskih pripomoćnih i potpornih zaklada, sredstvima od točarinskog poreza i eventualnim globama od lica koja bi odbila da prihvate vijećnički mandat. Ako ova sredstva ne bi bila dovoljna, vijeće je moglo raspisati prirez na neke poreze. Odluka o prirezu podlijegala je odobrenju od strane Zemaljske vlade.

Ograničena nadležnost, a naročito sredstva kojima je vijeće raspolagalo, činili su ovaj »autonomni« organ politički beznačajnim. Vlada je mogla raspustiti kotarsko vijeće, ako »zanemari dužnosti«. U tom slučaju morali su se u roku od tri mjeseca raspisati izbori za novo kotarsko vijeće.

(4) Najzad, kao »neka vrsta dekoracije«, u bosanskohercegovački Ustav mehanički je prenijet član 142. austrijskog temeljnog državnog zakona (Staatsgrundgesetz) od 21. decembra 1867, koji je sadržavao odredbe o građanskim pravima. Članovi 2 — 30. bosanskohercegovačkog ustava sadrže odredbe o građanskim slobodama, poznate iz većine buržoaskih ustava i deklaracija o pravima. Poseban značaj je imao član 11. kojim je »svim zemaljskim pripadnicima ujamčeno čuvanje narodne osobine i jezika«. Članom 20. imala je Zemaljska vlada pravo da u slučaju rata, nemira ili veleizdajničkih akcija suspendira građanska prava navedena u Ustavu.

Ustavom je zadržan poseban status za bosanskohercegovačke stanovnike, tako da je u Habsub-

rškoj Monarhiji postojao trostruki režim građanstva, odnosno državljanstva. Na jednoj i drugoj strani austrijsko i ugarsko državljanstvo, a na trećoj, bosanskohercegovačko »zemaljsko pripadništvo« (Landesangehörigkeit). Za bosanskohercegovačke zemaljske pripadnike smatrani su, pored domaćeg stanovništva, i austrijski i ugarski državljani sa »stalnim namještenjem u javnoj službi u BiH«. Sami bosanskohercegovački zemaljski pripadnici nisu bili ravnopravni sa državljanima druge dvije države Monarhije. Bosanci i Hercegovci, prije svega, nisu mogli utjecati na politički život u Austriji i Ugarskoj, dok su građani ovih zemalja, preko svojih parlamenata direktno djelovali na poslove BiH. Sa stanovišta državljanstva, Bosanci i Hercegovci su, kako za Austriju tako i za Ugarsku, bili stranci. U tom smislu su se i među samim bosanskohercegovačkim pripadnicima mogle razlikovati dvije kategorije: zavičajni zemaljski pripadnici i činovnici iz Austrije i Ugarske.

Po Ustavu Bosna i Hercegovina je ostala jedinstveno područje sa jedinstvenim građanskim pripadništvom i predstavljala je posebnu upravnu jedinicu (territorium separatum), područje zajedničke uprave dviju država Monarhije. Ovaj posebni pravni subjektivitet Bosne i Hercegovine izražavao se djelimično kroz Sabor, a potpuno kroz vlastiti pravni poredak. Kao treće državnopravno tijelo u okviru Monarhije, Bosna i Hercegovina nije mogla ni po-

slije aneksije i ustava neposredno participirati u takozvanim zajedničkim poslovima, na nivou Austro-Ugarske kao realne i personalne unije. Međutim, već samo osnivanje i funkcija Zemaljskog savjeta posredno su ukazivali na potrebu da se i u tom pogledu postepeno u budućnosti osigura određeno mjesto Bosni i Hercegovini.

Ustanovljavanjem Sabora, Zemaljskog savjeta, Kotarskog vijeća i građanskih sloboda u naprijed opisanom obimu, iscrpljuje se sadržaj i sistem bosanskohercegovačkog Ustava iz 1910. godine. Upoređen u svojim osnovnim institucijama sa istovremenim ustavnim poveljama u novim krunskim zemljama Habsburške Carevine, Moravskoj 1906. i Bukovini 1910. godine, bosanski ustav je veoma zaostajao, naročito u pogledu zakonodavne vlasti. Ali i pored toga, bosanskohercegovački sabor predstavljao je pozornicu i okvir novih formi građanskog političkog života u Bosni i Hercegovini.

Epilog

Od sredine prve decnije XX stoljeća formiraju se u Bosni i Hercegovini iz vjersko-prosvjetnih pokreta građanske političke stranke, koje po svom obliku, političkoj ideologiji i ponašanju uglavnom odgovaraju tipu narodnih organizacija, nastalim u kolonijalnim i zavisnim zemljama u vrijeme njihove

borbe za nacionalno oslobođenje. Većina bosansko-hercegovačkih građanskih političara svih nacionalnih pripadnosti smatrala je da u Bosni i Hercegovini, kao »provizornom tlu«, tj. okupiranoj zemlji sa neriješenim državnopravnim statusom, bez »parlamentarne podloge«, nema uvjeta za djelatnost klasičnih političkih stranaka. Po tom konceptu, tipičnom za ideologiju i psihologiju sitnog građanstva, smatralo se da svaki narodni pokret mora ostati jedinstven dok ne ostvari svoje nacionalno-političke, odnosno državnopravne ciljeve, a tek nakon toga mogu se preko stranaka i parlamenta rješavati socijalna pitanja. Ovakav načelan stav u praksi je kombiniran sa političkim pragmatizmom bosanskog građanstva, čiji ekonomski interesi nisu mogli čekati na eventualno ostvarenje vlastitih »državnopravnih ideala«.

Prva građanska politička stranka u Bosni i Hercegovini, koja je istakla svoj program i sprovela formalnu organizaciju, bila je Muslimanska narodna organizacija, osnovana 3. decembra 1906. Oktobra 1907. konstituirana je Srpska narodna organizacija, kao koalicija triju srpskih političkih grupa, poznatih po nazivima svojih glasila (»Srpska riječ«, »Otadžbina« i »Narod«). Liberalna hrvatska inteligencija je skupa sa franjevcima osnovala 21. februara 1908. Hrvatsku narodnu zajednicu. Nasuprot njima, Josip Štadler, vrhbosanski nadbiskup, osnovao je svoju klerikalnu Hrvatsku katoličku udrugu. Postojalo je

i nekoliko manjih stranaka: Srpska narodna samostalna stranka, koju je osnovao sarajevski ljekar dr Lazar Dimitrijević, zatim Muslimanska napredna (samostalna) stranka i grupa »muslimanske demokratije« Osmana Đikića i Smailage Ćemalovića.

Donošenjem Zemaljskog štatuta, tj. ustava, februara 1910, stvorena je određena »parlamentarna podloga« autonomnog političkog života u Bosni i Hercegovini u vidu zemaljskog sabora. Projektiran kao instrument austrougarske politike u BiH, Sabor je istovremeno bio i zgodan ventil za regulaciju narodnih raspoloženja. Saborskim izbornim redom stvoren je politički prostor za nastup i djelovanje isključivo etničko-konfesionalnih stranaka. U takvom izbornom redu nije uopće bilo institucionalnih mogućnosti za učešće na saborskim izborima Socijaldemokratske stranke BiH, koja je osnovana u junu 1909.

Prvi saborski izbori održani su po pojedinim kurijama u vremenu od 18. do 28. maja 1910. Na njima je Srpska narodna organizacija osvojila sve pravoslavne mandate, ukupno 31, a Muslimanska narodna organizacija sva 24 muslimanska mandata. Od ukupno 16 katoličkih mandata, Hrvatska narodna zajednica je dobila 12, a Hrvatska katolička udruga 4. U toku četvorogodišnjeg rada Sabora bilo je više slučajeva različitog stranačkog, frakcijskog i koalicionog prestrojavanja, vraćanja mandata i dopunskih izbora za upražnjena mjesta. Prilikom do-

nošenja Zakona o fakultativnom otkupljivanju kmetovskih selišta, najznačajnijeg zakonskog projekta kojim se Sabor bavio, sklopljen je sporazum o zajedničkom glasanju između Muslimanske narodne organizacije i dviju hrvatskih stranaka. Sporazum je bio poznat kao Hrvatsko-muslimanski pakt, a njegove pristalice kao paktaši. Petorica zastupnika Muslimanske narodne organizacije odbili su da potpišu pakt, formirajući vlastitu frakciju u Saboru. Nakon ovog sporazuma ujedinile su se dvije muslimanske stranke u Ujedinjenu muslimansku organizaciju. Istovremeno je nastao rascjep u Srpskoj narodnoj organizaciji, pošto je dvanaest poslanika grupe »Srpska riječ« glasalo zajedno sa muslimansko-hrvatskom koalicijom za vladin prijedlog zakona.

Zemaljska vlada nije željela da se u saboru oslanja isključivo na muslimansko-hrvatsku koaliciju. Iako bi time imala osiguranu većinu, ona je insistirala na stvaranju takozvane radne većine, sastavljene od zastupnika sve tri konfesionalne grupe. Pri tome vlada nije težila jednoglasnosti Sabora, nego okupljanju onih zastupnika, Muslimana, Srba i Hrvata, koji su spremni raditi na ozakonjenju različitih projekata, vezanih za potrebe i razvoj zemlje kao cjeline. Gligorije Jeftanović, vođa takozvane srpske privredne grupe (»Srpska riječ«) stalno se kolebao između ulaska u vladinu radnu većinu i opozicije. Na kraju je dvanaest poslanika ove grupe,

pošto ih je odbacila i vlada i opozicija, bilo prisiljeno položiti mandate 13. septembra 1913. Na dopunskim izborima u decembru iste godine, njihova mjesta je, uz podršku vlade, popunio advokat Danilo Dimović sa svojim pristalicama.

Nasuprot tako formiranoj vladinoj radnoj većini, postavila se opozicija koju su sačinjavali poslanici grupa »Narod« i »Otadžbina«, te po trojica disidenata, muslimanskih (D. Miralem, V. Biščević i dr M. Sarić) i hrvatskih (L. Čabrajić, V. Jelavić i Đ. Džamonja). Na taj su način i vladina radna većina i opozicija etnički bile raznorodne, odnosno mješivote.

Bosanskohercegovački sabor se sastao na svoje četvrto, posljednje zasjedanje. Ovo zasjedanje teklo je u relativno mirnoj i poslovnoj stmosferi, sve do 28. juna 1914. i ubistva prijestolonasljednika Franca Ferdinanda. Sutradan je Sabor održao svoju zadnju, komemorativnu sjednicu. Tokom ovog posljednjeg zasjedanja Sabor je pokušavao pokrenuti pitanje predstavljanja Bosne i Hercegovine u Delegacijama. Tih mjeseci Sabor je veliku pažnju posvećivao pitanju upotrebe i naziva zvaničnog jezika, posebno agrarnom pitanju i planovima o pretvaranju fakultativnog u obavezni otkup kmetova. Svi ovi novi pravci i pitanja u bosanskoj politici prekinuti su atentatom i prvim svjetskim ratom.

Mustafa Imamović

Zakoni

o

ustavnim uredbama

za

Bosnu i Hercegovinu,

odobreni Previšnjim rješenjem
od 17. februara 1910.

Mi Franjo Josip I.,

Božjom milošću Car austrijski, Kralj češki i t. d. i Apoštolski Kralj ugarski,

proglašujemo ovime i dajemo na znanje:

U Našim smo odredbama od 5. oktobra 1908. nagovijestili, da smo Se odlučili Bosni i Hercegovini podijeliti ustavne uredbe, kako bi se zakonski potpuno osiguralo njihovo pravno stanje i zaveo prikladan poredak u njihovim unutarnjim poslovima. Ujedno smo unaprijed naznačili načela, po kojima treba da bude pripadnicima Bosne i Hercegovine ujemčeno potpuno uživanje gragjanskih prava i osigurano primjereno učestvovanje u opravljanju zemaljskih poslova preko zemaljskog predstavništva.

Ispunjujući ove Naše namjere obnašli smo — ne smećući s uma, da temelji uprave Bosne i Hercegovine, koji su postavljeni zakonom od 22. februara 1880., drž. zak. l. br. 18., ug. zak. čl. VI. : 1880., moraju dotle neokrnjeni na snazi ostati, dok ne budu ti zakoni na ustavni način preinačeni, i da se ustavnim uredbama Bosne i Hercegovine u njihove sveze s objema državama monarhije, koje su utvrgjene zakonima ovih država, ne može nikako dirati — izdati ovaj Zemaljski ustav za Bosnu i Hercegovinu zajedno s Izbornim redom i Saborskim poslovnim redom, Zakonom o skupljanju i o društvima kao i Zakonom o kotarskim vijećima, odobriti ga i Našu mu potvrdu podijeliti, pa odregjujemo ovime, kako slijedi:

Zemaljski ustav (štatut)

za

Bosnu i Hercegovinu.

§ 1.

Bosna i Hercegovina jesu jedno jedinstveno zasebno upravno područje, koje stoji po zakonu od 22. februara 1880., drž. zak. l. br. 18., ug. zak. čl. VI.: 1880., pod odgovornim vodstvom i vrhovnim nadziranjem c. i kr. zajedničkog ministarstva.

Upravljati zemljom kao i vršiti i primjenjivati zakone dužnost je zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu. Ona je podregjena zajedničkome ministarstvu, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave, te mu je odgovorna za svoje cjelokupno zvanično poslovanje.

Sudske i upravne vlasti, koje postoje u zemlji, ostaju u svome dojakošnjem sastavu i snazi. Preinačenje dopušteno je samo prema § 2. zakona pomenutih u 1. rastavku.

U svim poslovima, koji ne pripadaju u vlastiti opseg rada zemaljske vlade, ali kojih se zakonski domašaj proteže na Bosnu i Hercegovinu, valja o zasebnim interesima ovih obiju zemalja saslušati zastupnike zemaljske uprave.

Bosansko-hercegovačke čete kao i ostale vojničke uredbe Bosne i Hercegovine organski su dio oružane sile monarhije.

I.

Opća gragjanska prava.

§ 2.

Svi su zemaljski pripadnici pred zakonom jednaki.

§ 3.

Bosansko-hercegovački pripadnici jesu oni, koji su to svojstvo stekli ili će ga u buduće steći:

1. zakonitim rogjenjem od roditelja zemaljskih pripadnika ili nezakonitim rogjenjem od matere zemaljske pripadnice;

2. pozakonjenjem po ocu zemaljskom pripadniku;

3. udajom za muža zemaljskog pripadnika;

4. stalnim namještenjem austrijskog ili ugarskog državljanina u javnoj službi u Bosni i Hercegovini;

5. naročitim podjeljenjem po nadležnom mjestu.

Svojstvo bosansko-hercegovačkog pripadnika, koje je stekao muž, proteže se takogjer i na njegovu ženu kao i na njegovu maloljetnu zakonitu djecu.

Za bosansko-hercegovačke pripadnike smatraju se dotle, dok ne bude dokazano drugo njihovo pripadništvo:

1. svi, koji su rogjeni u Bosni i Hercegovini;
2. nahodi, što su u Bosni i Hercegovini nagjeni i odgojeni.

§ 4.

Što se tiče načina, kako se teče i gubi svojstvo bosansko-hercegovačkog pripadnika, vrijede propisi, koji sada postoje, dokle ne budu drugim zakonitim naredbama popunjeni ili izmijenjeni.

§ 5.

Svaki zemaljski pripadnik može po volji u zemlji odabrati svoje prebivalište i boravište, teći nepokretnine svake vrste i time slobodno raspolagati kao i baviti se pod propisanim uslovima svakom granom privrede.

One, koji nijesu mještani, dopušteno je pro-tjerati iz nekoga mjesta ili područja samo prema propisima, koji o tome postoje.

Zemaljskog pripadnika nije dopušteno prognati iz zemlje.

§ 6.

Lična je sloboda zaštićena zakonom. Sudski se pritvor može odrediti i na snazi održati samo u slučajima, koje je zakon ustanovio i samo na način, kako to zakon propisuje.

Pravo administrativnih, redarstvenih i financijskih vlasti, da zatvaraju i presugjuju, uregjeno je u naročitim propisima.

§ 7.

Nikome se ne smije oduzeti njegov zakoniti sudija.

Sudije su u vršenju svoga sudskog zvanja samostalni i nezavisni.

§ 8.

Sloboda se vjere i savjesti ujemčava.

Niko ne može radi ispovijedanja svoje vjere biti progonjen ni prekraćen u svojim pravima.

Vršenje vjerozakona u kući ujemčava se svakome, a javno članovima priznatih vjerskih udruženja, koliko se tome ne protive javni obziri.

Sada priznata vjerska udruženja jesu:

1. muslimansko,
2. srpsko-pravoslavno,
3. rimsko- i grčko-katoličko,
4. evangeličko, augsburškog i helvetskog zakona,
5. jevrejsko.

Uživanje gragjanskih i političkih prava nezavisno je od ispovijedanja vjere, no ispovijedanjem vjere ne smiju se ukraćivati gragjanske dužnosti.

§ 9.

Priznata vjerska udruženja upravljaće unutrašnjim poslovima po svome ustavu, koji po zakonu postoji.

Ta će vjerska udruženja i nadalje posjedovati i uživati svoje zavode, zadužbine i zaklade, namijenjene bogoštovnim, nastavnim i dobrotvornim ciljevima.

§ 10.

Ujemčava se, da će se megju muslimanima primjenjivati šerijatsko pravo na porodične i ženidbene poslove te na našljedstvo u mulku.

§ 11.

Svim zemaljskim pripadnicima ujemčeno je čuvanje narodne osobine i jezika.

§ 12.

Svako ima pravo, da slobodno iskazuje svoju misao govorom, pismom, štampom ili u slikama, bez povrede zakonskih propisa protiv zla upotrebljavanja toga prava.

Preventivna cenzura štampe jest i ostaje ukinuta.

Administrativne zabrane pošti ne će se primjenjivati na štampane spise, koji izlaze u zemlji.

§ 13.

Znanost i njena nauka jesu slobodne.

Oko obrazovanja mladeži treba se dovoljno starati javnim školama.

Nastavne i odgojne zavode osnivati i na takvima naučavati ovlašten je svaki zemaljski pripadnik, koji je za to na zakoniti način dokazao svoju sposobnost i ispunio ostale dotične oblasne propise.

Vrhovno vodstvo i nadziranje cjelokupne nastave i odgoje pripada zemaljskoj vladi.

§ 14.

Stan je nepovredan.

Krivični postupak propisuje, kada se i kako smije preduzeti pretres kuće u svrhu krivičnog sudovanja.

U svrhu redarstvenog i financijskog nadziranja smiju se preduzeti pretresi kuće samo u slučajima ustanovljenim u propisima, koji postoje.

Ove ustanove vrijede takogjer za pretres i uzapćenje papira.

§ 15.

Tajna pisma, pošte i brzojava zaštićena je zakonom.

Propisi, koji postoje o uzapćenju i otvaranju pisama, brzojava i pošiljaka, ostaju netaknuti.

Povrede tajne pisma i spisa progoniće krivični sud.

§ 16.

Vlasništvo je nepovredno. Iskup (ekspropriacija) može se provesti samo iz obzira na javno dobro ili iz drugih u zakonu naznačenih razloga te uz primjerenu naknadu prema zakonima, koji za to postoje.

Kazna oduzimajem imanja (konfiskacija) nije dopuštena.

Propisi krivičnog zakona kao i administrativni, financijski i dohodarinski propisi o gubitku i oduzimanju robe ostaju na snazi.

§ 17.

Svako je vlastan podnositi molbe (peticije).

Molbe pod skupnim imenom smiju podnositi samo priznate udruge (korporacije).

§ 18.

Zemaljski pripadnici imaju pravo skupljati se.

Vršenje toga prava uregjuje se naročitim zakonom.

§ 19.

Društva se mogu osnivati samo po zakonskim odredbama, koje o tome postoje.

§ 20.

U slučaju rata, kao i onda, kad se neposredno očekuju ratna preduzeća, konačno u slu-

čaju nemira ili kad se pojave u većoj mjeri veleizdajnička ili za sigurnost pogibeljna pothvatanja, može zemaljska vlada po Previšnjem ovlaštenju u pregjašnjim paragrafima ustanovljene odredbe ograničiti ili obustaviti za cijelu zemlju ili za pojedine njezine dijelove.

Ove iznimne mjere valja proglasiti u Glasniku zakona i naredaba, kao i objaviti na način običajan u mjestu, a na jednaki ih način opet ukinuti, kad nestane za to razloga.

II.

Sabor.

§ 21.

Na zakonima saragjivaće sabor, u koji će stanovništvo Bosne i Hercegovine odašiljati poslanike.

Potanje ustanove o opsegu saborskog rada sadržane su u III. razdjelu.

§ 22.

Članovi sabora Bosne i Hercegovine jesu

A. lica po položaju (viriliste), i to:

1. reis-el-ulema, vakufsko-mearifski direktor, sarajevski i mostarski muftija i osim toga po imenovanju najstariji muftija;

2. četiri srpsko-pravoslavna mitropolita i potpredsjednik velikog upravnog i prosvjetnog savjeta srpsko-pravoslavne crkve;

3. rimsko-katolički nadbiskup i dva rimsko-katolička dijecezanska biskupa kao i oba redodržavnika franjevačkog reda;

4. sefardijski nadrabin sarajevski;

5. predsjednik vrhovnog suda;

6. predsjednik odvjetničke komore u Sarajevu;

7. načelnik glavnog zemaljskog grada Sarajeva;

8. predsjednik trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu.

B. 72 birana poslanika, koje treba birati po izbornome redu, što se ujedno izdaje.

§ 23.

Njegovo carsko i Apoštolsko kraljevsko Veličanstvo imenuje svake godine na početku zasjedanja za upravljanje saborom izmegju njegovih članova predsjednika i dva potpredsjednika, koji će biti ovome zamjenici. U predsjedništvu biće zastupana svaka od triju glavnih vjeroispovijesti zemlje, pri čemu će se kod svakog idućeg imenovanja saborskog predsjedništva te tri vjeroispovijesti obrediti.

U ovaj se red ne će ni novim izborima dirati.

§ 24.

Zvanje saborskih članova (saborski period) ustanovljuje se na pet godina.

Kad se navrši redovni saborski period ili ako bude sabor prije raspušten, raspisaće se po svoj zemlji novi izbori najdalje za šest mjeseci.

Ako se pojedini poslanici odreku mandata, umru, izgube svojstvo, koje je potrebno, da mogu biti izabrani ili prestanu biti iz kojega drugoga zakonitog razloga saborskim članovima, onda treba još za onaj saborski period u roku od šest nedjelja raspisati naknadni izbor.

Bivši saborski članovi mogu biti nanovo izabrani.

§ 25.

Birači ne mogu poreći izbora poslanika u sabor.

Članovi sabora ne smiju primati nikakvih uputstava i smiju samo lično glasati.

§. 26.

Sabor treba da se na Previšnji poziv po pravilu svake godine jedanput sastane u zemaljskom glavnom gradu Sarajevu.

§ 27.

Na prvom saborskom sastanku u svakom saborskom periodu treba svaki njegov član da se zavjeri, da će biti vjeran i poslušan Njegovome carskom i Apoštolskom kraljevskom Veličanstvu kao i da će nepokolebljivo vršiti zakonske propise i savjesno ispunjavati svoje dužnosti.

Članovi, koji po tom nanovo unigju, treba da se zavjere, kad prvi put dogju u sabor.

Usteže li se koji poslanik učiniti zavjeru u propisanom obliku, gubi svoj mandat.

§ 28.

Predsjednik otvara sabor sazvan po Njegovome Veličanstvu, predsjeda sjednicama i upravlja raspravama.

§ 29.

Poglavica zemlje, gragjanski doglavnik i odjelni predstojnici kao i za to odregjeni zvaničnici bosansko-hercegovačke zemaljske uprave ovlašteni su, da učestvuju u svim saborskim vijećanjima.

Oni moraju biti na zahtjev vazda saslušani.

§ 30.

Sabor je ovlašten, da upravlja zemaljskoj vladi pitanja o svemu, što pripada u njegov opseg rada; da traži od nje obavještenje o molbama, koje su stigle i da izjavljuje svoje mišljenje u obliku adresa ili resolucija.

Žalbe, koje podigne sabor vršeći svoj opseg rada, upravljaju se preko saborskog predsjedništva i preko zemaljske vlade zajedničkome ministarstvu, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave.

§ 31.

U izvršnoj vlasti nemaju dijela ni sabor ni pojedini saborski poslanici, pa se s toga sabor ili pojedini saborski poslanici ne mogu ni lično upletati u zvanični rad vladinih oblasti ili poje-

dinih zvaničnih lica niti mogu uopće neposredno utjecati na rad ili odredbe pomenutih vlasti i lica.

§ 32.

Molbe, koje saboru uprave općine, udruge ili pojedina lica, a preda ih koji član saborski, može sabor pretresati i, propративši ih kako treba, uputiti vladi.

Molbe, koje nije predao član sabora, ne smiju se uopće primati.

§ 33.

Članovi saborski mogu prema ustanovama, sadržanim u poslovnome redu, stavljati interpelacije na zemaljsku vladu.

§ 34.

Članovi saborski ne mogu se nikad uzeti na odgovor radi svog glasanja kao i govora u saboru samome ili u njegovim odborima. No ova se nepovrednost ne proteže i na ona lica, koja su ponavljajući i raznoseći to, možda počinila kakvo kažnjivo djelo.

Za vrijeme zasjedanja ne smije se nijedan član saborski radi kažnjivog djela bez pristajanja sabora pritvoriti niti se smije protiv njega sudski postupati, izuzevši, da bude uhvaćen na samome činu.

Pa i onda, kad bude uhvaćen na samome djelu, mora sud odmah priopćiti predsjedniku sabora, da je pritvoren.

Time se ne dira u zakonske ustanove o pozivanju svjedoka pred sud.

§ 35.

Sabor ne smije općiti sa drugim predstavništvima niti smije izdavati kakih objava.

Odaslanstva (deputacije) se ne smiju pustiti ni u sjednicu sabora ni u sjednicu njegovih odbora.

Saborska odaslanstva smiju se slati na Previšnji dvor samo onda, kad se isposluje prethodno Previšnje odobrenje.

§ 36.

Da bude saborski zaključak valjan, potrebna je nazočnost više od polovice saborskih članova i apsolutna većina glasova nazočnih lica.

Za zaključak, koji se tiče zakonodavstva u stvarima bogoštovlja (§ 42., tač. 15.) potrebno je, da bude nazočno barem četiri petine svih saborskih članova i da pristanu barem dvije trećine nazočnih lica.

§ 37.

Na sve vladine osnove, koje pripadaju u nadležnost bosansko-hercegovačkog sabora, treba

da pristanu vlade obiju država monarhije prije, nego će biti predane saboru.

§ 38.

Zakonskim osnovama, koje je usvojio sabor, treba Previšnja potvrda (sankcija).

Nju će isposlovati zajednički ministar, kojemu je póvjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave, na predlog zemaljske vlade i nakon što su pristale vlade obiju država monarhije.

Potvrgjeni zakoni objavljuju se u ime Njegovog carskog i Apoštolskog kraljevskog Veličanstva i uz supotpis zajedničkog ministra, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave.

§ 39.

Sabor izabire iz svoje sredine za sav saborski period zemaljski savjet od devet članova, koji će na pitanje zemaljske vlade ovoj davati izjave ili mnijenja o takvim javnim poslovima, u kojima ima Bosna i Hercegovina dijela.

Vlade obiju država monarhije mogu, nakon megjusobnog sporazuma, preko zajedničkog ministarstva, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave, pitati zemaljski savjet ili se on može istim putom obraćati na njih sa istovetnim predstavkama. Svaku izjavu, koju zemaljski savjet upravi na jednu od vlada, treba da zajedničko ministarstvo, kojemu je povjereno

vodstvo bosansko-hercegovačke uprave, bez odlaganja priopći drugoj vladi.

Svaka vjeroispovijest u saboru bira u zemaljski savjet onoliko članova, koliko joj prema srazmjeru pučanstva zapada.

Predsjednik je sabora ujedno i predsjednik zemaljskog savjeta.

§ 40.

Predsjednik zaključuje sabor na Previšnji nalog.

Na odredbu Njegovog carskog i Apoštolskog kraljevskog Veličanstva može se sabor u svako doba odgoditi ili raspustiti.

III.

Opseg rada sabora.

§ 41.

Opseg rada bosansko-hercegovačkog sabora u poslovima zakonodavstva proteže se isključivo na bosansko-hercegovačke poslove. Svi poslovi, koji se ne tiču samo Bosne i Hercegovine, nego i jedne ili obiju država monarhije, izuzeti su iz toga opsega rada.

Napose ne može bosansko-hercegovački sabor da zaključuje:

1. O svim poslovima, koji su na osnovi zakona od 21. decembra 1867., drž. zak. l. br. 146.,

ug. zak. čl. XII.: 1867. zajednički kraljevinama i zemljama zastupanim u carevinskom vijeću i zemljama svete ugarske krune, kao i o poslovima, te se izmegju obiju država monarhije utanačuju zajedničkim sporazumom u smislu spomenutih zakona; nadalje o zakonodavstvu, koje se tiče vojne dužnosti, dozvoljavanja novaka i ustanovljivanja novačkog kontingenta, zatim o odredbama o stanovima i izdržavanju oružane sile i o svim ostalim poslovima, koji se tiču oružane sile.

2. O svim poslovima, koji se uregjuju u ugovoru uglavljenome izmegju kraljevina i zemalja zastupanih u carevinskom vijeću i zemalja svete ugarske krune na osnovi zakona od 21. decembra 1867., drž. zak. l. br. 146., ug. zak. čl. XII.: 1867. o uregjenju megjusobnih trgovačkih prometnih sveza (zakon od 30. decembra 1907., drž. zak. l. br. 278., ug. zak. čl. XII.: 1908.) ili koji će se u buduće u ugovorima te vrste urediti.

3. O svim poslovima, koji su bili uregjeni zakonom od 20. decembra 1879., drž. zak. l. br. 136., ug. zak. čl. LII.: 1879. o osnivanju zajedničkog carinskog saveza sa Bosnom i Hercegovinom.

4. O svim poslovima, koji mogu biti i u Bosni i Hercegovini uregjeni po zakonu od

22. februara 1880., drž. zak. l. br. 18., ug. zak. čl. VI.: 1880., samo na osnovi zakona složno postavljenih u obim državama monarhije ili na način propisan u § 3., rastavku 2. pomenutog zakona.

§ 42.

Nadležnost bosansko-hercegovačkog sabora proteže se uz ograničenja predvigjena u pregjašnjem paragrafu na zakonodavstvo o ovim poslovima:

1. Ustanovljivanje godišnjeg zemaljskog proračuna, dotično odobrenje proračuna unutar granica postavljenih u §§ 45., 46. i 47.

2. Uzimanje novih zajmova i pretvaranje (konvertiranje) zajmova, koji već postoje.

3. Rasvojenje i opterećavanje zemaljskog imanja.

4. Krivično pravosugje.

5. Krivično redarstvo kao i redarstvo nad strancima, putnice i popis pučanstva.

6. Gragjansko pravo sa izuzetkom sadržanim u § 10.

7. Javne knjige.

8. Trgovačko i mjeničko pravo ubrojivši amo zakonodavstvo o dioničkim društvima (kommanditska društva na dionice), o društvima s ograničenim jemstvom, o društvima za osiguranje, o tečevnim i gospodarskim zadrugama. Šumsko i rudarsko pravo.

9. Pravo udruživanja i skupljanja.

10. Štampa i zaštita umnog vlasništva.

11. Zdravstvo kao i obrana od bolesti rednja (epidemija) i zaraza (epizootija), nadalje podizanje novih i proširivanje dojakošnjih bolnica i drugih zdravstenih zavoda, potpomaganje bolnica, ambulatorija, općinskih bolnica i t. d.

12. Obrt, izvršivanje obrta, redarstvo nad obrtom i svi ostali obrtni pravni poslovi.

13. Ustanove općega dobra, obezbjegjivanje u bolesti i nesreći, osiguravanje u starosti i staranje za radništvo, sirotinju i t. d. kao i svi drugi socijalni politički poslovi.

14. Načela nastave o svim naučnim i nastavnim zavodima.

15. Poslovi bogoštovlja, koji se tiču sveza vjeroispovijesti megjusobno ili prema vladinoj vlasti, koliko se time ne dira u ravnopravnost, unutrašnju uredbu i u vršenje pojedinih po zakonu priznatih vjeroispovijesti.

16. Agrarni pravni odnošaji.

17. Podizanje novih i preinačivanje gospodarskih zavoda, koji postoje.

18. Mjere za podizanje i unapregjivanje gospodarstva uopće kao i svi veći gospodarski prinovci (melioracije).

19. Šumsko redarstvo, nadalje svi propisi o postupanju s privatniin šumama, o priznanju

prava vlasništva na šume, propisi, kako da se provede uregjenje svih vrsti posjeda u području šumarstva.

20. Uvogjenje novih poreza kao i povišivanje poreza, koje već postoje ili ustanovljivanje nameta na porezu, koja već postoji.

21. Preobražaj (reforma) i evidencija katastra.

22. Podizanje i preinačivanje kaznionica.

23. Gradnja željeznica, za koje se predlože vladine osnove, gradnja cesta, putova i drugih komunikacija.

24. Izdržavanje cesta i javnih komunikacija, dotično prireze na poreze za ceste.

25. Zasnivanje, dotično uregjenje kupališta i lječilišta.

26. Sastav općina.

Osim toga je bosansko-hercegovački sabor nadležan:

27. da ispituje i odobrava zaključne račune i pošljetke rukovanja sa proračunom, koji je sabor odobrio.

§ 43.

Zakoni i naredbe izdane u Bosni i Hercegovini prije nego je postavljen ovaj ustav, vrijede dotle, dok ih zakoni usvojeni po saboru i potvrgjeni po Njegovome carskom i Apoštolskom kraljevskom Veličanstvu, dotično nove naredbe izrijekom ne ukinu ili ne preinače.

Poreze, danci i dohodarina pobiraće se po zakonima, koji postoje, dotle, dok ne budu ovi zakonito (§§ 41. i 42., tačka 20.) preinačeni.

§ 44.

Zemaljska vlada treba da svake godine na vrijeme podnese saboru proračun o zemaljskim prihodima i rashodima, a sabor treba da ga uzme bez odlaganja u pretres tako, da može stati na snagu zakona prije početka iduće godine.

Ne riješi li sabor na vrijeme proračuna, ostaje na snazi proračun tekuće godine dotle, dok ga ne zamijeni novi zakonito usvojeni proračun.

§ 45.

Redovni i izvanredni izdaci za c. i kr. bosansko-hercegovačke čete i vojničke zavode staviće se u zemaljski proračun u iznosu, koji treba godišnje proračunati po istim načelima, koja se uopće primjenjuju kod izračunavanja istovrsnih izdataka za c. i kr. vojsku.

U proračun uvršteni iznosi potrebe za c. i kr. bosansko-hercegovačke čete i vojničke zavode nijesu predmet raspravljanja u saboru.

§ 46.

Ustanova al. 2. § 45. vrijedi takogjer i za stavke proračuna za poslove, koji su u objema državama monarhije uregjeni zajedničkim sporazumom. Ove stavke valja uvrstiti prema onim

općenim i posebnim zakonskim ustanovama, koje treba primjenjivati u smislu § 41. u Bosni i Hercegovini.

§ 47.

Onaj dio potrebe i pokrića, koji se tiče poslova zemaljskog duga, poslova oko polučivanja poreznih prihoda, kao i erarskih radnja, izuzevši poslove monopola, koji potpadaju pod ustanovu § 46., treba staviti u zemaljski proračun u takim svotama, koje će osiguratiti potpuni uspjeh financijskog rukovanja.

§ 48.

U slučaju, da za proračunskog perioda nastupe izvanredne i nepredvigjene potrebe, predložiće zemaljska vlada saboru osnovu naknadnog zakona k proračunu, kako da se podmire nužni izdaci.

No ako te nepredvigjene prijeke potrebe nastupe u vrijeme, kad sabor nije na skupu, mogu se za to nužna sredstva, nakon što pristanu vlade obiju država monarhije, dozvoliti na predlog zemaljske vlade Previšnje odobrenom naredbom, ali uz obavezu, da se radi naknadnog odobrenja razlozi i uspjesi ove odredbe odmah dadu na znanje saboru, kad bude prvi put sazvan.

Zaključna odredba.

§ 49.

Ovaj ustav staje na snagu danom proglašenja.

Izborni red.

I. O pravu biranja i o pravu izbora.

§ 1.

Pravo biranja imaju svi bosansko-hercegovački pripadnici muškoga spola, koji su na dan izbora navršili 24. godinu, samovlasni su i koji u zemlji stalno stanuju barem od jedne godine dana amo; nadalje pod istim uslovima svi oni austrijski ili ugarski državljani, koji su namješteni kao zemaljski činovnici ili učitelji u gradjanskoj upravnoj službi Bosne i Hercegovine, ili koji stoje u službi bosansko-hercegovačkih zemaljskih željeznica, ili napokon, koji imaju pravo biranja u kojoj općini ovih zemalja.

Pod istim uslovima kao i muški zemaljski pripadnici i austrijski ili ugarski državljani imaju pravo biranja u 1. izbornom razredu I. kurije žene, ako ispune uvjet postavljen u § 6. *a)*.

Muški birači mogu vršiti pravo biranja samo lično, žene u slučaju § 6. *a)* samo po punovlasnicima, koji imaju u istoj kuriji pravo biranja.

§ 2.

Nemaju prava biranja sva ona lica, nad čijim je imanjem proglašen stečaj, za vrijeme dok traje krida.

Vojnička lica, koja aktivno služe, izuzevši vojničke činovnike, ne mogu birati.

§ 3.

Nemaju prava biranja:

a) lica, koja su u istrazi radi zločinstva ili radi prestupka počinjenoga iz pohlepe na dobitak, dok traje istraga;

b) lica, koja su osugjena radi zločinstva ili radi prestupka počinjenoga iz pohlepe na dobitak, dok traju s osudom skopčane pravne pošljedice.

§ 4.

U sabor mogu biti izabrana lica muškoga spola, koja imaju pravo birati, a navršila su 30. godinu i potpuno uživaju gragjanska prava. Izuzeti su: činovnici i namještenici, koji aktivno služe u gragjanskoj upravnoj službi Bosne i Hercegovine, kao i kod bosansko-hercegovačkih zemaljskih željeznica, nadalje učitelji i namještenici na javnim školama.

§ 5.

Od svih 72 poslanika, koje valja birati, zapada:

I. kuriji 18,
II. „ 20,
III. „ 34.

U I. kuriji, kao i u II. i III. kuriji zajedno, podijeliće se mandati na tri glavne vjeroispovijesti prema srazmjernome broju statistike pučanstva tako, da će zapasti u I. kuriji:

katolicima 4 mandata,
muslimanima 6 mandata,
srpsko-pravoslavnima 8 mandata;

u II. i III. kuriji:
katolicima 12 mandata,
muslimanima 18 mandata,
srpsko-pravoslavnima 23 mandata.

Osim toga zapada jevrejima u II. kuriji 1 mandat.

§ 6.

U I. kuriji imaju pravo da biraju:

a) u prvom izbornom razredu:

Svi muslimanski posjednici zemlje, koji plaćaju zemljarine barem 140 K.

Posjednicima zemlje druge vjeroispovijesti, koji plaćaju zemljarine barem 140 K, stoji od volje, da biraju u 1. izbornom razredu ili pak u onome izbornome tijelu 2. izbornoga razreda, kojemu pripadaju po svojoj vjeroispovijesti;

b) u 2. izbornom razredu:

Sva ona lica, koja plaćaju barem 500 K izravnih poreza, izuzevši točarinsku porezu;

oni, koji su svršili koju visoku školu u austro-ugarskoj monarhiji i koji drugi njoj ravni naučni zavod u austro-ugarskoj monarhiji;

lica duhovnog staleža svih zakonom priznatih vjeroispovijesti;

svi aktivni činovnici, koji u gragjanskoj upravnoj službi Bosne i Hercegovine stoje kao i umirovljeni zemaljski činovnici i učitelji te zemaljski željeznički činovnici i vojnički činovnici;

konačno oficiri u miru.

Ako porezne iznose pomenute pod *a)* i *b)* plaća zajednički više suvlasnika, tada može na osnovi toga paragrafa da bira samo onaj suvlasnik, kojega drugi suvlasnici na to ovlaste.

§ 7.

II. kuriju sastavljaju svi stanovnici gradova — to jest onih mjesta, koja imaju gradski štatut ili se upravljaju po zakonu od 21. marta 1907., Glasnik zakona VII/17, dotično po naredbi zemaljske vlade br. 9003/I. od g. 1897., odobrenoj Previšnjim rješenjem od 12. januara 1897. — koji imaju pravo birati, a ne pripadaju I. kuriji.

§ 8.

Oni, koji imaju pravo birati i stanuju u seoskim općinama, a ne pripadaju I. kuriji, jesu birači III. kurije.

§ 9.

Za izbor poslanika 1. izbornog razreda I. kurije sastavlja sva zemlja jedan muslimanski izborni kotar, dok za izbor poslanika 2. izbornog razreda I. kurije sastavlja sva zemlja jedan izborni kotar za svaku od triju vjeroispovijesti. Svaki birač I. kurije treba da imenuje toliko kandidata, koliki je broj mandata u dotičnome izbornom kotaru.

Za izbor poslanika II. i III. kurije razdijeliće se sva zemlja u vjerske izborne kotare, od kojih će birati svaki po jednoga poslanika.

Kako su mandati svih triju kurija razdijeljeni po svoj zemlji u vjerske izborne kotare, vidi se iz tabličnoga dodatka, priloženoga ovome izbornom redu.

Niko ne može vršiti svoga prava biranja u više, nego u jednoj kuriji.

§ 10.

Svaki je birač vlastan birati i lica koje druge vjeroispovijesti i koje druge kurije, nego joj sam pripada.

§ 11.

Pripadnici onih vjeroispovijesti, kojima nije dan samostalni mandat u saboru radi malenoga broja njihovih priznavalaca, vlasni su, da u svome prebivalištu, već prema tome kojoj kuriji

pripadaju, biraju u jednome od vjerskih izbornih tijela dotične kurije.

II. O izbornim kotarima, izbornim tijelima i o biralištima.

§ 12.

Birači I. kurije biraju u glavnome mjestu onoga političkoga kotara, gdje im je redovno prebivalište i to odijeljeno po izbornim dvjema razredima, pomenutim u § 6.

U svakome takvom biralištu postaviće se po propisima IV. razdjela ovoga izbornog reda za svako izborno tijelo izborna komisija. Ta će komisija ustanoviti pošljetke (resultat) izbora i poslati po svršenom izboru izborne spise glavnoj izbornoj komisiji, da sastavi cjelokupni skrutinij.

Glavna izborna komisija za I. kuriju biće po smislu § 35. toga izbornog reda glavna izborna komisija, postavljena kod zemaljske vlade u Sarajevu.

§ 13.

Birači II. kurije biraju u onim gradovima, gdje im je redovno prebivalište, pa će se za svako takovo biralište postaviti po propisima IV. razdjela ovoga izbornog reda izborna komisija.

Ova će izborna komisija ustanoviti pošljetke izbora i poslati po svršenom izboru izborne

spise glavnoj izbornoj komisiji (§ 37.) dotičnoga izbornoga kotara, da sastavi cjelokupni skrutinij.

§ 14.

Birači III. kurije biraju u onome mjestu, koje je kotarski ured po propisu § 21. ovoga izbornog reda odredio u političkom kotaru njihovog redovnog prebivališta kao biralište za dotičnu vjeroispovijest.

U svakome biralištu postaviće se po propisima IV. razdjela ovoga izbornog reda izborna komisija, koja će ustanoviti pošljedak izbora i poslati po svršenom izboru izborne spise glavnoj izbornoj komisiji (§ 47.) dotičnoga izbornoga kotara, da sastavi cjelokupni skrutinij.

III. O raspisivanju izbora i o pripravljanju za izbore.

§ 15.

Zemaljska će vlada naredbom odrediti, da se preduzme izbor. U naredbi treba da su navedeni dani, na koje će se preduzeti izbor saborskih poslanika u pojedinim kurijama i izbornim tijelima u biralištima, odregjenim po ovome izbornom redu.

Dan biranja treba tako narediti, da će se moći svršiti sve nužne priprave prvo, nego dogje dan biranja.

§ 16.

Izbori treba da budu raspisani tako, da se najprije biraju poslanici seoskih općina (III. kurije), za tim poslanici gradova (II. kurije), a napokon poslanici dvaju izbornih razreda I. kurije i da budu izbori na zasebni dan za svaku od triju kurija, kao i za svaki od obiju izbornih razreda I. kurije.

§ 17.

Raspisivanje izbora treba obznaniti u zvaničnim novinama, osim toga u gradovima i seoskim općinama oglasima i objavom uobičajenom u zemlji.

§ 18.

Za sve one, koji imaju pravo birati, sastaviće svaki kotarski ured (vladin povjerenik za grad Sarajevo) biračke spiskove odijeljeno po kurijama, vjeroispovijestima, a u I. kuriji još i po izbornim razredima.

Zgotovljene biračke spiskove treba izložiti kod kotarkog ureda (vladinog povjerenika za grad Sarajevo) radi pregledanja. Ujedno treba obznaniti na način u mjestu običajan, da su birački spiskovi izloženi i odrediti za potraživanja (reklamacije) 14-dnevni rok, koji valja računati od dana objave. Osim toga treba kotarski ured da sastavi iz biračkih spiskova III. kurije popise onih, koji imaju pravo birati,

odijeljeno po seoskim općinama, dotično po mahalama i dostaviti ih radi objavljenja načelnicima dotičnih seoskih općina.

Za one, koji imaju pravo birati, a ne pripadaju nijednoj od triju glavnih vjeroispovijesti, treba sastaviti osebne biračke spiskove za svaku kuriju.

§ 19.

U roku od 14 dana iza te objave može svaki birač, koji ima u dotičnome izbornom tijelu pravo biranja, da prigovori ispravnosti ili potpunosti biračkog spiska pismeno ili usmeno u zapisnik kod onoga kotarskog ureda (vladinog povjerenika za grad Sarajevo), koji je izložio birački spisak ili kod svoga općinskog načelnika.

Potraživanja stavljena po izmaku toga roka treba kotarski ured (vladin povjerenik za grad Sarajevo) da odbaci kao zakašnjena. Protiv take odredbe nema pravnoga lijeka. — O potraživanjima, koja su na vrijeme predana, rješava zemaljska vlada.

Ispravke učinjene na osnovi postupka o potraživanju treba najdalje za osam dana prije izbornoga dana proglasiti kod kotarskog ureda (vladinog povjerenika za grad Sarajevo).

§ 20.

Čm budu, nakon rješenja na vrijeme predanih potraživanja, birački spiskovi ispravljeni, kotarski će ured (vladin povjerenik za grad

Sarajevo) spremiti biračke karte za pojedine birače svakoga izbornog tijela svih triju kurija. Na tim će kartama stajati redni broj biračkog spiska dotičnoga izbornog tijela, ime, prezime i prebivalište birača, mjesto, vrijeme početka i svršetka izbora i broj kandidata, koje treba da imenuje dotično izborno tijelo. U I. i II. kuriji treba te biračke karte dostaviti svakome biraču zajedno sa neispunjenim glasovnicama, izdanim po vlasti.

Osim glasovnica, što ih je izdala vlast, ne smiju se druge upotrebljavati.

Biračima III. kurije dostaviće se biračke karte bez glasovnica.

§ 21.

Da se preduzme izbor poslanika III. kurije, treba da odredi kotarski ured za svaku vjeroispovijest prema broju pripadnika te vjeroispovijesti u području kotara jedno ili više birališta tako, da najviše 1000 birača te vjeroispovijesti zapane po jedno biralište. Kod toga treba i to ustanoviti, iz kojih će seoskih općina ili mahala birati pripadnici koje vjeroispovijesti u dotičnom izbornom mjestu.

§ 22.

Birališta i skupove birača treba da kotarski ured ustanovi u dogovoru s načelnicima dotičnih seoskih općina i mahala.

IV. O preduzimanju izbora saborskih poslanika.

A. Izbor u I. i II. kuriji.

§ 23.

Izborom svakog izbornog tijela I. i II. kurije upravlja izborna komisija.

U tu svrhu postaviće se izborne komisije za svako vjersko izborno tijelo I. kurije u Sarajevu i u svakom kotarskom mjestu, za tim za svako vjersko izborno tijelo II. kurije u Sarajevu i u svim gradovima pomenutim u § 7. ovoga izbornog reda.

Svaka je takva komisija sastavljena od kotarskog predstojnika (vladinog povjerenika za grad Sarajevo) ili činovnika po njemu postavljenog kao predsjednika i 4 člana. Za članove ove izborne komisije pozvaće se u prvome redu općinski vijećnici kotarskog mjesta, dotično Sarajeva, koji pripadaju dotičnoj vjeroispovijesti. Ako bi možda za gornji broj još ustrebalo članova, imenovaće ih kotarski ured (vladin povjerenik za grad Sarajevo) izmegju uglednih ličnosti dotične vjeroispovijesti. Predsjednik odregjuje takogjer 2 člana izborne komisije za perovogje. No stoji mu i od volje, da izbornoj komisiji doda jednoga perovogju.

O svemu, što se desilo za izbora, treba da se vodi zapisnik i da se u nj zabilježe svi važniji dogagjaji i rješenja kao i izborni pošljedak.

Ako izostanu pozvani članovi komisije, ima predsjednik pravo, da po svome rasugjenju pozove u komisiju zamjenike.

Ali ako se uza sve to ne bi mogla sastaviti izborna komisija, vršiće njezine poslove predsjednik sam, dotično zajedno s onim dijelom članova komisije, koji su došli.

§ 24.

Predsjednik izborne komisije otvara izbor time, da mjesto prisege rukovanjem zavjerava članove komisije i objašnjava im postupak kod glasanja.

§ 25.

Ako neko prije početka glasanja prigovori, da neko lice, uneseno u birački spisak, nije vlasno birati i ustvrdi, da je ono po izmaku roka, propisanoga u § 19. za potraživanja protiv biračkih spiskova, izgubilo koju potrepštinu za pravo biranja, odlučiće o tome odmah izborna komisija, a da se ne će dopustiti utok.

§ 26.

Predsjednik izborne komisije dužan je starati se za mir i red u prostoriji za biranje. Dok traje izbor nije dopušteno držati ni govora ni

drugih kakih pretresanja, izuzevši objašnjenja predsjednikova, koja budu potrebna zbog upravljanja izborom. One, koji su nazočni, a nemaju prava glasanja u dotičnom izbornom tijelu, valja odstraniti.

Predsjednik izborne komisije treba da se brine za vršenje odredaba ovoga izbornog reda; navlastito je dužan starati se, da bude pristup u zgradu, gdje je prostorija za biranje i u samu prostoriju za biranje, vazda slobodan i da se mogu vazda bez smetanja predavati glasovnice.

Ako u prostoriji za biranje nazočna lica smetaju tok izbora, ovlašten je on, pošto ih je prije bez uspjeha opomenuo, da dade ispraznіti prostoriju za biranje i narediti, da se birači puštaju samo pojedince u prostoriju za biranje.

§ 27.

Prije nego počne glasanje, treba da se izborna komisija uvjeri, da li je izborna žara, što je postavljena na stolu komisije, potpuno čitava i prazna. Onda predavaju članovi izborne komisije prvi svoje glasovnice.

§ 28.

Iza toga glasaju birači, što su bili nazočni u izbornoj prostoriji u početku izbora i ostali birači po redu, kojim dolaze u izbornu prostoriju.

Svaki birač treba najprije da preda onome članu, kojega je izborna komisija naročito za to

odredila, svoju biračku kartu i svoju glasovnicu. Glasovnica mora da je tako složena, da budu sakrivena imena na njoj napisana. Pomenuti član stavlja u izbornu žaru glasovnicu, a da je ne otvori, a biračku kartu vraća biraču.

Ujedno treba da perovogja odmah na biračkome spisku pribilježi, koji su birači predali svoje glasovnice.

Imena birača, koji dalaze, unijeće se u popis glasovanja, koji treba da vodi izborna komisija.

§ 29.

Po izmaku vremena, odregjenoga za glasovanje, treba da predsjednik izborne komisije proglasi, da je glasovanje zaključeno. No biračima, koji su u izbornu prostoriju došli prije nego je prošao odregjeni zaključni sahat i tu su bili nazočni, kad je zaključeno glasanje, ne smije se uskratiti, da glasuju.

Kad se svrši glasovanje, treba zatvoriti prostoriju za biranje, u kojoj moraju ostati samo članovi izborne komisije te predsjednik s perovogjom.

§ 30.

Prije brojanja glasova izmiješaće predsjednik izborne komisije glasovnice u izbornoj žari, a onda ih vaditi i brojati.

Na to će jedan član izborne komisije otvoriti svaku glasovnicu pojedince i pošto je pregleda,

predaće je predsjedniku. Taj će glasovnicu glasno pročitati i radi pregledanja dalje dati ostalim članovima komisije.

Dva člana izborne komisije, što su odregjena za perovogje, vodiće svaki po jedan glasački spisak o licima, koja su dobila glasove. U tom će spisku trebati svakoga, koji je kao poslanik dobio jedan glas, zabilježiti poimence i kraj njegova imena dodati broj 1, kad dobije drugi glas, broj 2, a kad treći, broj 3 i t. d. Oba se glasačka spiska moraju podudarati i treba da ih potpišu svi članovi komisije i predsjednik.

§ 31.

Ako ima na jednoj glasovnici više imena, nego ih treba birati u dotičnome izbornom tijelu, onda treba imena, koja su na toj glasovnici preko toga broja najposlije napisana, smatrati kao da nijesu napisana i ne smiju se uvažiti. Ako je pak napisano na glasovnici manje imena, ne gubi ona s toga svoje vrijednosti. Ako je ime jednoga i istoga lica na jednoj i na istoj glasovnici više puta zabilježeno, računaće se kod brojanja glasova samo jednoč.

§ 32.

Kad se ustanovljuje izborni pošljedak, ne će se uvažavati nevaljane glasovnice. Za valjane glasovnice smatraju se samo one zvanične gla-

sovnice, koje su biraču dostavljene u svoje vrijeme (§ 20.). Za nevaljane valja smatrati sve ostale glasovnice, nadalje i takve, koje ne sadržavaju nikakvo ili sadržavaju nečitljivo ime, ili iz koje se ne može nedvoumno razabrati izabrano lice ili napokon, koje sadržavaju protestovanje ili kakvo pridržavanje.

O tome rješava izborna komisija i to treba spomenuti u izbornome zapisniku.

§ 33.

Pošljedak brojanja glasova treba da predsjednik izborne komisije, nakon što bude prostorija za izbor opet otvorena, obznani uz primjedbu, da konačni uspjeh izbora zavisi još od skrutinija glavne izborne komisije.

§ 34.

Po svršenom izboru zaključiće se o njemu vogjeni zapisnik. Zapisnik, popis glasovanja i glasačke spiskove potpisaće članovi izborne komisije, predsjednik i perovogje. Tome će se priložiti birački spiskovi, valjane glasovnice i glasovnice proglašene za nevaljane, koje treba odijeljeno pohraniti, zajednički će se zapečatiti, providjeti sa natpisom, koji treba da naznačuje sadržinu i predati predsjedniku. Predsjednik treba odmah da pošalje preko svoga nadležnoga kotarskog ureda izborni spis u izborima u I. kuriji

zemaljskoj vladi, u izborima u II. kuriji onome kotarskom uredu (vladinome povjereniku za Sarajevo), u čijem se području nalazi sjedište glavne izborne komisije. Predsjednik one izborne komisije, koja treba da je u II. kuriji ujedno glavna izborna komisija za sav izborni kotar, pohranjuje predane mu izborne spise svoje izborne komisije kod kotarskog ureda, dok se ne sastane glavna izborna komisija.

§ 35.

Da se preduzme cjelokupni skrutinij za oba izborna razreda I. kurije, postaviće se kod zemaljske vlade naročita glavna izborna komisija. Tu komisiju sastavljaju šest općinskih vijećnika glavnoga zemaljskog grada, od kojih trojicu imenuje zemaljska vlada, a trojicu izabire općinsko vijeće. Za predsjednika te komisije imenuje zemaljska vlada jednoga višega perovodnog činovnika, kojemu će se dodati za perovogje dva manipulaciona činovnika.

Ako izostanu pozvani članovi komisije, ima predsjednik pravo, da po svome rasugjenju pozove u komisiju zamjenike.

Ali ako se uza sve to ne bi mogla sastaviti izborna komisija, vršiće njezine poslove predsjednik sam, dotično, ako je došao jedan dio članova komisije, zajedno s ovima.

§ 36.

Kad se sastavi glavna izborna komisija kod zemaljske vlade, otvoriće se izborni spisi, što su stigli iz pojedinih kotara, te će glavna izborna komisija sastaviti pošljetke izbora, što su ih ustanovile pojedine izborne komisije, ne upuštajući se u ispitivanje zvaničnog poslovanja tih pošljednjih komisija. Izabranima valja smatrati ona lica, koja su u odregjenome broju mandata za dotični izborni kotar dobila najviše glasova. Ako radi jednakoga broja glasova, što ih je više lica dobilo, nastane sumnja, koje je od dotičnih lica izabrano, onda odlučuje ždrijeb (kura). Ždrijeb će bacati onaj član izborne komisije, kojega će predsjednik za to odrediti.

Kad se iznagje cjelokupni pošljedak izbora, izdaće glavna izborna komisija svakome izabranom poslaniku izborni certifikat, koji treba da potpiše predsjednik. Iza toga će se zaključiti zapisnik vogjen o izboru. Zapisnik će potpisati članovi komisije, predsjednik i perovogje, a onda će se zapisnik sa svim izbornim spisima zapečaćen predati predsjedniku, da se pohrani u arhivu zemaljske vlade.

Predsjednik glavne izborne komisije treba da po svršenom izboru odmah obznani pošljedak izbora i odredi, da se dostave izborni certifikati.

§ 37.

Da se preduzme cjelokupni skrutinij za pojedine izborne kotare II. kurije, postaviće se u svakome izbornom kotaru glavna izborna komisija.

Glavna izborna komisija u onim izbornim kotarima, koji su sastavljeni od svih gradova jednoga okružnog područja, je izborna komisija okružnoga grada, u drugim pak izbornim kotarima izborna komisija onoga kotarskog mjesta, koje je imenovano ju tabličnome dodatku toga izbornog reda kao prvi grad dotičnog izbornog kotara. Tamo, gdje čine dva okružna područja jedan izborni kotar, biće glavna izborna komisija — izborna komisija okružnog grada onog okružnog područja, koje je u tabličnome dodatku toga izbornog reda najprije imenovano kod dotičnog izbornog kotara.

Gdje je grad Sarajevo za sebe jedan izborni kotar, ne treba postavljati glavne izborne komisije i ono, što će dotična komisija ustanoviti, vrijediće kao konačni izborni pošljedak dotičnoga sarajevskog izbornog kotara. Kako da se ustanovi izborni pošljedak i kako da se postupa poslije svršenog izbora, o tome vrijede po smislu za tu izbornu komisiju odredbe § 38.

Za jevrejski izborni kotar je glavna izborna komisija izborna komisija grada Sarajeva, koja treba, što se tiče ustanovljenja izbornog pošljetka

i postupka poslije svršenog izbora, da se po smislu drži ustanova § 38.

§ 38.

Čim stignu izborni spisi od svih izbornih komisija izbornoga kotara kotarskome uredu u sjedištu glavne izborne komisije (vladinome povjereniku za grad Sarajevo), sazivlje kotarski ured (vladin povjerenik za grad Sarajevo) mjesnu izbornu komisiju, koja će sada biti glavna izborna komisija za sav izborni kotar. Ako izostanu pozvani članovi komisije, ima predsjednik pravo, da po svome rasugjenju pozove u komisiju zamjenike. A ako se uza sve to ne bi mogla sastaviti glavna izborna komisija, vršiće njezine poslove predsjednik sam, dotično, ako je došao jedan dio članova komisije, zajedno s ovima.

Kad se sastavi glavna izborna komisija, treba otvoriti od izbornih komisija prispjele kao i vlastite izborne spise, a glavna izborna komisija treba da sastavi pošljetke izbora, što su ih ustanovile pojedine izborne komisije, ne upuštajući se u ispitivanje zvaničnog poslovanja tih pošljednjih komisija.

Izabranim valja smatrati ono lice, koje je dobilo više od polovice svih predanih valjanih glasova.

Ne postigne li se glasovanjem takova većina glasova, onda treba predsjednik glavne izborne komisije da bez odlaganja sazove birače za jedan

dan unutar desetdnevnog roka, da se obavi uži izbor.

Kad se iznagje cjelokupni pošljedak izbora, izdaće glavna izborna komisija svakome izabranom poslaniku izborni certifikat, koji treba da potpiše predsjednik. Iza toga će se zaključiti zapisnik vogjen o izboru. Zapisnik će potpisati članovi komisije, predsjednik i perovogje, a onda će zapisnik sa svim izbornim spisima zapečaćen predati predsjedniku, da ga pošalje zemaljskoj vladi na pohranu u njezinome arhivu.

Predsjednik glavne izborne komisije treba da po svršenom izboru odmah obznani pošljedak izbora i odredi, da se dostave izborni certifikati.

§ 39.

Kod užega izbora treba da se birači ograniče na ona dva lica, koja su kod prvoga izbora dobila najviše glasova.

Kod jednakoga broja glasova odlučuje ždrijeb (kura, § 36.) o tome, ko treba da dogje u uži izbor.

Svaki glas, koji ne bude kod užega izbora dan jednome od obiju lica, koja dolaze u uži izbor, treba smatrati nevaljanim. Budu li kod užega izbora svi predani valjani glasovi podijeljeni jednako na lica, koja su došla u uži izbor tako, da bude svako imalo za se polovicu svih glasova, onda će o tome, koga od njih valja

smatrati izabranim, odlučiti ždrijeb (kura), što će ga baciti jedan od članova komisije.

Oni, koji imaju pravo birati, nijesu isključeni od vršenja prava biranja kod užega izbora za to, što nijesu glasali kod prijašnjega izbora.

Kad se bude preduzimao uži izbor, treba u ostalome po smislu primjenjivati odredbe postavljene za glavni izbor.

B. Izbor u III. kuriji.

§ 40.

Izborom svakoga izbornog tijela III. kurije upravlja po jedna izborna komisija.

Za svako biralište III. kurije postaviće se izborna komisija, koja će biti sastavljena od jednoga činovnika, kojega će odrediti kotarski ured ili od općinskoga zvaničnika kao predsjednika i od četiri seoska starješine birališta, koji pripadaju dotičnoj vjeroispovijesti. Ako dotična vjeroispovijest nema dovoljno zastupnika u vijeću seoskih starješina birališta, odrediće kotarski ured članove izborne komisije, koliko ih fali, izmegju birača te vjeroispovijesti. Kotarski ured odregjuje takogjer lica, koja će biti perovogje.

Ako izostanu pozvani članovi komisije, ima predsjednik pravo, da po svome rasugjenju pozove u komisiju zamjenike.

A ako se uza sve to ne bi mogla sastaviti izborna komisija, vršiće njezine poslove predsjednik sam, dotično, ako je došao jedan dio članova komisije, zajedno s ovima.

§ 41.

Izbor se otvara time, da predsjednik mjesto prisege rukovanjem zavjerava perovogje i članove; on upućuje na ustanove mjerodavne za izbor, od kojih treba da bude jedan otisak izložen u prostoriji za biranje.

Dok traje izbor ne smije biti ni pretresanja ni drugih kakih rasprava, niti se smiju držati govori, izuzevši objašnjenja predsjednikova, koja budu potrebna zbog upravljanja izborom.

§ 42.

Glasanje se počinje time, da članovi izborne komisije daju svoje glasove. Za tim odregjuje predsjednik, da se prozovu imena birača istim redom, kojim su zabilježena u biračkom spisku (§ 18.).

Svaki prozvani pristupi pred stol, što je pred predsjednikom, preda izbornoj komisiji svoju biračku kartu i imenuje i tačno naznačuje ime onoga lica, kome hoće dati svoj glas.

§ 43.

Jedan od perovogja unosi imenovano ime odmah i u nazočnosti biračevoj u birački spisak kraj imena biračeva; radi nadzora vodiće drugi perovogja drugi spisak (glasački spisak), u koji treba svakoga, koji dobije jedan glas, zabilježiti poimence i kraj njegova imena dodati broj 1, kad dobije drugi glas, broj 2,, kad treći, broj 3 i t. d. (§ 30.).

Ako birač imenuje više od jednoga imena, treba upisati samo prvo imenovano ime.

§ 44.

Pošto budu svi birači dotičnog izbornog skupa dva puta prozvati, odrediće se rok od dva sata, u kojem će se biračima, koji naknadno prispiju, a nijesu jošte glasovali, dati da glasuju redom, kojim se prijave. Po izmaku toga roka proglasiće se izbor zaključenim, ne će se dakle dati nikome više da bira, ą izbornu prostoriju valja isprazniti.

§ 45.

Čim se dovrši izbor, treba izborna komisija odmah da zaključi sa unosima provigjeni birački spisak i da ustanovi, da li se birački spisak podudara sa drugim (glasačkim) spiskom.

Iza toga će se brojati glasovi.

Pošto se svrši izbor, obznaniće predsjednik izborne komisije na način običajan u mjestu pošljedak brojanja glasova i primijetiće, da konačni uspjeh izbora zavisi još od skrutinija glavne izborne komisije.

§ 46.

Kad se svrši izbor, zaključiće se o njemu vogjeni zapisnik. Članovi izborne komisije, predsjednik i perovogje potpisaće zapisnik, birački spisak i drugi (glasački) spisak, zajednički će zapečatiti, providjeti sa natpisom, koji treba da naznačuje sadržinu i predati predsjedniku.

Predsjednik treba odmah da pošalje izborni spis preko svoga kotarskog ureda onome kotarskom uredu, u čijem se području nalazi sjedište glavne izborne komisije.

Predsjednik one izborne komisije, koja treba da je ujedno glavna izborna komisija za sav izborni kotar, pohranjuje predane mu izborne spise svoje izborne komisije kod kotarskog ureda, dok se ne sastane glavna izborna komisija.

§ 47.

Da se preduzme cjelokupni skrutinij za pojedine izborne kotare III. kurije, postaviće se u svakome izbornom kotaru jedna glavna izborna komisija.

Glavna izborna komisija izbornoga kotara III. kurije je u izbornim kotarima, koji se pro-

težu samo na područje jednoga političkog kotara, izborna komisija, koja radi u kotarskome mjestu za najbližu okolinu, a u izbornim kotarima, koje sastavlja više političkih kotara, ona izborna komisija, koja radi za svoju najbližu okolinu u onome kotarskom mjestu, što je u tabličnom dodatku toga izbornog reda najprije imenovano kod dotičnog izbornog kotara.

§ 48.

Čim stignu izborni spisi od svih izbornih komisija izbornoga kotara kotarskome uredu u sjedištu glavne izborne komisije, sazivlje kotarski ured mjesnu izbornu komisiju, koja će sada biti glavna izborna komisija za sav izborni kotar.

Kad se sastavi glavna izborna komisija, treba da se primijeni na to, kako da se iznagje cjelokupni pošljedak izbora, da se pohrane izborni spisi, izdadu izborni certifikati i t. d., isti postupak, koji je propisan u § 38. ovog izbornog reda za II. kuriju.

Isto tako valja primijeniti odredbe §§ 38. i 39. onda, ako se bude možda preduzimao uži izbor.

V. Zaključne odredbe.

§ 49.

Izborni certifikat, koji je izdala izborna komisija, ovlaštuje izabranoga poslanika, da ugje

u sabor; tu ima on dotle mjesto i glas, dok ne bude sabor proglasio njegov izbor nevaljanim.

§ 50.

Pošto se sabor sastavi, opremiće mu zemaljska vlada svekolike izborne spise svih triju kurija. Njemu pripada pravo, da ih ispituje i odlučuje o predanim prigovorima protiv valjanosti izbora kojega poslanika.

§ 51.

Žalbe protiv izbora treba predati saborskome predsjedništvu od časa, kad je izbor zaključen pa najdalje tri dana iza toga, kako je sabor otvoren, a kod naknadnih izbora za saborskoga perioda u roku od 14 dana poslije izbora, inače se one ne će više uvažiti.

S predanom žalbom kod saborskoga predsjedništva treba takogjer ujedno dokazati, da je kod zemaljske blagajnice u Sarajevu ili kod kojega poreznog ureda u zemlji položena svota od 300 K kao jamčevina za podmirenje troškova, koji bi možda bili skopčani sa izvidima o valjanosti izbora.

Ako se izvidima ustanovi nevaljanost izbora, vratiće se polagaču sva jamčevina. Zabaci li se žalba, vratiće se jamčevina odbivši samo troškove, koji su prouzročeni izvidima. Iznos troškova izvida, koji možda prelazi 300 K treba naknaditi samo u slučaju, ako je žalba protiv

izbora u I. i II. kuriji bila bez uspjeha i, pošto je taj iznos zemaljska vlada ustanovila, treba ga administrativnim putem naplatiti od svih žalitelja protiv izbora na jednake dijelove.

O svim žalbama protiv izbora rješava sabor.

Žaliti se protiv izbora poslanika vlasni su birači dotičnoga izbornog kotara i sva ona lica, koja su kod toga izbora dobila glasova.

Budu li za rješenje o žalbama protiv izbora od potrebe izvidi, zamoliće predsjedništvo sabora zemaljsku vladu, da naredi izvide.

§ 52.

Ako bude jedno lice izabrano za poslanika u dva ili u više izbornih kotara, moraće izabrani najdalje za osam dana iza ovjerovljenja svoga izbora izjaviti u saboru, kojega se izbora prima. Ako se u tome roku ne učini takva izjava, onda će saborsko predsjedništvo u javnoj sjednici odlučiti ždrijebom (kurom), za koji izborni kotar vrijedi izbor. U upražnjenome izbornom kotaru treba raspisati novi izbor.

Tablični dodatak izbornome redu.

Razdjeljenje izbornih kotara.

Broj izbornog kotara	Naznaka izbornog kotara	Broj mandata
	I. Izborni kotari prve kurije.	
	1. izborni razred.	
1.	Muslimanski: sva zemlja	5
	2. izborni razred.	
2.	*a)* Muslimanski: sva zemlja	1
3.	*b)* Katolički: sva zemlja	4
4.	*c)* Srpsko-pravoslavni: sva zemlja	8
	II. Izborni kotari druge kurije.	
	a) Muslimanski:	
1	Zemaljski glavni grad Sarajevo	1
2.	Svi kotarski gradovi i gradovi Gorašda, Vareš i Kreševo okružja sarajevskoga	1
3.	Svi kotarski gradovi okružja mostarskoga	1
4.	Svi kotarski gradovi i gradovi Kulen-Vakuf i Stari Majdan okružja bihaćkoga	1
5.	Svi kotarski gradovi i gradovi G. Vakuf i D. Vakuf okružja travničkoga	1
6.	Gradovi Dônja Tuzla, Zvornik, Vlasenica, Srebrenica, Maglaj i Kladanj okružja dônjo-tuzlanskoga	1
7.	Gradovi Bjelina, Brčka, Orašje, Gradačac, Šamac, Modrić i Gračanica okružja dônjo-tuzlanskoga	1
8.	Gradovi Banjaluka, Bos. Kostajnica, Bos. Novi, Bos. Dubica i Prijedor okružja banjalučkoga	1
9.	Gradovi Derventa, Bos. Brod, Prnjavor, Bos. Gradiška, Tešanj, Doboj i Kotor-Varoš okružja banjalučkoga	1

Broj izbornog kotara	Naznaka izbornog kotara	Broj mandata
	b) Katolički:	
10.	Glavni zemaljski grad Sarajevo, svi kotarski gradovi i gradovi Goražda, Vareš i Kreševo okružja sarajevskoga	1
11.	Svi kotarski gradovi i gradovi G. Vakuf i D. Vakuf okružja travničkoga	1
12.	Svi kotarski gradovi okružja mostarskoga	1
13.	Svi kotarski gradovi i gradovi Bos. Šamac, Modrić i Orašje okružja dônjo-tuzlanskoga	1
14.	Svi kotarski gradovi okružja banjalučkoga i bihaćkoga i gradovi Doboj, Bos. Brod, Kostajnica, Kulen-Vakuf i Stari Majdan	1
	c) Srpsko-pravoslavni:	
15.	Glavni zemaljski grad Sarajevo, svi kotarski gradovi i gradovi Goražda, Vareš i Kreševo okružja sarajevskoga	1
16.	Svi kotarski gradovi okružja mostarskoga	1
17.	Svi kotarski gradovi i gradovi Bos. Šamac, Modrić i Orašje okružja dônjo-tuzlanskoga	1
18.	Svi kotarski gradovi okružja banjalučkog i bihaćkoga i gradovi Bos. Brod, Kostajnica, Doboj, Kulen-Vakuf i Stari Majdan	1
19.	Svi kotarski gradovi i gradovi G. Vakuf i D. Vakuf okružja travničkoga	1
	d) Židovski:	
20.	Svi gradovi cijele zemlje	1
	III. Izborni kotari treće kurije.	
	a) Muslimanski:	
1.	Kotar Bihać i svi ostali gradovi okružja bihaćkoga	1
2.	Sreski kotar Banjaluka i svi ostali kotari okružja banjalučkoga	1
3.	Sreski kotar Mostar i svi ostali kotari okružja mostarskoga	1

Broj izbornog kotara	Naznaka izbornog kotara	Broj mandata
4.	Kotar Travnik i svi ostali kotari okružja travničkoga	1
5	Kotari Dônja Tuzla-seoski kotar, Kladanj i Maglaj okružja dônjo-tuzlanskoga	1
6.	Kotari Brčka, Bjelina, Gradačac i Gračanica okružja dônjo-tuzlanskoga	1
7.	Kotari Zvornik, Vlasenica i Srebrenica okružja dônjo-tuzlanskoga	1
8.	Kotari Sarajevo-seoski kotar, Fojnica, Rogatica i Visoko okružja sarajevskoga	1
9.	Kotari Čajnica, Foča i Višegrad okružja sarajevskoga	1
b) Katolički:		
10.	Seoski kotar Sarajevo i svi ostali kotari okružja sarajevskoga	1
11.	Kotari Mostar-seoski kotar, Konjica, Nevesinje, Gacko, Bilek, Trebinje i Ljubinje okružja mostarskoga	1
12.	Kotari Ljubuški i Stolac okružja mostarskoga	1
13.	Seoski kotar Banjaluka i svi ostali kotari okružja banjalučkog i bihaćkoga	1
14.	Seoski kotar Dônja Tuzla i svi ostali kotari okružja dônjo-tuzlanskoga	1
15.	Kotari Travnik, Žepče, Zenica, Bugojno i Prozor okružja travničkoga	1
16	Kotari Livno, Županjac, Glamoč, Varcar-Vakuf i Jajce okružja travničkoga	1
c) Srpsko-pravoslavni:		
17.	Kotari Bihać i Petrovac okružja bihaćkoga	1
18.	Kotari Sanskimost i Ključ okružja bihaćkoga	1
19.	Kotari Krupa i Cazin okružja bihaćkoga	1

Broj izbornog kotara	Naznaka izbornog kotara	Broj mandata
20.	Kotari Sarajevo-seoski kotar, Visoko i Fojnica okružja sarajevskoga	1
21.	Kotari Ćajnica, Foča, Rogatica i Višegrad okružja sarajevskoga	1
22.	Kotari Mostar, Stolac, Ljubuški, Ljubinje, Trebinje i Konjica okružja mostarskoga	1
23.	Kotari Nevesinje, Gacko i Bilek okružja mostarskoga	1
24.	Kotari Travnik, Zenica, Žepče, Bugojno, Jajce i Prozor okružja travničkoga	1
25.	Kotari Livno, Županjac, Glamoč i Varcar-Vakuf okružja travničkoga	1
26.	Seoski kotar Banjaluka	1
27.	Kotari Bos. Gradiška i Bos. Dubica okružja banjalučkoga	1
28.	Kotari Prijedor i Bos. Novi okružja banjalučkoga	1
29.	Kotari Derventa i Prnjavor okružja banjalučkoga	1
30.	Kotari Teočak i Kotor-Varoš okružja banjalučkoga	1
31.	Kotari Dônja Tuzla, Kladanj, Gračanica i Maglaj okružja dônjo-tuzlanskoga	1
32.	Kotari Zvornik, Srebrenica i Vlasenica okružja dônjo-tuzlanskoga	1
33.	Kotari Brčka i Gradačac okružja dônjo-tuzlanskoga	1
34.	Kotar Bjelina okružja dônjo-tuzlanskoga	1

Saborski poslovni red.

I. Sazivanje i zaključivanje sabora.

§ 1.

Sabor saziva Njegovo carsko i Apoštolsko kraljevsko Veličanstvo.

Sabor se odlaže ili zaključuje na Previšnji nalog Njegovog Veličanstva (§ 40. zemaljskog ustava).

II. Sastav i uprava sabora.

§ 2.

Obrazac zavjernice, koju treba po § 27. zemaljskog ustava da učine predsjednik, potpredsjednici i svi ostali članovi sabora, jest ovaj:

„Vi ćete se zavjeriti svojom časti i zadati vjeru, da ćete biti nepokolebljivo vjerni i poslušni Njegovome carskom i Apoštolskom kraljevskom Veličanstvu, našemu premilostivome Gospodaru, da ćete sve zakone i naredbe, izdane za Bosnu i Hercegovinu, nepokolebljivo izvršivati i da ćete

vjerno i po savjesti ispunjavati svoje dužnosti kao
{ predsjednik bosansko-hercegovačkog sabora,
potpredsjednik bosansko-hercegovačkog sabora,
bosansko-hercegovački saborski poslanik.“

Predsjednik sabora i oba potpredsjednika čine tu zavjeru prije nego preuzmu svoje zvanje u ruke poglavice zemlje, a ostali članovi sabora, kad dogju u sabor, u ruke saborskoga predsjednika.

Kad se preduzima zavjeravanje treba da predsjednik sabora pročita obrazac zavjernice. Iza toga se pozivlju po imenu saborski članovi, koji pojedince čine zavjeru sa riječima: „Zavjeravam se“.

§ 3.

Ne dirajući u rješenje o valjanosti izbora, imadu u saboru mjesto i glas svi poslanici, koji su predali saborskome predsjedniku svoje izborne certifikate.

§ 4.

Saborski predsjednik odregjuje, da saborska pisarnica formalno ispita njemu predane izborne certifikate. Nastane li sumnja o formalnoj ispravnosti kojeg izbornog certifikata ili ima li žalbi protiv kojeg izbora, predat će saborski predsjednik izborne spise odboru za ovjerovljenje (verifikacionom odboru), koji treba da o predmetu izvijesti saboru i da stavi predlog.

Konačno rješenje o valjanosti izbora, protiv kojih ima žalbi ili sumnja, pripada saboru.

Bude li izbor kojega poslanika proglašen nevaljanim, treba odmah raspisati novi izbor.

§ 5.

Saborski predsjednik dužan je starati se, da se u redu i na vrijeme provedu saborske rasprave i da sabor vrši svoje zadatke.

On se treba na zgodan način brinuti, da sabor čuva i vrši zemaljski ustav i poslovni red i da bude u saboru i u njegovim prostorijama mir i red.

U svim stvarima poslovnog reda može saborski predsjednik saslušati mišljenje poslanika, no on odlučuje samostalno.

§ 6.

Saborski predsjednik naregjuje saborske sjednice tako, da na vrijeme obznani poslanicima dan, početak i dnevni red svake sjednice.

Saborski predsjednik otvara i zaključuje saborske sjednice, predsjeda u sjednicama i vodi rasprave. On podjeljuje riječ, daje na glasanje pitanja i objavljuje pošljedak glasanja.

On nadzire poslovanje saborske pisarnice i red u unutrašnjosti kuće; on ima pravo u slučaju kakove smetnje, da sjednicu prekine ili i digne, da one, koji su narušili mir, dade sa galerija

ukloniti, a u krajnjem slučaju, da dade galerije isprazniti.

§ 7.

Saborski predsjednik upravlja saborskom pisarnicom.

Na zamolbu saborskoga predsjednika mogu se za pisarničke poslove staviti na raspolaganje činovnici zemaljske vlade.

On imenuje četiri poslanika za službu redatelja, da mu pomažu držati red u saboru, nadalje šest poslanika bilježnicima.

Bilježnicima, od kojih treba da dvojica vrše službu svakoga sjedničkoga dana naizmjence, jest dužnost, da osim sastavljanja zvaničnog zapisnika čitaju što je nužno, da budu kod skrutinija, kada dogje do izbora, da pomažu predsjedniku sastavljati govorničke liste i ustanovljivati pošljedak glasanja.

§ 8.

Po zaključenju zasjedanja ili saborskog perioda vodi saborski predsjednik poslove do početka idućeg zasjedanja ili saborskog perioda.

§ 9.

Saborski predsjednik zastupa sabor u javnosti.

§ 10.

Predsjedniku pomažu voditi rasprave i poslove saborske oba potpredsjednika, na koje

prelaze takogjer sva prava i dužnosti njegove, kad bude saborski predsjednik prepriječen.

Oni će predsjednika naizmjence zastupati.

III. Prava i dužnosti saborskih članova.

§ 11.

Saborski su članovi dužni, da redovno učestvuju u sjednicama sabora i u njegovim raspravama te radu.

Poslanik je oprošten te obveze samo, kad je bolestan ili kad mu je podijeljen dopust.

Dopuste u trajanju do osam dana može podijeliti saborski predsjednik. Dopuste, koji traju dulje, može dozvoliti samo sabor.

§ 12.

Ako koji poslanik preko osam dana ne će da ugje u sabor ili ako tako dugo bez dopusta ne dogje u sjednice sabora ili saborskoga odbora, u koji je izabran, ili ako izostane od sjednica dulje, nego traje dopust, ima ga saborski predsjednik pozvati, da u roku od osam dana dogje u sabor, dotično u odbor ili da opravda svoje odsustvo.

Ne pokori li se poslanik takome pozivu, obustaviće mu se dnevnice dotle, dok opet ne dogje u sabor, dotično u saborski odbor.

Bolest poslanikova, koja je saborskom predsjedniku javljena, smatra se jednakim razlogom ispričanja kao i dopust.

§ 13.

Svaki poslanik prima od saziva pa dok ne bude sabor odložen, zaključen ili raspušten, dnevnicu od 15 K.

Osim u slučajima §§ 54. i 55. obustaviće sabor dnevnice samo za vrijeme dopusta, koji nije podijeljen radi bolesti ili za vrijeme neopravdana odsustva.

Nijedan se poslanik ne smije odreći dnevnice, koja mu pripada.

IV. Predmeti raspravljanja.

§ 14.

Sabor će vijećati o pojedinim predmetima, koji mu stignu:

a) kao vladini predlozi preko saborskog predsjednika;

b) kao samostalni predlozi ili kao pismeni ili usmeni izvještaji odbora, koji je sastavljen izborom iz sabora;

c) na samostalne predloge pojedinih članova;

d) kao molbe (peticije), koje će ko spolja preko poslanika upraviti saboru.

V. Rasprave u saboru.

§ 15.

Sabor treba predloge vladine da pretresa odmah i prije svih samostalnih predloga i molbi.

Predlozi će se štampati i razdijeliti megju poslanike.

Saborski predsjednik upućuje vladine predloge ili odboru na prethodno vijećanje i izvještaj ili ih daje neposredno na pretresanje punome skupu saborskom. Bude li predlog upućen odboru, odrediće saborski predsjednik, kad mu ga upućuje, ujedno rok, u kojemu će odbor predati izvještaj. Kad mine taj rok uzeće se predlog u punome skupu sabora u pretresanje i onda, ako odbor ne bi mogao predati usmeno ili pismeno svoj izvještaj.

§ 16.

Ako predlozi odborovi o vladinim osnovama odstupaju od ovih u svim ili u pojedinim dijelovima, glasaće se u saboru, u slučaju da budu taka odstupanja odbačena, o tim osnovama u njihovu prvobitnom sastavu.

§ 17.

Za rasprave u saboru može se predložiti, da se vladina osnova preinači i da joj se što doda. Takove predloge treba predati pismeno saborskome predsjedniku i treba ih uzeti u pretresanje, ako ih je potkrijepilo deset poslanika ubrojivši amo i predlagača.

§ 18.

Samostalne predloge, što ih stavi koji odbor ili pojedini poslanici, treba predati pismeno saborskome predsjedniku.

Samostalne predloge pojedinih poslanika mora potpisati deset poslanika ubrojivši amo i predlagača.

§ 19.

Samostalne predloge odbora predaće saborski predsjednik neposredno punome skupu sabora na pretresanje.

Samostalne predloge pojedinih poslanika predaće saborski predsjednik ili isto tako neposredno saboru na pretresanje ili će ih uputiti odboru na prethodno vijećanje i izvještaj.

Kod pretresanja samostalnoga predloga pojedinih poslanika dobiva predlagač u punome skupu saborskom riječ, da razloži predlog.

§ 20.

Nagje li saborski predsjednik za potrebno, štampaće se ili kako drukčije umnožati samostalni predlozi svake vrste i razdijeliti megju poslanike.

§ 21.

Za rasprave u saboru može se predložiti, da se svaki samostalni predlog preinači ili da mu se što doda. Takove predloge treba predati pismeno saborskome predsjedniku i uzeti ih u

pretresanje, ako ih je potkrijepilo pet poslanika ubrojivši amo i predlagača.

§ 22.

Samostalne predloge i predloge, da se što preinači i doda, a tiču se poslova, koji ne pripadaju u opseg saborskog rada, treba saborski predsjednik da odbaci i ne da nikako, da se o njima pretresa.

§ 23.

Nije li koja zakonska osnova, što ju je sabor usvojio, dobila Previšnje potvrde ili ako je sabor otklonio koju njemu predloženu zakonsku osnovu, onda ne smiju članovi sabora u istome zasjedanju opet staviti samostalne predloge i predloge, da se što preinači i doda, kojima je svrha, da se izda jednaki zakon.

Ako je sabor usvojio resoluciju, a zemaljska je vlada izjavila, da resolucije, koju je sabor usvojio, ne može prihvatiti, onda se ne smije više po drugi put u istome zasjedanju raspravljati o stvari, koja je predmetom te resolucije.

VI. Odbori.

§ 24.

Čim se sabor sastavi, odregjuje saborski predsjednik, da se izabere odbor za ovjerovljenje i disciplinarni odbor svaki od devet članova, i

to od dva katolika, tri muslimana i četiri srpsko-pravoslavna.

Odbore za prethodno vijećanje vladinih osnova i samostalnih predloga izabraće sabor po potrebi i sabor će odrediti broj članova tih odbora.

§ 25.

Svaki je poslanik obavezan, da primi izbor barem u dva odbora, osim da ga saborski predsjednik iz važnih razloga oprosti te dužnosti.

§ 26.

Odbor izabire iz svoje sredine pročelnika i pročelnikova zamjenika.

Pročelnik sazivlje odborske sjednice, vodi odborske rasprave i odregjuje one odborske članove, koji će izvješćivati saboru o raspravnim predmetima, što su upućeni odboru.

U slučajima prepreke preuzima prava i dužnosti pročelnikove njegov zamjenik.

§ 27.

Svaki je odbor sposoban da zaključuje, ako je nazočno više od polovice njegovih članova. Odbor usvaja zaključke jednostavnom većinom glasova. Pročelnik glasa samo onda, kad su glasovi jednaki.

§ 28.

Svaki poslanik, koji je izabran u odbor, obavezan je, da redovno učestvuje u raspravama i u radu odborskome.

Saborski predsjednik odregjuje, da se izabere u odbor drugi poslanik na mjesto onoga odborskoga člana, koji ne vrši svojih dužnosti, koji je obolio ili je na dopustu.

§ 29.

Rasprave odbora nijesu javne. U raspravama mogu učestvovati osim odborskih članova samo zastupnici zemaljske vlade i saborski predsjednik.

Ako se odboru čini, da je od potrebe i ako odbor želi, da se odašalju članovi vladinih oblasti, da dadu obavještenje i objašnjenje u pojedinim raspravama, onda treba da se pobrine, da saborski predsjednik pozove dotične vladine organe

§ 30.

O raspravama svakoga pojedinog odbora vodiće član, kojega pročelnik odredi, zapisnik, koji treba predati na pohranu saborskome predsjedniku.

§ 31.

Odbor treba o raspravnom predmetu, koji mu je upućen, da izvijesti saboru pismeno ili preko svoga izvjestioca (§ 26.) usmeno.

Pismene izvještaje treba da potpišu odborski pročelnik i izvjestilac i treba ih predati saborskome predsjedniku.

Izvještaji će se štampati ili na drugi način umnožati i na vrijeme prije rasprave u saboru razdijeliti megju poslanike.

VII. Formalno opravljanje poslova u saborskim sjednicama.

§ 32.

Sjednice su saborske po pravilu javne.

Iznimno biće ipak tajna sjednica ili će se jedan dio sjednice pretvoriti u tajnu, kada to zaište zemaljska vlada ili odredi saborski predsjednik ili zahtije barem 20 poslanika.

§ 33.

Raspravni jezik u saboru jest srpsko-hrvatski.

Zvanični zapisnik, stenografijske sjedničke izvještaje kao i sve ostale spise saborske pisarnice namijenjene saboru treba sastaviti u oba pisma (latinici i ćirilici).

§ 34.

Saborski predsjednik odregjuje red, kojim će se predmeti raspravljati i ustanovljuje dnevni red.

Dnevni red svake sjednice treba saborskim članovima obznaniti prlje sjednice i ako je moguće na dan prije.

§ 35.

Po otvorenju sjednice javlja saborski predsjednik, što mu se čini potrebnim, napose o vladinim osnovama i o drugim poslovnim komadima, koji su stigli, na što sabor bez odlaganja prelazi na pretresanje dnevnoga reda.

§ 36.

Za trajanja sjednice može saborski predsjednik promijeniti dnevni red, predmete sa dnevnog reda skinuti ili u prešnim slučajima nove predmete staviti na dnevni red. Ali to ne smije biti na štetu opravljanja osnova zemaljske vlade kojemu je u § 15. odregjeno prvenstvo.

§ 37.

Saborski predsjednik odregjuje, hoće li se o kojem raspravnom predmetu voditi samo općena rasprava (generalna) sa jednim jedinim glasanjem o predmetu kao cjelini, ili će se osim općene rasprave voditi još specijalna rasprava, to jest rasprave i glasanja o pojedinim dijelovima predmeta.

U pošljednjem slučaju može ipak svako iz sabora na kraju općene rasprave staviti predlog, da se preko raspravnoga predmeta prijegje na dnevni red. Bude li taj predlog usvojen, predmet je otklonjen i nema specijalne rasprave.

Povede li se specijalna rasprava, onda će saborski predsjednik odrediti, koji će se dijelovi

raspravnoga predmeta uzeti za sebe ili zajedno u pretresanje i glasanje.

Na koncu specijalne rasprave glasaće se još o predmetu kao cjelini.

§ 38.

Saborski predsjednik može i općenu i specijalnu raspravu prekinuti i predmet, koji se pretresa, uputiti odboru na prethodno vijećanje i izvještaj ili, ako se već koji odbor tim predmetom bavio, natrag uputiti ovome ili kojemu drugome odboru na ponovno prethodno vijećanje i izvještaj.

§ 39.

Saborski predsjednik redovno ne glasuje. Samo onda, kad se kod zaključaka, koji se usvajaju jednostavnom većinom, pokaže jednaki broj glasova ili ako je njegov glas odlučan, da se poluči kvalifikovana većina, glasuje on pošljednji.

§ 40.

Oni poslanici, koji hoće govoriti o predmetu, koji se pretresa, treba da se prijave kod saborskoga predsjednika i da naznače, hoće li govoriti za predmet ili protiv predmeta.

Oni dobivaju riječ onim redom, u kojem su se prijavili, ali tako, da će se — koliko je moguće — oni, što su se prijavili za predmet i protiv predmeta, megjusobno izmjenjivati.

Poslanici, koji su se prijavili za riječ, mogu izmijeniti svoja mjesta u redu govornika.

Ko nije nazočan, kad se njegovo ime prozove, gubi riječ.

Za ispravljanje činjenica treba predsjednik da dade riječ po zaključenju rasprave ili i za vrijeme rasprave, ako se rasprava vodi u više sjednica, ali samo neposredno, kako se rasprava prekine.

Ispravljanje činjenica treba da se isključivo ograniči na to, da se pomenute činjenice naznače kao neispravne i da im se stave nasuprot po mišljenju govornikovu ispravne činjenice. Kad se ispravljaju činjenice, ne smiju se izjavljena mišljenja ispravljati, protivna mnijenja izvoditi ni razlagati.

§ 41.

Odborski izvjestilac može u svako vrijeme govoriti o predmetu, koji zastupa, no tako, da time ne prekida kojega govornika.

Drugim se poslanicima ne smije u općenoj raspravi ili u jednome odsjeku specijalne rasprave dati riječ više nego jednoč, izuzevši za ispravljanje zgoljnih činjenica.

Hoće li saborski predsjednik da govori o drugome predmetu, nego li o poslovnome redu, onda će napustiti predsjedništvo i preuzeće ga istom poslije glasanja o predmetu.

§ 42.

Zastupnici zemaljske vlade imaju pravo govoriti u svako vrijeme, ali tako, da ne prekidaju govornika.

Napisane govore smiju čitati samo zastupnici zemaljske vlade.

§ 43.

Predlog, da se zaključi rasprava, može se staviti poslije svakoga govornika i taki predlog treba saborski predsjednik da dade odmah na glasanje.

Prihvati li se zaključenje rasprave, onda mogu poslanici, koji su se još prijavili za riječ za predmet i protiv predmeta, izabrati jednoga izmegju sebe za glavnoga govornika, koji će tada i dobiti riječ.

Kod izbora glavnoga govornika odlučuje relativna većina, u slučaju da budu glasovi jednaki, ždrijeb (kura).

§ 44.

Odborski izvjestioci kao i ostali poslanici govore sa govornice. Samo u stvarima opravljanja poslova kao i u posebnim slučajima, u kojima to saborski predsjednik naročito dopusti, govore poslanici sa svojih mjesta.

§ 45.

Red glasanja o različitim predlozima odrediće saborski predsjednik tako, da se dozna pravo mišljenje saborske većine.

Po pravilu će se dakle najprije glasati o predlozima, kojima se hoće što preinačiti i to o onima, koji su opsežniji, pred ostalima.

Da bude glasanje jednostavnije i jasnije, može saborski predsjednik odrediti, da se glasa i o načelnim pitanjima.

§ 46.

Glasa se obično ustajanjem ili sjedanjem, pri čemu može saborski predsjednik odrediti, da se pobroje glasovi predani za predmet i protiv predmeta.

Saborski predsjednik može takogjer odrediti, da se poimence glasuje. Kod toga će se glasanja prozvati svaki poslanik po imenu i daće usmeno svoj glas.

Saborski predsjednik treba da odredi glasanje poimence, ako je pošljedak glasanja ustajanjem i sjedanjem bio sumnjiv.

Nadalje može saborski predsjednik odrediti, da se tajno glasuje. Kod toga će se glasanja prozvati svaki poslanik po imenu i on će spustiti u žaru savijenu cedulju, na kojoj je napisano da ili ne, no na kojoj nema njegovoga imena.

O predlozima, koji bi se možda stavili o tome, na koji način da se glasuje, odlučuje saborski predsjednik samostalno (§ 5. pošljednji rastavak).

Nijedan poslanik, koji nije bio kod glasanja nazočan, ne smije kasnije glasati.

VIII. Interpelacije i pitanja.

§ 47.

Poslanici imaju pravo upravljati zemaljskoj vladi interpelacije.

Interpelacija mora biti pismeno sastavljena i mora je potpisati barem deset poslanika.

Interpelacije treba predati predsjedniku sabora, koji će ih uputiti zemaljskoj vladi.

Saborski predsjednik odregjuje, da se interpelacije upišu u stenografijske izvještaje od riječi do riječi ili u izvodu, a da ih ne daje čitati u saboru.

Zemaljska vlada može odgovoriti pismeno ili usmeno ili navedavši razloge otkloniti odgovor u samoj stvari. Pismeni će se odgovori bez pročitanja upisati u zapisnik.

Ni interpelacija niti odgovor zemaljske vlade ne mogu biti predmetom pretresanja.

§ 48.

Saborskome predsjedniku može svaki poslanik upravljati pitanja usmeno ili pismeno.

Usmena se pitanja mogu stavljati samo na koncu sjednice.

IX. Molbe (peticije).

§ 49.

Sabor će primati molbe samo onda, kad ih preda koji od saborskih članova.

Saborski predsjednik upućuje predane molbe jednome odboru na izvještaj i daje odborov izvještaj o tome u saboru na pretresanje.

Bezimenih molbi ne smiju poslanici predavati.

X. Propisi o redu.

§ 50.

Saborski predsjednik može — vršeći svoju dužnost da se stara o održanju reda u saboru — u svako vrijeme progovoriti, i prekinuvši govornika.

Govornici, koje je saborski predsjednik prekinuo, treba da stanu u govoru dotle, dok nije on svršio svoga razlaganja.

§ 51.

Govornika, koji se ne drži predmeta, za koji je dobio riječ, pozvaće saborski predsjednik na stvar.

Govorniku, koji pored toga, što je tri puta pozvan na stvar, ne govori o predmetu, oduzeće se riječ.

§ 52.

Poslanika, koji vrijegja pristojnost ili moral (dobre običaje) ili čije bi izjave narušavale red, pozvaće saborski predsjednik na red.

Govorniku, koji bude pozvan na red, može se oduzeti riječ, koje ne smije više dobiti u istome odsjeku rasprave.

§ 53.

Samostalne i druge pismeno predane predloge, interpelacije, molbe ili ostale spise, što su ih predali poslanici, odbaciće saborski predsjednik, ako ima u njima štogod protiv pristojnosti ili reda.

§ 54.

Poslanika, koji bi u sjedničkoj dvorani ili izvan nje u saborskoj zgradi grubo smeo mir ili red ili bi učinio izjavu ili djelo protiv kri-vičnog zakona, može saborski predsjednik na 24 sata isključiti iz sabora i iz njegovih prostorija.

Isključeni poslanik treba odmah da ode iz saborske zgrade. Opre li se isključenju, daće ga predsjednik silom odstraniti. Saborski predsjednik može pozvati vlast, da pomogne odstraniti poslanika.

Ako se to ponovi, ima saborski predsjednik pravo, da dotičnoga poslanika isključi na 14 dana iz sabora i iz njegovih prostorija. Počini li isti

poslanik — pored prethodnih mjera saborskoga predsjednika — još dalje koju od gore pomenutih neurednosti, može ga iz sabora i iz njegovih prostorija isključiti ili saborski predsjednik ponovno na 14 dana ili na njegov predlog sabor zaključkom na cijelo vrijeme, dok traje zasjedanje.

Takav predlog na isključenje za cijelo vrijeme, dok traje zasjedanje, mora saborski predsjednik staviti najkasnije u prvoj sjednici iza dogagjaja, na kojemu se osniva predlog, na što odlučuje sabor odmah i bez rasprave.

Isključeni poslanik ne dobiva za vrijeme isključenja nikakve dnevnice.

Bude li sabor odložen ili zasjedanje zaključeno, gubi isključenje svoju snagu.

§ 55.

Ustvrdi li koji poslanik što prijekorna, obruži li ili činom uvrijedi kojega saborskog člana, ili vladina zastupnika, može uvrijegjeni, ne dirajući u krivično sudsko postupanje — ako je takvo dopušteno — žaliti se saborskome predsjedniku i zahtijevati, da stvar dogje pred disciplinarni odbor. Taka se žalba može predati samo u sjednici, u kojoj je uvreda pala, ili najdalje u roku od osam dana. Na takav zahtjev odredиće saborski predsjednik, da se sastane disciplinarni odbor, koji će stvar izvidjeti i, ako bude od po-

trebe, uvrediteljа i uvrijegjenoga saslušati. Nakon provedenog izvida izreći će disciplinarni odbor svoje rješenje, koje treba da glasi:

1. da se u onome, što se dogodilo, ne može naći uvrede ili

2. da saborski predsjednik uvrediteljа u javnoj saborskoj sjednici ukori.

U pošljednjem slučaju može odbor osim toga zaključiti, da se uvrediteljи na stanovito vrijeme — do četiri nedjelje — obustavi dnevnica ili da se uvrediteljа na stanovito vrijeme — do 14 dana — pored obustavljanja dnevnice isključi iz sabora.

Zaključak disciplinarnog odbora staje odmah na snagu i sabor ga ne ispituje, no disciplinarni odbor treba o rješenju slučaja da izvijesti saboru.

Isto tako treba postupati, ako bi koji saborski član nekoga, koji nije ovlašten, da učestvuje u saborskim raspravama, u saboru usmenom izjavom ili u predanom spisu okrivio zbog kažnjiva djela ili bi što prijekorna ustvrdio o njegovu privatnom ili porodičnom životu. — U tome slučaju ima uvrijegjeni pravo, da se predsjedniku pismeno žali.

Zalba mora u roku od četiri nedjelje iza kako je ona izjava učinjena ili spis predan, prispjeti predsjedniku.

Predsjednik upućuje svaku na vrijeme prispjelu žalbu disciplinarnome odboru. Odbor može

da sasluša žalitelja i uvrediteljа, a onda treba isto tako da rješava, kao što i u slučaju, kad je žalbu predao koji saborski član ili koji vladin zastupnik.

XI. Zvanični zapisnik i stenografijski izvještaji.

§ 56.

O saborskim sjednicama sastaviće perovogje zvanični zapisnik, koji će saborski predsjednik ovjeroviti i potpisati.

U zvanični zapisnik sjednice mogu poslanici zagledati dan poslije sjednice.

Prigovore protiv sastava treba priopćiti saborskome predsjedniku, koji će ih, ako ih ne uvaži, iznijeti pred sabor na rješenje.

§ 57.

Zvanični sjednički zapisnik treba osim datuma sjednice i potpisa saborskoga predsjednika da sadržaje potvrdu o nazočnome broju članova, koji je potreban za zaključivanje. Nadalje valja navesti — ili od riječi do riječi ili upućujući na druge isprave, gdje se od riječi do riječi ponavljaju, ubrojivši amo i stenografijske zapisnike: sve vladine osnove i predloge, koji su predani ili dolaze na pretresanje, potonje (predloge) sa imenima predlagača, dotično sa naznakom odbora i izvjestilaca, koji predloge stavljaju;

predane interpelacije; pismene ili usmene odgovore na interpelacije; napokon zaključke, što ih je sabor u sjednici usvojio.

Sabor može takogjer na predlog saborskog predsjednika ili na predlog kojega saborskog člana zaključiti, da se u zvaničnom zapisniku spomenu stanoviti dogagjaji.

§ 58.

Zvanični će se zapisnik pohraniti u saborskoj pisarnici, a da se ne će štampati.

Zemaljska vlada može u svako vrijeme zagledati u zapisnik.

§ 59.

Osim zvaničnoga zapisnika sastavljaće po odredbi saborskog predsjednika saborski stenografijski ured o saborskim sjednicama stenografijske izvještaje, koji će predstavljati potpunu sliku rasprava.

Stenografijski će se izvještaji štampati i dijeliti megju poslanike.

Saborski predsjednik, dotično saborska pisarnica dužni su, da urede stenografijski ured.

Stenografe, koji stoje u službi saborskoga stenografijskog ureda, treba prije nego nastupe svoju službu zakleti, da će po savjesti vršiti svoje dužnosti i obveze.

Zakon o društvima

za

Bosnu i Hercegovinu.

§ 1.

Društva su dopuštena prema odredbama ovoga zakona.

§ 2.

Društva i udruženja, koja idu za dobitkom, zatim društva za bankovne i vjeresijske poslove i za poslove osiguranja, kao i rentni zavodi, štedionice, zalagaonice i kotarske pripomoćne zaklade izuzimaju se ispod snage toga zakona i potpadaju pod naročite zakone, koji se na to prostiru.

§ 3.

Ovaj se zakon nadalje ne primjenjuje:

a) na duhovne redove i bratovštine, zatim uopće na vjerska udruženja, i poimence na udruge (korporacije) predvigjene u kojem Previšnje odobrenom vjerskom štatutu, koje treba pro-

sugjivati po zakonima i propisima, dotično po štatutima, što za njih postoje;

b) na obrtne zadruge kao i na obrtne pripomoćne blagajnice i blagajnice za osiguranje;

c) na rudarske družbe i bratstva, osnovana na rudarskome zakonu;

d) na upravne saveze osnovane za stanovite svrhe na temelju naročitih naredaba kao: gospodarske zadruge i zadruge za vode i sl.

§ 4.

Kad se namjerava osnovati društvo, koje potpada pod propise toga zakona, treba da osnivači to pismeno prijave zemaljskoj vladi preko nadležne političke vlasti I. stepena prije, nego će društvo stati na snagu i da joj predlože pravila (štatute).

Pravila treba da sadržaju tačne ustanove:

a) o svrsi društva, o njegovim sredstvima i o načinu, kako će se sredstva namaknuti;

b) o načinu, kako će se osnovati i obnoviti društvo;

c) o sjedištu društvene uprave i o tom, na koja se mjesta proteže društvo;

d) o pravima i dužnostima društvenih članova;

e) o organima društvene uprave;

f) o valjanim zaključcima, otpravcima i objavama;

g) o načinu, kako će se izravnati razmirice nastale iz društvene veze;

h) o zastupanju društva u javnosti;
i) o društvenim znakovima, o zastavi, o pečatu, o odijevanju i sl.;
k) o raspuštanju društva i o tome, kako će se u ovome slučaju upotrijebiti društveno imanje.

§ 5.

Ako društvo namjerava upotrebljavati osobite društvene znakove, zastave, pečate, odijelo i sl., mora društvo da isposluje naročitu oblasnu dozvolu prije, nego će ih upotrijebiti.

§ 6.

Pravila treba predložiti u pet primjeraka. O učinjenoj prijavi treba na zahtjev odmah dati potvrdu. Svakome je dopušteno, da zagleda u pravila, što su kod zemaljske vlade i da ih prepiše.

§ 7.

Ako je društvo po svojoj svrsi ili po svojoj uredbi protiv zakona, protupravno ili državi pogibeljno, može zemaljska vlada zabraniti, da se osnuje društvo. Ovu zabranu treba učiniti pismeno u roku od šest nedjelja otkako je predana prijava o osnivanju društva (§§ 4. i 6.), te navesti razloge.

§ 8.

Ne učini li se u tome roku nikakva zabrana, može društvo započeti svoj rad, a zemaljska će

vlada u tome slučaju zabilježiti na pravilima, da ih je pregledala.

§ 9.

Protiv vladine zabrane može se u roku od 30 dana upraviti utok na zajedničko ministarstvo, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave.

§ 10.

Ustanove §§ 4. do 9. toga zakona vrijede i za preinačivanje pravila, kao i za podizanje podružnica (filijala) i osnivanje saveza izmegju više društava, koliko su ti savezi uopće zakonom dopušteni.

§ 11.

Društvena uprava mora priopćiti vlasti upravne članove tri dana iza njihova izbora i naznačiti njihovo društveno zvanje i boravište. Uprava mora nadalje voditi tačan popis o svim društvenim članovima i dopustiti vlasti, da ga razgleda, dotično mora ga na stavljeni zahtjev predložiti vlasti u prijepisu.

§ 12.

Svaku opću skupštinu (glavnu, godišnju skupštinu) mora društvena uprava barem tri dana prvo pismeno prijaviti vlasti a toj prijavi priložiti takogjer raspisani dnevni red kao i priopćiti vlasti mjesto i vrijeme opće skupštine.

Vlast je ovlaštena, da zabrani društvenu skupštinu, koja se sazove protiv propisa ovoga zakona, kao i da skine s dnevnoga reda predmete, koji su po pravilima ili po zakonima nedopušteni. Protiv toga se može društvena uprava žaliti zemaljskoj vladi.

Društvene zabave, društvene sastanke i slično treba prijaviti samo prema mjesnome policijskome redu.

§ 13.

Predsjedatelj se mora starati, da se vrši zakon i održaje red kod svih društvenih skupština, dotično odborskih sjednica.

On treba da se izjavama i djelima protiv zakona odmah opre i skupštinu ili sjednicu da zaključi, ako se ne poslušaju njegove odredbe.

§ 14.

Vlast ima pravo, da odašalje na sve društvene skupštine zastupnika. Ovaj je ovlašten, da preko predsjedatelja opominje, ako se u skupštini prekorači u pravilima propisani opseg rada ili dnevni red ili se dogagja što protiv zakona ili nastupi veći nered; a ako se ne uvaže njegove opomene ili ako budu bez uspjeha, ovlašten je, da skupštinu raspusti. Ako nema zastupnika vlasti, može vlast pod gornjim uslovima i neposredno odrediti, da se raspusti skupština.

Na zahtjev vlasti mora joj predstojništvo društva dopustiti, da zagleda u sjednički ili skupštinski zapisnik.

§ 15.

Čim vlast izjavi, da je društvena skupština zaključena, dužni su nazočni, da se odmah udalje sa mjesta skupštine i da se razigju.

Ako ne uvaže te odredbe, mogu se silom odstraniti.

§ 16.

Vlast može da obustavi zaključke društvenoga predstojništva ili opće skupštine, koji su protiv pravila ili zakona. Protiv toga može društvena uprava u roku od 14 dana uložiti utok na zemaljsku vladu.

§ 17.

Ako društvo prekorači svoj opseg rada, propisan u pravilima, usvoji zaključke protiv zakona ili uopće radi protiv javnoga poretka, ima zemaljska vlada pravo, da raspusti društvo.

Protiv te pošljednje odredbe mogu se članovi dojakošnje društvene uprave u roku od 30 dana žaliti zajedničkome ministarstvu, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave. Žalba ima samo toliko odgodnu snagu, da se mora do rješenja te žalbe pričekati sa razredbom društvenoga imanja, koja je za slučaj raspusta propisana u pravilima.

§ 18.

Kad se društvo dragovoljno razigje, treba predstojništvo društva, koje odstupa, to odmah prijaviti vlasti. Ova će u tom slučaju nadzirati, da se društveno imanje upotrijebi, kako je to predvigjeno u pravilima.

§ 19.

Za politička društva vrijede osim općih odredaba toga zakona još i ove naročite ustanove.

§ 20.

Inozemci, žene i maloljetnici ne smiju se primiti za članove političkih društava.

§ 21.

Predstojništvo treba da je sastavljeno barem od pet a najviše od deset članova.

§ 22.

Politička su društva dužna, da prijave političkoj vlasti svoje članove u roku od tri dana otkako je društvo počelo djelovati, dotično svaki put, kad je primilo kojega novoga člana, i da svake godine predlože spisak o broju svojih članova.

§ 23.

Političkim je društvima zabranjeno, da podižu podružnice (filijale), da osnivaju megju sobom

saveze ili da inače bilo pismeno bilo preko odaslanika stupaju u svezu s drugim društvima. Isto tako ne smije ni jedan član predstojništva pripadati predstojništvu kojega drugoga političkog društva.

§ 24.

Političkim je društvima zabranjeno, da nose društvene znakove.

§ 25.

Ako neko društvo, koje nije političko, hoće da proširi svoj rad na političke poslove, valja da se podvrgne propisima toga zakona, koji vrijede za osnivanje političkog društva. Da li koje društvo treba smatrati političkim, prosudiće zemaljska vlada, a u slučajima utoka zajedničko ministarstvo, kojemu je povjereno vodstvo bosansko-hercegovačke uprave.

§ 26.

Nazočnim se zakonom ne dira u odobrena već pravila dojakošnjih društava, no ipak potpadaju i ova društva pod snagu zakona o društvima.

§ 27.

Krivce, koji povrijede ustanove zakona o društvima, koliko te povrede ne spadaju u područje krivičnog zakona, kazniće nadležna politička vlast prvoga stepena novčanim globama

od 5 do 1000 K, a ako se ne bi mogle utjerati, zatvorom od 1 do 30 dana.

Protiv tih kaznenih odredaba dopušten je put utoka, ustanovljen u političkome krivičnome postupku.

§ 28.

Ovaj zakon staje na snagu 30 dana iza proglašenja.

Zakon o skupljanju

za

Bosnu i Hercegovinu.

§ 1.

Skupljati se dopušteno je prema odredbama ovoga zakona.

§ 2.

Ko hoće da sazove narodnu skupštinu ili uopće skupštinu općeno pristupačnu, neograničenu na pozvana lica, mora to pismeno javiti nadležnoj političkoj vlasti prvoga stepena barem tri dana prije, nego namjerava držati skupštinu, i navesti svrhu, mjesto i vrijeme skupštine.

Skupštinu valja smatrati ograničenom na pozvana lica samo onda, kad su bila sazivaču unaprijed poznata imena pozvanika i kad broj pozvanika, ako se ne radi o čisto društvenom sastanku, ne prelazi 100.

O učinjenoj prijavi treba vlast odmah da izda potvrdu.

§ 3.

Za javne skupštine pod vedrim nebom i ophodnje po javnim cestama ili trgovima od potrebe je prethodna dozvola političke vlasti prvoga stepena.

Za dozvolu dužni su da zamole oni, koji sazivlju skupštinu. I u molbi i u dozvoli treba da se naznači svrha, mjesto i vrijeme skupštine kao i njezin raspored.

Kod ophodnja valja navesti i put, kojim se namjerava ići.

Ako se zakrati dozvola, treba to učiniti pismeno barem 24 sata prije, nego što će se držati skupština i navesti razloge.

Protiv toga rješenja dopušten je stranci utok u roku od osam dana na zemaljsku vladu.

§ 4.

Vlast treba da zabrani javne skupštine, ako je njihova svrha u opreci sa krivičnim zakonima ili je njihovo obdržavanje pogibeljno za javnu sigurnost ili javno dobro.

§ 5.

Dok sabor zasjeda ne smije se dopustiti nikakva skupština pod vedrim nebom ni u mjestu njegovoga sjedišta ni u okrugu od 20 kilometara.

§ 6.

Inozemci ne smiju skupštine, koja će pretresati javne poslove, ni sazivati, ni njome ravnati, niti joj predsjedati.

§ 7.

Upravitelji i ravnatelji skupštine odgovaraju lično i u prvome redu za to, da će se vršiti zakon, da će se držati raspored, odobren po vlasti i svi drugi uslovi, koje je stavila vlast, kao i za to, da će se održavati red.

Upravitelj je skupštine obavezan, da u roku od 48 sati po održanoj skupštini pismeno priopći vlasti zaključke ili resolucije, koje je možda skupština usvojila.

§ 8.

Vlasti je od volje da na svaku skupštinu (§§ 2. i 3.) pošalje jednoga ili više zastupnika. Ovima treba ustupiti u skupštini po njihovu izboru pristojno mjesto i dati im na zahtjev obavještenje o licima, koja što predlažu i govore.

§ 9.

Upravitelj je naročito obavezan, da odmah oduzme riječ govornicima, koji su prekoračili granice skupštinskoga rasporeda, da odmah sprječi izjave i djela protiv zakona i da ne dopusti pretresanja i glasanja o predlozima protivnim rasporedu i zakonu.

§ 10.

Ako se ne poslušaju odredbe upravitelja skupštine ili ako ravnatelji ne mogu održati reda, treba upravitelj da raspusti skupštinu.

§ 11.

Ako zastupnik vlasti opazi kakih neurednosti, može opomenuti upravitelja skupštine ili skupštinu samu, pa i skupštinu raspustiti, ako bi ta opomena bila bez uspjeha.

§ 12.

Ne bude li zastupnik vlasti odaslan na skupštinu, onda treba da raspusti skupštinu politička vlast ili organi sigurnosti, ako je skupština sazvana protiv zakona ili se na njoj dogagja što nezakonita ili ako postaje pogibeljna za javni poredak.

§ 13.

Ako se izjavi, da je skupština raspuštena, dužni su svi nazočni, da se odmah udalje sa mjesta skupštine i da se razigju.

Ne poslušaju li, može se skupština silom raspustiti.

§ 14.

Skupštinski članovi ne smiju dolaziti oružani.

§ 15.

Adresa i molbi (peticija), što su usvojene na skupštinama, ne smije predavati više od pet lica.

§ 16.

Onaj, koji prepušta svoje prostorije u skupštinske svrhe, dužan se je uvjeriti, da je vlast dozvolila skupštinu.

§ 17.

Povrede toga zakona, koliko ne potpadaju pod krivični zakon, policijski će kazniti mjesni nadležni kotarski ured (vladin povjerenik za grad Sarajevo) kao prvostepena vlast novčanim globama od 5 do 1000 K, a ako se ne bi mogle utjerati, zatvorom do 30 dana.

Protiv tih kaznenih odredaba dopušten je put utoka, ustanovljen u političkome krivičnome postupku.

§ 18.

Izuzimaju se ispod ustanova toga zakona:

1. Skupštine birača za izborne dogovore, zatim za dogovore sa izabranim poslanicima, ako se budu držale za vrijeme raspisanih izbora a ne pod vedrim nebom;

2. sprovodi, crkvene skupštine, crkvene ophodnje, crkveni zborovi i litije;

3. javne zabave, društveni sastanci (sijela, teferiči i dr.), svadbene povorke, slave i povorke u narodu običajne.

§ 19.

Ovaj zakon staje na snagu 30 dana iza proglašenja.

Zakon
o
kotarskim vijećima.

I.

Opće odredbe.

§ 1.

Za svaki se kotar postavlja kotarsko vijeće, da učestvuje u upravi javnih poslova kotara.

§ 2.

Oni kotari, koji su radi olakšanja poslovodstva razdijeljeni u gradske i seoske kotare (naime Mostar, Banjaluka i Dônja Tuzla), čine u smislu ovoga zakona svaki za se samo jedan kotar, koji obuhvata kako gradske, tako i seoske općine, te ih zastupa samo po jedno kotarsko vijeće.

Isto se tako postavlja za kotar i za gradsku općinu sarajevsku samo jedno kotarsko vijeće.

Sve poslove i uredovanja, koja po ovom zakonu pripadaju kotarskom predstojniku, dotično

kotarskom uredu, vrši u naprijed spomenutim gradskim i seoskim kotarima seoski kotarski predstojnik, dotično seoski kotarski ured, a u Sarajevu kotarski predstojnik sarajevski.

§ 3.

Opseg rada kotarskog vijeća proteže se na cijeli kotar, te time prestaju i dosadašnji medžlisi u ispostavama.

§ 4.

Birači cijeloga kotara biraju članove kotarskog vijeća.

Pobliže odredbe o pravu biranja i o izbornom postupku sadržane su u II. razdjelu ovoga zakona.

§ 5.

Mandat člana kotarskog vijeća vrši se bez plate.

§ 6.

Svaki član, koji je po propisima ovoga zakona dobio mandat u kotarsko vijeće, dužan je, da ga primi i da vrši s njime skopčane dužnosti, dok ne isteče vrijeme mandatu.

Pravo da odbiju mandat, imaju samo:

a) lica, koja su prevalila 60 godina;

b) oni, koji su vršili ovo zvanje za pošljednjih šest godina, ali samo za iduće vrijeme mandata;

c) oni, koji su trajno bolesni.

Ko bez takva razloga za odbijanje unatoč ponovnu pozivu izrijekom ili šutećki ne će

da primi i vrši svoj mandat u kotarskome vijeću ili bez zakonita razloga za odbijanje vrati primljeni mandat, potpada pod novčanu globu u korist kotarske uprave (§ 56.). Tu globu može kotarsko vijeće odmjeriti do najvišeg iznosa od 200 K, a globljeni gubi time svoj mandat za vrijeme, dok traje dotični period zasjedanja.

Ako jedan od razloga za odbijanje mandata, što su pod *a)* i *c)* navedeni nastupi u jednoga člana kotarskog vijeća za vrijeme šestgodišnjega mandatnog perioda, onda može taj član zamoliti kotarsko vijeće, neka ga razdriješi od mandata; ako ga kotarsko vijeće svojom odlukom odbije, može za 14 dana podnijeti utok na okružnu oblast.

Na razlog za odbijanje mandata pod *b)* može se pozvati samo za 14 dana poslije sastava. Taj se razlog docnije ne će više uvažiti, te će se uzeti, da je dotični član kotarskog vijeća šutećki primio mandat, ako se u tome roku ne pozove na taj razlog za odbijanje.

§ 7.

Član kotarskog vijeća gubi svoj mandat, ako za njega nastupi kakav razlog, koji ga isključuje od izbora.

Ako koji član kotarskog vijeća zbog zločinstva, ili zbog prestupka počinjenog iz pohlepe na dobitak, zapadne istrage, ili ako se nad njegovim imanjem otvori stečaj, ne može vršiti svoga man-

data, dok traje krivična istraga, dotično stečajni postupak.

§ 8.

Članovi se kotarskog vijeća biraju na šest godina. Tri godine poslije prvoga sastava potpuno novo izabranoga kotarskog vijeća treba da polovina članova istupi iz kotarskog vijeća, pa će se tako upražnjeni mandati popuniti novim izborima opet na šest godina. Pri tome valja na to paziti, da se mjesto svakog člana kotarskog vijeća, koji istupa, izabere kandidat, koji pripada istome biračkom skupu, kao i član, koji istupa.

Imenik članova, koji istupaju, odredиće se ždrijebom (kurom). Ždrijeb valja da u punoj sjednici kotarskog vijeća baca onaj član vijeća, kojega je zbor za to izabrao.

Pošto mine šestgodišnje zvanje ostalim članovima kotarskog vijeća, onda se novim izborima opet nanovo popunjuju mandati svake vjeroispovijesti, koji su na taj način upražnjeni.

§ 9.

Ali ako za vrijeme trajanja mandata pojedini članovi pravovaljano odbiju svoje mandate, dotično ih polože (§ 6.), umru ili izgube svoje mandate (§ 7.), onda valja raspisati naknadne izbore za upražnjene mandate.

Ovi će se mandati onda popuniti samo za ostatak mandatnoga perioda.

§ 10.

Kotarsko vijeće treba da se na poziv kotarskoga predstojnika po pravilu dva puta na godinu sastane u kotarskome mjestu.

§ 11.

U prvoj sjednici za sastav kotarskog vijeća, kojoj treba da predsjeda kotarski predstojnik ili njegov po zemaljskoj vladi odregjeni zamjenik, bira kotarsko vijeće na tri godine iz svoje sredine svoga predsjednika i njegova zamjenika kao i dva perovogje.

Predsjednik se i njegov zamjenik (potpredsjednik) biraju u nazočnosti najmanje polovice svih članova kotarskog vijeća i to u dva izbora. Pri tome valja da svaki član imenuje samo jednoga kandidata za predsjedničko, a jednoga drugoga kandidata za potpredsjedničko mjesto. Izabranim za svako od obadvaju mjesta smatra se onaj kandidat, koji je dobio za to mjesto najviše glasova.

Ako više od četvrtine birača ne pripada istoj vjeroispovijesti, kojoj pripada izabrani predsjednik, onda valja birati njegova zamjenika samo iz ostalih vjeroispovijesti.

Ako se predsjedničko ili potpredsjedničko mjesto upražni bilo odricanjem, smrću ili gubitkom mandata, bilo na drugi pravovaljani način prije nego progje njihovo poslovno vrijeme, onda se za ovo mjesto nanovo bira, i to po

smislu kao za ostatak mandatnoga vremena onih članova, koji su istupili.

II.

Izborni red.

A. Izborno pravo.

§ 12.

Kotarsko vijeće biraju zastupnici ovih po interesima sastavljenih dvaju skupova:

a) seoskih općina.

b) gradskih općina i najviše oporezovanih.

Svaki skup bira za se svoje zastupnike izravno u kotarsko vijeće, pa se s toga dijeli u zasebna po vjeroispovijesti birača sastavljena izborna tijela.

§ 13.

U skupu seoskih općina imaju pravo birati svi članovi seoskih medžlisa, što su postavljeni u kotaru po smislu zakona o upravi seoskih općina od 8. februara 1907., Gl. z. br. 13.

§ 14.

Drugi skup na biranje ovlaštenih, sastavljen je od svikolikih članova općinskih vijeća gradskih općina, koje su u dotičnom kotaru i od poreskih glava kotara, koje prema §§ 15. i 16. plaćaju najviše izravne poreze.

§ 15.

Broj najviše oporezovanih birača odregjuje se prema trostrukome broju gradskih vijećnika. Da se ustanovi imenik najviše oporezovanih lica, pronaći će porezni ured svake godine iz poreznih knjiga po visini poreze broj onih najviše oporezovanih lica u kotaru, koji odgovara gornjoj brojci.

§ 16.

Kad se ustanovljuje red najviše oporezovanih lica, uvažiće se cjelokupno izravno plaćanje poreze u niže pomenutim izravnim zemaljskim porezama, naime desetinski paušal uz prirez za sagjenje duhana i danak od šuma, zemljarina i kućarina, dohodarina, poreza od kućne kirije i poreza od sitne stoke.

Pri tome valja dvostruko uračumati porezu onima, koji su svršili barem koju srednju školu u Bosni i Hercegovini ili u jednoj od obiju država monarhije, dalje članovima trgovačkih i obrtničkih komora i ljekarima (apotekarima).

U porezu muževlju ili očinu valja uračunati porezu ženinu, kao i porezu maloljetne djece, ako on upravlja imanjem žene ili maloljetne djece.

§ 17.

Ako bi izmegju najviše oporezovanih lica, kojih je broj odregjen u § 15., plaćala dva ili više lica istu poreznu svotu, onda valja obadva,

dotično sva ona lica upisati u imenik najviše oporezovanih lica; izuzevši da u najnižem redu imenika treba popuniti samo još jedno mjesto, a za ovo dolaze u račun dva ili više lica, koja plaćaju istu poreznu svotu. U tom slučaju odlučuje izmegju ovih po pravilu ždrijeb (kura), koji treba bacati pod nadziranjem kotarskog ureda; samo ako se radi o takim poreskim glavama, od kojih bi trebala jedna radi jednostruko, a druga radi dvostruko računane zemaljske poreze da bude upisana u imenik, onda ima pošljednja prvenstvo pred prvom.

§ 18.

Poreska glava, koja ima u više kotara zemlje pravo biranja, može da vrši svoje pravo biranja samo u jednome kotaru, s tega treba da odabere, u kojem kotaru hoće da vrši svoje pravo biranja.

U tu svrhu valja dotični odmah po raspisanom izboru da obavijesti svekolike kotarske urede, kod kojih plaća porezu, u kojem će kotaru vršiti svoje pravo biranja.

Kad se takva poreska glava upiše u imenik najviše oporezovanih lica, onda valja uvažiti još i druge izravne poreze, vrsta (kategorija) naznačenih u § 16., koje je on u drugim kotarima platio.

Lice, koje već ima pravo biranja kao zastupnik jedne gradske ili seoske općine, ne

može biti upisano u imenik najviše oporezovanih lica, nego dolazi na njegovo mjesto poreska glava, koja mu je po plaćanju poreza ponajbliža.

§ 19.

Pri sastavljanju imenika najviše oporezovanih lica ne treba uvažiti onoga:

a) ko još nije navršio 24. godinu životu;

b) ko stoji pod skrbništvom ili očinom, dotično starateljskom vlasti, dok ova traje;

c) ko je pod stečajem, dok traje stečajni postupak;

d) ko je zbog zločinstva, ili zbog prestupka počinjena iz pohlepe na dobitak, proglašen krivim, dok su na snazi pravne pošljedice skopčane sa krivičnom osudom; tako i oni, protiv kojih je zbog takva čina poveden krivični postupak, dok traje krivični postupak.

§ 20.

Pred svaki izbor objaviće se javno imenik najviše oporezovanih lica u isto vrijeme sa spiskom ostalih birača i izložiti na svačije pregledanje na 14 dana u kotarskom uredu, u svakom gradskom ili seoskom općinskom uredu, a u seoskim općinama u dotičnog seoskog načelnika.

§ 21.

Potraživanja protiv upisa u te biračke spiskove ili protiv izostavljanja iz istih mogu oni, koji

misle, da su time u svojim pravima povrijegjeni, odmah, no najdalje za tri dana poslije roka pomenutoga u § 20., predati kotarskom uredu, da ih predloži nadležnoj okružnoj oblasti. Docnije predana potraživanja, to jest takva, koja prispiju poslije gornjeg neproduživog (preklusivnog) roka, ne će se uvažiti.

§ 22.

Okružna oblast valja da za osam dana odluči o predanim potraživanjima, iza kako su stigla od kotarskog ureda propraćena sa izvještajem, u kojem se objašnjuju potraživanja.

Protiv odluke okružne oblasti nema daljega pravnog lijeka.

§ 23.

Ispravci biračkih spiskova, učinjeni na osnovi postupka o potraživanju, moraju se objaviti svakako najdalje za 14 dana prije prvog izbornog dana.

§ 24.

Pravo biranja valja po pravilu lično vršiti; ali ženskinje, koje su upisane u imeniku najviše oporezovanih lica i kod kojih ne nastupa uslov 3. rastavka § 16., mogu vršiti svoje pravo biranja samo po svome mužu — ako žive u bračnoj zajednici — inače pak samo po svome punovlasniku.

Pravna lica, trgovačka društva i zadruge vrše svoje pravo biranja po jednome naročito

za to opunomoćenome zastupniku, kojega treba prema njegovoj vjeroispovijesti upisati u jedno ili drugo izborno tijelo.

§ 25.

Na temelju popisa birača obiju skupova treba pristupiti osnivanju izbornih tijela, i to u svakome skupu treba za svaku vjeroispovijest, kojoj u smislu idućeg paragrafa (26.) pripada mandat, osnovati zasebno izborno tijelo (poredi § 27.).

§ 26.

Svakoj vjeroispovijesti pripada pravo, da dobije srazmjeran broj mandata u kotarskom vijeću. Ovaj se broj ravna po brojkama stanovništva, ustanovljenim na osnovi pošljednjeg zvaničnog popisa pučanstva, i to tako, da u I. izbornome skupu svako 1500 pripadnika svake u njemu zastupane vjeroispovijesti, a u II. izbornome skupu (osim gradske općine Sarajevo) svako 750 pripadnika svake vjeroispovijesti dopane po jedan mandat.

Samo u gradskoj općini Sarajevo (koja po § 2. ovoga zakona treba da skupa s istoimenim kotarom bira kotarsko vijeće) dopane tek 2000 pripadnika jedne vjeroispovijesti jedan mandat za ovo kotarsko vijeće. Što se pak samoga podjeljenja mandata tiče, nijesu birači vezani za svoju vjeroispovijest.

Pri izračunavanju mandata, koji zapadaju pojedinim vjeroispovijestima, računaju se razlomci preko polovice kao cjelina, a na manje se razlomke ne gleda.

§ 27.

Ako jednoj od vjeroispovijesti stanovništva, što su zastupane megju onima, koji imaju pravo biranja po načinu zastupanja, ustanovljenom u § 26. ne zapane nijedan mandat, onda su birači ove vjeroispovijesti ovlašteni, da učestvuju u izboru u izbornome tijelu koje druge vjeroispovijesti istog biračkog skupa.

Ako po spomenutome ključu u jednome biračkom skupu ne zapane ni jednoj u skupu zastupanoj vjeroispovijesti mandat u kotarskome vijeću, onda treba da svi birači ovoga skupa zajedno čine jedno izborno tijelo bez obzira na vjeroispovijest i treba da dobiju toliko mandata, koliko odgovara cjelokupnome broju stanovništva zastupanog u tome skupu.

§ 28.

U svim izbornim tijelima jednog od obadvaju interesnih skupova može da bude biran svaki po §§ 13. do 19. ovoga zakona u istome skupu kotara ovlašteni muški birač, koji je bosansko-hercegovački pripadnik ili austrijski ili ugarski državljanin.

B. Izborni postupak.

§ 29.

Izbori bivaju po pravilu u sjedištu kotarskog ureda. Radi olakšanja izbornog posla može se u većim gradovima označiti više izbornih prostorija, a u velikim kotarima sa jednom ili nekolikim ispostavama i ispostavna mjesta kao birališta za jednu ili više vjeroispovijesti.

§ 30.

Barem četrnaest dana prije nego se preduzme prvi izbor, valja da kotarski ured objavi razdiobu birača u biračke skupove i izborna tijela, broj članova kotarskog vijeća, koji treba birati od svakog izbornog tijela, dane i mjesto izbora za svako izborno tijelo, pa da o tome obavijesti svekolike birače pozivnom kartom, koja imade ujedno da služi kao izborna iskaznica (legitimacija).

Kotarski ured treba da se pobrine, da budu najdalje do gornjega roka potpuno dovršeni svi izborni pripremni poslovi, a biračima da budu dostavljene pozivne karte za izbore.

§ 31.

U prvim je izborima broj kandidata, koje valja navesti u pozivnoj karti, a birač treba da ih imenuje, ravan broju mandata, koji po § 26.

pripada njegovoj vjeroispovijesti u dotičnom interesnom skupu.

Kod svih docnijih (po § 8.) izbora, koji će se provagjati od tri do tri godine, ravna se ovaj broj po pošljetku ždrebanja (vučenja kure), pa valja (u smislu § 8.) u pozivnim kartama propisati samo onaj broj, koji je potreban, da se dotičnoj vjeroispovijesti održi njoj odregjeni broj mandata u njezinom interesnom skupu. No na ove periodske izbore valja vazda pozvati sva izborna tijela toga skupa.

U slučaju pak, da bi se po § 9. upraznili pojedini mandati, valja provesti naknadni izbor samo u onom izbornom tijelu, u kojem se to dogodilo.

§ 32.

Samim izborom u svakom izbornom tijelu upravlja naročita komisija.

Izborna je komisija sastavljena od kotarskog predstojnika (upravitelja ispostave) ili od činovnika, kojega ovaj odredi, kao predsjedatelja i do četiri pismena člana, koje valja izabrati iz dotičnog izbornog tijela. Dvojicu od njih imenuje predsjedatelj izborne komisije, a dvojicu nazočni birači dotičnog izbornog tijela.

Perovogje imenuje predsjedatelj izmegju lica kotarskog ureda, dotično kotarske ispostave (§ 29.), eventualno i izmegju učiteljstva birališta,

§ 33.

Ako nastane dvoumica o pravu biranja kojega birača pri samom izboru, onda odlučuje o tome s mjesta izborna komisija većinom glasova bez daljega pravnog lijeka, hoće li se dotični pripustiti izboru ili ne će.

§ 34.

Pri samom izboru treba da glasaju članovi izborne komisije (osim predsjedatelja) prije svih ostalih birača.

Ostali birači glasaju po alfabetskome redu, kako je koji birač (§ 30.) napose po imenu prozvat.

Oni, koji stignu poslije dovršenog prvog poimeničnog prozivanja birača, imaju pravo da glasaju pri drugome poimeničnom prozivanju.

Birači se pak, koji stignu nakon dva sata iza dovršenog drugog poimeničnog prozivanja, ne će više pripustiti izboru.

§ 35.

Kod toga izbora svaki birač, koji je prozvan da glasuje, treba da najprije predade predsjedatelju izborne komisije svoju pozivnu kartu, koju ovaj polaže u izborni spis.

Ime se birača glasno pročita i isti poziva, da kaže ime, zvanje i boravište onih lica, koja hoće da bira, i to bez obzira na vjeroispovijest

i u onome broju, koji je označen za dotično izborno tijelo na pridonesenoj pozivnoj karti.

§ 36.

Jedan perovogja treba da upiše u birački spisak kod svakog birača imena lica, koja je svaki birač označio, dok drugi perovogja ima da vodi protivni spisak.

Ako birač imenuje više imena, nego što treba birati lica, onda se ne treba obazrijeti na imena, koja su navedena preko toga broja; ako se pak imenuje manje imena, onda treba pozvati birača, da nadopuni potrebni broj.

Imena lica, koja nijesu članovi dotičnog izbornog (interesnog) skupa, ne će se uvažiti.

§ 37.

Pošto su svi birači, koji su došli na vrijeme, dali svoje glasove, treba izborna komisija odmah da prebroji glasove na taj način, da sabere u spisku kao i u protivnome spisku glasove, koji su pripali svakome kandidatu, i da poredi obadva spiska.

§ 38.

O izboru valja voditi zapisnik, u koji treba u kratko da ugje sastav izborne komisije, postupak pri izboru i slučajevi, koji su se možda desili, zajedno s odlukom o njima, kao i izborni pošljedak.

Ovaj zapisnik potpisuju članovi izborne komisije, pa ga valja zajedno sa biračkim i protivnim spiskom zapečaćena pohraniti kod kotarskog ureda.

§ 39.

Za izabrane proglašuju se oni, koji su u granicama broja mandata, što je ustanovljen za dotično izborno tijelo, dobili najviše glasova.

Dogodi li se pak slučaj, da bude megju izabranima na zadnjemu mjestu ustanovljenog broja više njih sa jednakim brojem glasova izabrano, onda odlučuje megju njima ždrijeb (kura).

Ždrijeb (kuru) baca jedan član izborne komisije, kojega je predsjedatelj odredio, a postupak, koji se pri tome provodio, opisuje se u izbornome zapisniku.

Ako je neko izabran u dva ili više izborna tijela, onda treba da za tri dana, kako bude o tome obaviješten, izjavi, od kojeg izbornog tijela prima izbor. U izbornome tijelu, čiji je izbor odbio, stupa na njegovo mjesto onaj kandidat, koji je ondje poslije njega dobio najviše glasova. Ako u tom izbornom tijelu ne bi bio nijedan drugi kandidat izabran, onda treba u tom izbornom tijelu preduzeti novi izbor.

§ 40.

Prigovori svake vrste protiv izbornog postupka mogu se podnositi kotarskome uredu samo

za tri dana po dovršenom izboru. Kotarski ured treba ova potraživanja zajedno s izbornim zapisnikom i ostalim izbornim spisima odmah službenim putom da predloži okružnoj oblasti na konačno rješenje.

§ 41.

Ako se nagje, da su podignuti prigovori osnovani, onda će okružna oblast odmah odrediti, da se preduzmu novi dotično naknadni izbori, a u protivnom će slučaju potvrditi valjanost izbora.

Prigovori, što su predani poslije neproduživog (preklusivnog) roka odregjenog u § 40., ne će se uvažiti.

§ 42.

Pošto su riješena potraživanja, koja su na vrijeme podnesena, dotično pošto je bez uspjeha minuo rok spomenut u § 40., objaviće kotarski ured izborni pošljedak svih izbornih tijela obiju skupova i izdati izabranicima izborne certifikate, koji ih ovlaštuju, da učestvuju u sjednicama kotarskog vijeća.

III.

Opseg rada kotarskog vijeća.

§ 43.

Dužnost je kotarskog vijeća, da pazi na prosvjetne i gospodarske interese dotičnoga kotara i da upravlja, dotično nadzire uredbe i zavode, što su za dotični kotar stvoreni.

Politički, vjerski i narodnosni poslovi kao i opći zakoni i naredbe, koje se tiču cijele zemlje, isključene su od raspravljanja i odlučivanja kotarskog vijeća.

§ 44.

Prema tome će u granicama propisa navedenih u §§ 45. do 52. biti predmet rada kotarskog vijeća ovi poslovi:

a) javne radnje u kotaru,

b) mjere za podizanje ratarstva i stočarstva,

c) javna nastava,

d) sajmovi,

e) pripomoć pri većim nesrećama ili ako zaprijeti nevolja,

f) saradnja u upravi kotarske potporne zaklade i zaklade za gojenje stoke,

g) osnivanje i upravljanje kotarskih zavoda za opskrbu sirotinje, za njegovanje bolesnika i saradnja u zdravstvenom i živinarskom (veterinarskom) redarstvu (policiji) u opće,

h) nadziranje rukovanja seoskih općina dotičnoga kotara.

§ 45.

a) Javne radnje.

Javnim radnjama valja smatrati:

Poslove oko takvih gradnja na suhu i na vodi, koje se tiču cjelokupnog interesa kotara ili više općina, tako na primjer gradnje kotarskih i općinskih cesta, gradnje mostova (ćuprija) i

prokopa (kanala), gradnje za natapanje i isuši-vanje zemljišta, uregjivanje potoka i njihovih obala, namještanje gatova (bentova) ili naprava za plavljenje kako za tehničke svrhe, tako i za to, da se spriječe pogibli od poplava, koliko se po svojoj naravi ne tiču općeg zemaljskog interesa.

§ 46.

b) Gospodarski poslovi.

Takvi su osobito:

Nabavljanje i razdjeljivanje ili namještanje boljega gospodarskog orugja i strojeva (makina), sjemenja i mladica od voćaka, stoke za rasplod radi unapregjenja domaće pasmine, osnivanje gospodarstva za ugled, zavoda za svilogojstvo i ribogojstvo, rasadnika i drugih pokušališta za ratarstvo, šumarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo, svilogojstvo i pčelarstvo, preuzimanje izdržavanja takvih zavoda, koji možda već postoje, postav-ljanje kotarskih povjerenstva za konjogojstvo i stočarstvo, osnivanje gospodarskih kotarskih za-druga i kotarskih žitnica (ambara) i osnivanje zaklada za nabavu bikova, davanje predujmova i potpora za naprijed spomenute svrhe i za osnivanje i izdržavanje društava za ovake svrhe, pripomoć u mjerama kako da se općenito uvede gospodarstvo u stajama i sregjeno gospodarstvo hranom (pićom), raspisivanje nagrada za tama-njenje štetočinaca (gusjenica, hrušteva, trsne uši

[filoksere] i peronospore, jelotoča, borovih prelaca, čavki, svraka i zmija), ne dirajući time u one nagrade, koje je već zemaljska vlada ustanovila za ubijanje i tamanjenje nekojih vrsta štetočinaca, osnivanje javnih zavoda za ugled, sajmišta, klaonica, koliko se time ne dira u ovlaštenja i obaveze, koje već postoje.

§ 47.

c) Javna nastava.

Kotarsko vijeće je ovlašteno, da stavlja predloge radi osnivanja općih osnovnih škola i da doprinaša za njihovo izdržavanje, kao i da odobrava priloge za osnivanje i izdržavanje škola za tkanje, zavoda za drvorezarstvo, škola za lončarstvo (keramiku), za zanatlije i za druge stručne škole.

Isto je tako ovlašteno kotarsko vijeće, da davanjem potpora (stipendija), nagrada i sličnim sredstvima unaprijedi pohagjanje svih ovih zavoda i da predlaže izmjene školskoga reda, koje mu se čine potrebne za što bolje pohagjanje škola.

§ 48.

d) Sajmovi.

Kotarsko vijeće pozvano je dalje, da predlaže uvogjenje javnih sajmova, napuštanje ili premještanje njihovo i da daje svoje mišljenje o vr-

šenju sajmenog redarstva kao i o izragjivanju sajmenoga reda.

§ 49.

e) Pripomoć pri većim nesrećama.

Kotarsko vijeće zaključuje o tome, kako da se spriječe pogibli od požara ili poplava u pojedinim općinama kotara, ono odobrava priloge za osnivanje vatrogasnih četa i za nabavu vatrogasnog pribora.

U slučaju da nastane opća ili djelomična nevolja u kotaru, kotarsko vijeće odobrava iz svojih sredstava zajmove i potpore za nevoljnike.

§ 50.

f) Kotarske potporne zaklade.

Dužnost je kotarskog vijeća, da sudjeluje u poslovima, kojima se uregjuju kotarske potporne zaklade, da se brine, kako bi se postavio zakladni odbor po § 7. osnovnog štatuta za uregjene kotarske potporne zaklade i da nadzire zakladni odbor u njegovu radu.

§ 51.

g) Staranje za sirotinju, njegovanje bolesnika, čovječni (humani) zavodi, saradnja u zdravstvenom i živinarskom redarstvu.

U tom obziru spada u opseg rada kotarskog vijeća osnivanje i izdržavanje javnih ubožnica i

dobrotvornih zavoda, davanja priloga za takve, potpomaganje takvih zavoda, koji već postoje, odregjivanje opskrbe za sirotinju u seoskim općinama kotara, podmirivanje bolničkih opskrbnih troškova, koliko uregjene općine nemaju za to dosta sredstava i potpomaganje potrebitih žitelja u kotaru.

Dalje da podiže i izdržava javne bolnice i kupališta, da doprinosi za osnivanje takvih ili za izdržavanje takvih zavoda, koji već postoje; da uglavljuje pristojbe za opskrbu u bolnicama, što ih je kotarsko vijeće osnovalo i da uglavljuje način upravljanja i upotrebljavanja javnih kupališta, što ih je osnovalo.

Za tim da doprinosi za podizanje zdravstva (asaniranje) nezdravih mjesta i krajeva, da potpomaže općine u namještanju i izdržavanju liječnika, živinara, primalja (babica) i drugih zdravstvenih lica.

Isto tako je dužnost kotarskome vijeću, da podupire vladu u mjerama oko suzbijanja bolesti rednja (epidemija) i zaraza (epizootija) time, da odobrava priloge za nabavu sredstava za raskuživanje i za podizanje lazareta (kontumanaca) i zavoda za odjeljenje bolesnika (konfiniranje), bolnica za ospice i groznice (malarije) i uopće bolnica za bolesti rednja.

§ 52.

h) Nadziranje rukovanja seoskih općina.

Kotarsko vijeće ima pravo, da nadgleda rukovanje s novcem seoskih općina u kotaru, dalje da dava svoje mišljenje o predlozima o izmjeni općinskih megja, o sjedinjavanju dviju ili više seoskih općina u jednu veliku općinu, o rastavljanju seoskih općina u dvije ili više seoskih općina, o osnivanju novih općina i općinskih mahala i o podizanju seoske općine na gradsku općinu. Dalje će kotarsko vijeće trebati da daje svoje mišljenje u izlučivanju općinskih šuma i općinskih ispaša (mera) iz državnih šuma u smislu zakonskih propisa, koji postoje ili koji će se još izdati.

§ 53.

Kotarskome vijeću pripada osim toga, da upravlja kotarskim imanjem i raznim zakladama, zavodima i preduzećima, koja će se njemu doznačiti ili tek osnovati, da sastavlja kotarski proračun i ispituje kotarske račune, da kupuje i prodaje nepokretnosti, da uzima zajmove, da zaključuje i razdrešuje ugovore i da ustanovljuje (sistemizuje) nova službena mjesta ili ukida ona, koja postoje u njegovim zavodima.

U svim upravnim i pravnim poslovima gore pomenute vrste predsjednik predstavlja kotarsko vijeće u javnosti.

On potpisuje dotične zvanične otpravke.

Isprave, kojima se kotarsko vijeće, dotično kotarsko imanje, kotarski zavodi i t. d. obvezuju trećim licima, moraju potpisati predsjednik i dva člana kotarskog vijeća i treba da je u njima napomenut pravilno doneseni i od zemaljske vlade potvrgjeni zaključak kotarskog vijeća.

U naprijed označenim poslovima zastupa predsjednika za vrijeme, dok je prepriječen, njegov zamjenik.

§ 54.

Dužnost je kotarskog vijeća, da bira sve one prisjednike, pouzdanike ili članove povjerenstva, koje treba birati iz kotarskog vijeća ili iz stanovništva na osnovi naročitih naredaba za podupiranje vlasti u izvjesnim poslovima.

§ 55.

Osim toga je kotarsko vijeće pozvano, da dava obavještenje, dotično svoje mišljenje o svim predmetima, o kojima vlada traži od njega savjeta; ono je ovlašteno, da saopćuje vladi želje i žalbe o predmetima, koliko spadaju u opseg rada kotarskog vijeća.

§ 56.

Za namirivanje troškova za mjere, uredbe i zavode, koje je kotarsko vijeće ovlašteno zaključivati u smislu pregjašnjih paragrafa, služe ona

sredstva, koja ovaj zakon proglašuje za kotarska sredstva ili koja će vlada u buduće doznačiti kotarskome vijeću. Za kotarska se sredstva proglašuju, dotično ovime se doznačuju kotarskome vijeću:

a) Suvišak kamatnih prihoda svake upravne godine, koji je po odbitku svih troškova preostao od onih kotarskih potpornih zaklada, čije su pričuvne zaklade i zaklade za osiguranje već dostigle propisanu visinu.

b) Srazmjerni (alikvotni) dio dohotka, koji je u dotičnome kotaru unišao na točarini, uregjenoj Previšnje odobrenom naredbom zemaljske vlade od 27. marta 1907., i koji će zemaljska vlada naročito dozvoliti u slučaju dokazane potrebe.

Visina ovog srazmjernog dijela uglavljuje se za prvih deset godina, otkako je na snazi ovaj zakon, sa najviše pet na sto od dohotka ove poreze.

c) Novčane globe, koje se možda uberu na temelju § 6.

d) Koliko ne bi dostajala za izvršenje djelovanja kotarskog vijeća u pregjašnjim trim tačkama doznačena sredstva ili dalja sredstva, koja će se u buduće još doznačiti, onda je ono ovlašteno, da zaključi za tekuću poreznu godinu kotarski namet prirezom na izvjesne, niže

navedene zemaljske poreze, kojima je porezno vrelo u području kotara, i to:
Najviše 2-postotni prirez na desetinski paušal i na porezu od sitne stoke i najviše 4-postotni prirez na dohodarinu od vrijednosti zemljišta, od vrijednosti zgrada, od tecivarine i od poreza na kućnu kiriju.

Sve ostale izravne kao i sve neizravne poreze i danci isključeni su od kotarskoga nameta.

§ 57.

Da budu zaključci, koje je kotarsko vijeće usvojilo u granicama ovoga zakona, valjani, treba da ih odobri zemaljska vlada.

Ali zemaljska vlada može prije odobrenja vratiti zaključak sa svojim dotičnim primjedbama kotarskome vijeću, da ga nanovo raspravi ili može zaključku svoje odobrenje posve uskratiti.

§ 58.

Vršenje zaključaka, što ih je kotarsko vijeće usvojilo, a zemaljska vlada odobrila, pripada kotarskome uredu. No kotarski predstojnik može vršeći te zaključke zatražiti pripomoć stručnih odbora kotarskog vijeća.

U onim kotarima, gdje imade kotarskih potpornih zaklada, gospodarskih kotarskih zadruga, povjerenstva za gojenje konja i stoke ili drugih

javnih udruga (korporacija), utemeljenih na javnopravnoj osnovi, dužne su one dotično njihovi odbori, da po uputstvima kotarskog ureda izvršuju odobrene zaključke kotarskog vijeća, koliko to izvršivanje spada u opseg njihovog rada.

Kotarski namet, što ga je kotarsko vijeće zaključilo a zemaljska vlada odobrila, obračunavaju, propisuju i u korist kotarskih srędstava naplaćuju porezni uredi.

Predlozi, koje je kotarsko vijeće usvojilo, te podnesene želje i žalbe, predlažu se preko kotarskog ureda zemaljskoj vladi. Ova ih ispituje i saopćuje svoje rješenje kotarskome uredu, da ga dade na znanje kotarskome vijeću u idućem zasjedanju kotarskog vijeća.

IV.

Poslovni red.

§ 59.

Kotarskome vijeću stižu osnove:

a) preko kotarskog predstojnika u njegovome svojstvu kao zastupnika vladina;

b) s predlozima pojedinih članova kotarskog vijeća;

c) s predlozima posebnih odbora, koji se biraju iz kotarskog vijeća za vrijeme pojedinih njegovih zasjedanja.

§ 60.

Kotarsko vijeće, što ga saziva kotarski predstojnik, treba da u sjednicama pretresa i svršava poslove opsega svoga rada.

Kotarski predstojnik treba da se pobrine, da članovi kotarskog vijeća budu na vrijeme obaviješteni o tome, kada počinju sjednice, i da se pribave za držanje sjednica potrebite prostorije.

Ako možda treba uzeti pod kiriju take prostorije, namiriće se kirija iz zemaljskih sredstava.

§ 61.

Predsjednik, koji se u smislu § 11. ovoga zakona bira u prvoj sjednici za sastav kotarskog vijeća, otvara i zaključuje sjednicu, vodi raspravu, pazi da se vrši poslovni red, podjeljuje riječ, stavlja pitanja na glasanje, objavljuje pošljedak glasanja, brine se za red u sjednici i ima pravo, da u slučaju smetnje prekine sjednicu i da je i digne, da dade odstraniti narušitelje mira iz prostora za slušaoce, a po potrebi da dadne ovaj prostor isprazniti.

Ako bi koji član kotarskog vijeća odstupio od predmeta vijećanja, pozvaće se: „Na stvar!“ a poslije drugog poziva: „Na stvar!“ može predsjedatelj oduzeti govorniku riječ; ako bi pak koji član kotarskog vijeća u svom govoru povrijedio pristojnost ili moral (dobre običaje),

onda će mu predsjedatelj zbog toga izreći svoje negodovanje pozivom: „Na red!“

Prédsjednik može prekinuti govor i govorniku oduzeti riječ.

§ 62.

Kotarsko vijeće treba da se vazda pokori disciplinarnim odredbama predsjednika.

Ako bi koji član kotarskog vijeća skrivio što riječju ili djelom, kojima se vrijegja dostojanstvo kotarskog vijeća ili ako bi uvrijedio pojedino lice, bilo ovo nazočno ili ne, ima svaki član kotarskog vijeća pravo tražiti, da se uvrediteljukori.

Na ovakav predlog treba predsjednik da pozove uvrediteljа, neka se s mjesta udalji iz sjednice, a onda će dati u odsutnosti uvrediteljа o predlogu glasati.

Ako se član kotarskog vijeća, protiv koga su preduzete te mjere, ne odazove tome pozivu ili ako se odmah dovoljno ne ispriča, predsjednik diže sjednicu i predlaže kotarskome vijeću u idućoj sjednici, koju valja držati u odsutnosti ukorenoga, neka spomenutoga člana isključi od učestvovanja u raspravama na niz sjednica, koji treba ustanoviti. No ovakovo se isključenje može zaključiti najviše za vrijeme, dok traje zasjedanje. Ova kazna ne isključuje daljeg sudskog postupka zbog istog čina.

§ 63.

Svekolike dužnosti i prava predsjednika za slučaj i za vrijeme, dok je prepriječen, preuzima njegov zamjenik.

No ako bi i ovaj bio prepriječen, onda za vrijeme, dok traje ova prepreka, odregjuje samo kotarsko vijeće jednoga od svojih članova, da privremeno predsjedava.

Perovogje treba da sastavljaju sjedničke zapisnike, da vode spisak glasovanja i bilješku o predlozima članova kotarskog vijeća i da bilježe po nalogu predsjedatelja po redu imena onih, koji ištu riječ.

§ 64.

Sjednice su kotarskog vijeća po pravilu javne. Izuzetno se može držati povjerljiva sjednica, ako ili predsjedatelj takovu naredi ili najmanje četvrtina članova kotarskog vijeća to zaište, a — u pošljednjem slučaju — pošto se slušaoci udalje, kotarsko vijeće to apsolutnom većinom zaključi.

§ 65.

Članovi su kotarskog vijeća dužni, da bez prekida učestvuju u raspravama njegovim, no predsjedatelj može dati kojemu članu dopust, ako ima važnih razloga.

§ 66.

Pošto se otvori sjednica, čita se zapisnik prošle sjednice, ako je ova bila javna, zapisnik se ispravlja ako bude prigovora, a pošto se ispravljena mjesta nanovo pročitaju, izriče predsjedatelj, da je sastavljeni zapisnik ispravan.

Za tim se objavljuju skupštini predlozi i izvještaji, saopćenja vladina i izvještaji odbora, najzad se možda stavljaju pitanja i na ova odgovara.

Predsjedatelj može osobito prešnim predlozima dati prvenstvo.

§ 67.

Osnove i predlozi, koji po § 59. dolaze pred skupštinu, mogu se u punome skupu i u naročitó izabranim odborima pretresati.

Samostalni predlozi pojedinih članova, koji se ne tiču osnova vlasti, kao i želje i žalbe odregjene da se iznesu, moraju se prvo prijaviti predsjedatelju.

Takvi se predlozi po rasugjenju predsjedateljevu priopćuju sjednici, predlagaču se dozvoljava, da ih u kratko razloži, a onda se pita, koliko članova podupire taj predlog, a da se ne dopušta rasprava. O predlogu, kojeg ne podupre četvrtina članova, ne će se raspravljati.

§ 68.

Predmete, koji ne spadaju u opseg rada kotarskog vijeća, isključuje predsjedatelj od svakog pretresanja.

§ 69.

Predsjedatelj odregjuje red, kojim će se raspravljati predmeti.

O osnovama kotarskog ureda, koje stignu kotarskome vijeću, treba prije svih drugih predmeta vijećati.

§ 70.

Ko hoće da govori o predmetu, koji je na dnevnom redu, može to i još prije početka sjednice lično i usmeno prijaviti predsjedatelju sa navodom, da li će govoriti za predlog ili protiv njega.

Predsjedatelju pripada, da odredi red govornika. Ko je pozvan, da govori, a nije nazočan, gubi riječ.

Osim predlagača ili izvjestioca ne smije nijedan govornik više nego dva puta govoriti o jednome predmetu vijećanja.

§ 71.

Predsjedatelj ima pravo, da u svako doba govori.

Ako predsjedatelj misli, da je zgodno, može zamoliti vladinog zastupnika, neka odredi da

radi obavještenja i objašnjenja u pojedinim pretresanjima dogju na raspravu stručni izvjestioci kotarskog ureda ili koji drugi stručnjaci.

§ 72.

Da se u kotarskom vijeću može zaključivati, potrebno je, da je nazočno više od jedne trećine cjelokupnog broja svih članova, a da vrijedi zaključak, potrebna je apsolutna većina glasova nazočnih članova.

Predsjedatelj glasa samo onda, ako su glasovi jednako podijeljeni i u tom slučaju odlučuje njegov glas.

Odbori za vijećanje o osnovama ili predlozima mogu se izabrati izvikanjem (aklamacijom), ako niko tome ne prigovara.

§ 73.

Niko osim predsjedatelja ne smije prekidati govornika, doklen govori. Izjava odobravanja ili negodovanja, koje smetaju, valja se proći.

§ 74.

Poslije zaključenog pretresanja proglašuje predsjedatelj red pitanja, o kojima valja glasati.

§ 75.

Prije glavnoga predloga treba glasati o predlozima, kojima se ište odgoda ili preinačenje, a ponajprvo o onim predlozima, koji sasvim uki-

daju glavni predlog ili ga u većoj mjeri ograničavaju.

§ 76.

Predsjedatelj treba vazda da stavi pitanje tako, da se na nj može odgovoriti sa „Da“ ili „Ne“.

§ 77.

Po pravilu se glasa ustajanjem ili sjedanjem.

Ako se predsjedatelju svidi, može se glasati usmeno prozivanjem imena, u kojem će se slučaju imena glasača upisati u zapisnik.

Pri glasanju se ne smiju navoditi nikaki razlozi.

§ 78.

U svako se doba može predložiti i zaključiti, da se rasprava odloži. O predlozima, da se rasprava zaključi, može se s odobrenjem predsjedatelja odmah glasati.

§ 79.

Predsjedatelj odregjuje na koncu svake sjednice dnevni red za iduću sjednicu. Na ovaj dnevni red valja prije svega staviti nesvršene predmete vijećanja, a za tim podneske kotarskog ureda i izvještaje odbora.

§ 80.

O predmetima, što stignu kotarskome vijeću, mogu odbori prethodno vijećati. Po rasugjenju

kotarskog vijeća mogu se u tu svrhu postaviti odbori za izvjesne struke poslova ili za pojedine poslove.

O svakome dovoljno potkrijepljenome predlogu zaključuje kotarsko vijeće, da li će se uputiti jednome od odbora, koji već postoje, ili odboru, koji treba napose postaviti, a ovaj ima o tome još u istome zasjedanju da izvijesti.

Predsjedatelj odregjuje, da li treba uputiti kojemu odboru i dopise kotarskog ureda.

§ 81.

Nijedan član kotarskog vijeća nema prava, da odbije svoj izbor u koji odbor, osim da predsjedatelj nagje, da su razlozi, zbog kojih se izbor ne prima, osnovani.

§ 82.

Sjednice odbora nijesu javne.

Predsjednik kotarskog vijeća i njegov zastupnik imaju pravo, da budu nazočni u svim odborskim sjednicama.

S odobrenjem vladinog zastupnika može svaki odbor takove članove kotarskog vijeća, za koje drži, da osobito poznaju predmet, privući k učestvovanju u vijećanjima odbora i pozvati stručnjake, da ih usmeno presluša.

§ 83.

Svaki odbor valja da izabere pročelnika. Izvjestilac i referenat je perovogja, kojega treba predsjednik kotarskog vijeća dotično njegov zastupnik svaki put da odredi.

§ 84.

Vladinim je zastupnikom u raspravama kotarskog vijeća kotarski predstojnik ili njegov zastupnik, kojega zemaljska vlada u tu svrhu odredi; on je ovlašten, da bude nazočan u sjednicama kotarskog vijeća i svih odbora i da tu kazuje svoje mišljenje o predmetima, što se raspravljaju, da daje saopćenja kotarskog ureda na znanje kotarskome vijeću, da zagleda u sjedničke zapisnike i da ih poslije ovjerovljenja potpisuje.

§ 85.

Svaki član kotarskog vijeća ima pravo, da pitajući vladina zastupnika povede riječ o predmetima, koji spadaju u opseg rada kotarskog vijeća, a nijesu na dnevnome redu.

§ 86.

Takova pitanja treba prije početka sjednice saopćiti predsjedatelju pismeno ili usmeno.

Vladin zastupnik može odmah odgovoriti, može obećati, da će u poznijoj sjednici odgovoriti ili navesti razloge pa odgovor odbiti.

O stavljenim pitanjima i odgovorima na njih nije dopuštena nikaka rasprava.

§ 87.

Prekorači li se raspravljanjem predmeta opseg rada, koji je kotarskom vijeću zakonom odregjen, onda treba vladin zastupnik da po predsjedatelju prepriječi pretresanje o tome i može, ako predsjedatelj dotičnome zahtjevu ne udovolji, odmah dignuti sjednicu.

Isto tako ima vladin zastupnik pravo, da u smislu odredaba § 62. stavi predlog, da se kojemu članu kotarskog vijeća podijeli ukor.

§ 88.

Ako bi veći broj članova kotarskog vijeća nastavio svojim vladanjem smetati tako, da se ne bi moglo mirno i stvarno raspravljati o poslovima, koji mu pripadaju, ovlašten je vladin zastupnik, da zaključi sjednicu, a za slučaj da se to ponovi, da odloži zasjedanje na neizvjesno vrijeme.

To isto vrijedi i za odbore, što ih je kotarsko vijeće izabralo.

V.

Zaključne odredbe.

§ 89.

Ako 'bi se možda dojakošnje granice kotara promijenile, osnovali novi ili sjedinili dojakošnji kotari, nastupiće u opsegu prostornog rada kotarskog vijeća promjene, koje tome odgovaraju.

Zbog ovake promjene odrediće zemaljska vlada, saslušavši predloge dotičnih kotarskih vijeća, raspravu izmegju dotičnih kotara, koja će možda biti od potrebe radi kotarskih sredstava, kotarskih zavoda i drugoga kotarskog imanja.

§ 90.

Ako kotarsko vijeće zanemari dužnosti, koje su mu ovim zakonom propisane ili ako se njegov rad u opće kosi s ovim zakonom ili sa drugim zakonima, što postoje, ako bi nadalje djelovanje kotarskog vijeća moglo biti pogibeljno za javno dobro, onda je zemaljska vlada u svako doba ovlaštena, da raspusti kotarsko vijeće.

U takovome slučaju treba u roku od tri mjeseca, kako je vijeće raspušteno, raspisati za kotarsko vijeće nove izbore.

§ 91.

Ovaj zakon staje na snagu danom proglašenja, te se ovime stavljaju izvan snage odredbe

Previšnjim rješenjem od 14. maja 1879. odobrene naredbe zemaljske vlade od 20. jula 1879., broj 471/präs., o osnivanju i o dužnostima upravnih vijeća (medžlisa).

Dano u Beču dne 17. februara 1910.

L. S. **Franjo Josip** s. r.

Burián s. r.

Zemaljska štamparija u Sarajevu.

BIBLIOGRAFSKA BILJEŠKA

Državnopravni karakter okupacione uprave i položaja Bosne i Hercegovine za vrijeme austrougarske vladavine privlačio je od početka pažnju pravnika i historičara. U našoj starijoj literaturi položaj BiH se obično upoređivao sa statusom Kipra, koji je, također, odlukom Berlinskog kongresa Turska morala predati na upravu Velikoj Britaniji. O tome je krajem prošlog stoljeća Gliša Geršić napisao studiju »Pogled na međunarodni i državnopravni položaj Bosne i Hercegovine i ostrva Kipra — Prema naučnim ocenama predstavnika današnje međunarodnopravne teorije« (glas SKA, XXXVII, Beograd 1893). Koristeći se, prvi put u literaturi, pojmovnom aparaturom, stvorenom u međunarodnom pravu poslije prvog svjetskog rata, dr Halid Čaušević je dao značajnu raspravu pod naslovom »Pravni položaj Bosne i Hercegovine pod Turskom i Austro-Ugarskom« (Kalendar »Narodna uzdanica«, XIII/1945).

Potpuni pregled austrougarske uprave u BiH daje Ferdinand Schmid u knjizi »Bosniens und die Herzegovina unter der Verwaltung Oesterreich-Ungarns« (Leipzig 1914). Pregled uspostavljanja okupacione uprave sadrži uvodni dio monografije Hamdije Kapidžića »Hercegovački ustanak 1882. godine« (Sarajevo 1958). Od posebnog su značaja za državnopravnu historiju BiH i drugi Kapidžićevi radovi, uglavnom objavljeni u njegovoj zbirci članaka »Bosna i Hercegovina za vrijeme austrougarske vladavine« (Sarajevo 1968). Raznim aspektima austrougarske politike u BiH, posebno ekonomske, temeljno se bavio Ferdo Hauptmann. Za državnopravnu historiju značajna je njegova studija »Djelokrug austrougarskog zajedničkog ministarstva financija« (Glasnik arhivâ i Društva arhivista BiH, III/1963).

Sređivanjem i navođenjem brojne literature lijep prilog historiji nacionalnog pitanja u BiH dao je Anto Malbaša u radu »Hrvatski i srpski nacionalni problem u Bosni za vrije-

me režima Benjamina Kallaya«, I, 1882—1896 (Osijek 1940). Pregled političkih odnosa izložio je Todor Kruševac u knjizi »Sarajevo pod austrougarskom upravom 1878—1918« (Sarajevo 1960). Tu je i njegov članak »Politički okviri bosanskog ustava iz 1910. godine« (Pregled, br. 10, Sarajevo 1955).

Diplomatsku stranu aneksije i mjesto aneksione krize u međunarodnim odnosima iscrpno je obradio Bernadotte E. Schmitt, »The Annextion of Bosnia 1908—1909« (Cambridge 1937).

O mjestu BiH u složenim odnosima između Austrije i Ugarske vrlo je instruktivna sudija Dževada Juzbašića »O nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog zakona o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine« (Radovi ANUBiH, XXXII/1967). U istom kontekstu su od posebnog značaja Juzbašićeve monografije o željezničkom i jezičkom pitanju u austrougarskoj politici u BiH: »Izgradnja željeznica u Bosni i Hercegovini u svjetlu austrougarske politike od okupacije do kraja Kállayeve ere« (Sarajevo 1974) i »Jezičko pitanje u austrougarskoj politici u BiH pred prvi svjetski rat« (Sarajevo 1973).

Među rijetkim radovima posebno posvećenim bosanskom ustavu, kao prvi se oglasio dr Iso Kršnjavi u radu »Die bosnisch-herzegovinische Verfassung« (Oesterreichische Rundschau, XXIII, 2, Wien 1910). O pregledu državnopravne i političke povijesti BiH od okupacije do početka prvog svjetskog rata, vidjeti: M. Imamović, »Pravni položaj i unutrašnji politički razvitak BiH 1878—1914« (Sarajevo 1976).

Navedeni radovi sadrže brojne dalje reference koje će zainteresiranog čitaoca uputiti na širu literaturu, te arhivske i druge izvore.

M. Imamović

BOSANSKI PAVILJON NA IZLOŽBI U ZAGREBU 1891, S BOSANSKIM GRBOM NAD GLAVNIM PROČELJEM

BOSANSKI USTAV

Izdavač
»MUSLIMANSKI GLAS« SARAJEVO

Tehnički urednik
MUHAMED ing. HRLOVIĆ

Štampa
PREDUZEĆE ŠTAMPARIJA »OSLOBOĐENJE«

Štampano u 5000 primjeraka
1991.